

2010 NR. 2 (13)

BAISOGALA

GRINKIŠKIS

RADVILIŠKIS

SIDABRAVAS

ŠAUKOTAS

ŠEDUVA

ŠIAULĖNAI

RADVILIŠKIO KRAŠTAS

SVEIKINAME

Prieš 70 metų Radviliškyje gimė Vytautas Romualdas Tomkus. Kultinės lietuvių aktorius, suvaidinės daugiau kaip šimtą vaidmenų teatre ir apie septyniasdešimt kine bei televizijoje. Filmausis Meksikoje, Vokietijoje, Lenkijoje, Rusijoje, kitose užsienio šalyse, dirbęs su pasaulyje garsiais režisieriais, aktoriais.

1946–1957 metais jis mokėsi Radviliškio Valerijos Valsiūnienės vidurinėje mokykloje (dabar Lizdeikos gimnazija). Studijavo Vilniaus valstybinės konservatorijos (dabar Lietuvos muzikos ir teatro akademija) Aktoriiniame fakultete. Dirbo Šiaulių, Kauno dramos teatruose, Lietuvos nacionaliniame dramos teatre. Pats įkūrė „Vaidilos“ teatrą, jam vadovavo, jame vaidino. Vėliau vėl dirbo Nacionaliniame dramos teatre.

Teatrų sąjungos ir Kinematografininkų sąjungos narys. 1980 metais jam susteiktas nusipelniusio artisto vardas, yra gavęs daug kitų apdovanojimų. 2007 metais išrinktas Radviliškio miesto garbės piliečiu.

Radviliškio krašto žmonėms begaliniai gera žinoti ir matyti, kokių prasmingų darbų ir gražių įvertinimų, pelnyto populiarumo kūpina Aktoriaus nueito kelio atkarpa. Labai didžiuojamės, džiaugiamės, turėdami tokį kraštiečių. Jubiliatui ir toliau linkime šviesaus optimizmo, stiūrios sveikatos, geros nuotaikos, dar daug kūrybinių išskojimų bei atradimų.

Radviliškenai

Neseniai Radviliškio rajone, Mėnaičių kaime, atidengtas Lietuvos laisvės kovos sąjūdžio (LLKS) Tarybos 1949 m. vasario 16 d. Deklaracijos paskelbimo memorialas

STEIGĖJAS Radviliškio viešoji biblioteka ir Vilniaus radviliškėnų bendrija / **REDAKCIINĖ KOLEGIJA** Romualdas Budrys, Elena Romana Cemnolonskiene, Jonas Linkevičius, Aleksandras Šidlauskas / **REDAKCIJA** Gražina Dunauskiene, Aldona Januševičienė, Kristina Kacevičienė, Rasa Plukienė, Egidijus Prascevičius / **MENINIS REDAKTORIUS** Arvydas Každailis / **MAKETAVO** Tomas Januševičius / **LEIDŽIA** Radviliškio rajono savivaldybės Viešoji biblioteka, S.Dariaus ir S.Girėno g. 9, LT-82137 Radviliškis, tel./faksas (8-422) 5 31 68, el. paštas: aldonas@radviliskis.rvb.lt, www.radviliskis.rvb.lt / **SPAUSDINA UAB „Standartų spaustuvė“**, Dariaus ir Girėno g. 39, LT-02189 Vilnius, tel. 2167527, faksas 2167547, el. paštas: info@standart.lt / **TIRAŽAS** 300 egz. / **NUMERIO LEIDYBĄ PARĖMĖ** Radviliškio rajono savivaldybė

ISNN 1822-0517

Viršelyje – Arvojo Každailio darbas „Mieganti“, 1994 m.

turinys

4	APIE BENDRUMĄ...
SOFIJA ADOMAITIENĖ
5	PAKIRŠINIO DVARAS IR GARSIŲ INŽINIERIŲ GIMINĖ
EVALDAS TAMULIONIS
11	LAISVĖS KOVOS: IŠSKIRTINIAI POELGIAI, MAŽAI ŽINOMI FAKTAI
ALVYDAS TAMOŠIŪNAS
19	RADVILIŠKIO LOKOMOTYVŲ DEPUI – 140
VILIJUS LIGEIKA
24	PASAKOJIMAS APIE DRAUGĄ
JONAS LINKEVIČIUS
32	BAISOGALA. VILNIUS. SENADVASRIS
ARVYDAS KAŽDAILIS
42	VISAS GYVENIMAS – KOVA IR MEILĖ
JANINA NAVICKAITĖ-PORTIANKINA
47	TÉVO TILTU
BRONIUS MANDRAVICKAS
50	PROSENELIŲ IŠMINTIES LOBYNAI
EMILIJA BRAJINSKIENĖ
52	IŠNYKĘS AUKSUČIŲ KAIMAS
EUGENIJA ŠLIORAITĖ-MOCKAITIENĖ
58	MIRDAMI LAIKUI, GIMSTAME AMŽINYBEI
VILIJA KAŠCIONIENĖ
62	BELETRIZUOTŲ PRISIMINIMŲ IR POEZIJOS KNYGŲ AUTORIUS
KOSTAS FEDARAVIČIUS
64	RADVILIŠKIO KRAŠTO KALENDORIUS 2011 M.
66	RADVILIŠKIO RAJONO KULTŪROS KRONIKA
69	РЕЗЮМЕ ПУБЛИКАЦИЙ ЖУРНАЛА
«Радвилишкский край» №1 (12)
70	SUMMARY OF THE PUBLICATION OF
„RADVILISKIO KRASTAS“
71	ISTORINĖS RADVILIŠKIECIŲ IŠKILMĖS

APIE BENDRUMĄ...

„Kai kurie žmonės nežino, kaip svarbu, kad jie yra čia...
Kai kurie žmonės nežino, kaip pasidaro gera vien tik juos pamąčius...
Kai kurie žmonės nežino, koks padrąsinantis yra jų artumas...
Kai kurie žmonės nežino, kiek daug netektume, jei jų čia nebūtų...
Kai kurie žmonės nežino, kad jie yra dangaus dovana...
Tačiau sužinotų, jei mes jiems pasakytume...“

Bruno Ferrero

Taigi, kalbant apie **žinojimą ir ne**, apie **susivokimą ir ne**, kyla keletas klausimų. Ar užtenka tik žinoti, kad esu lietuvis, moku lietuviškai, turiu Lietuvos Respublikos piliečio dokumentus? Ar reikia specialiai domėtis gimtujų apylinkių, platesnui požiūriu – savo krašto – istorija, kultūra, papročiaiš iš taip toliau? Kas ir kur tokį dalykų moko? Akademiskai tiksliai, aiškiai atsakyti į šiuos ir panašius klausimus, ko gero, nėra labai paprasta. Juk čia kalbama apie žmogaus, kaip socialios būtybės, priklausančios vienai ar kitai kultūrinei, nacionalinei, teritorinei gyventojų grupei, savęs suvokimą ir, dar daugiau, to su(si)vokimo įtvirtinimą veikloje. Bet mąstant paprastai, tai – klausimai, kuriuos keliame kiekvienas. O atsakymai, žinoma, nuo žmogaus priklauso: nuo jo kultūrinio akiračio, domės lauko, galbūt profesijos ar laisvalaikio pomėgių... Pagalbininkas čia gali būti (ir yra) spauda, leidiniai bei kita. Šia prasme mes, Radviliškio krašto žmonės (nesakau *gyventojai*), turime unikalą galimybę – Radviliškio viešosios bibliotekos ir Vilniaus radviliškėnų bendrijos leidinių „Radviliškio kraštas“. Daugiau kaip dešimt numerių, didokos apimties žurnalas yra pati tikriausioji krašto istorijos pažinimo, etnokultūros paveldo ir saugykla, ir mokykla.

Kita vertus, paskutinieji (ir ne tik) metai Lietuvoje atskleidžia vis sudėtingesnę mažos tautos žmogaus egzistenciją globalėjančioje visuomenėje. Aktyvioji, energingesnioji mūsų tautos dalis išvyksta *laimės ieškoti*. Dažnas, nors tikrai ne kiekvienas, randa arba susikuria svečiose šalyse geresnes pragyvenimo sąlygas, daugiau uždirba, geriau ir gražiau susitvarko būtij ir panašiai. Bet vis dėlto gimtinės ilgesys skaudžiai primena, kad jų šaknys ir tikrieji NAMAI yra Lietuvoje, kad jų pradžia – tokio buto, tokio namo ar kaimo sodybos slenkstis. Galbūt kartais jau nebéra laukiančiųjų, galbūt giminės tik laidotuvėse ar kokiose atminimų dienose besusitinka... Bet vis tiek žmogaus neapleidžia bendrumo, priklausymo jausmas. Ši jausmą paskutiniu metu stiprina ir palaiko **kaimo bendruomenės**.

Gražus tai judėjimas – iš širdies, iš bendrumo ir bendravimo poreikių išplaukiantis, su gyvenimo kasdienybe supintas, įvairiausią švenčių, tradicijų gijomis padabintas. Bendruomenė nėra kažkoks administracinis darinys, bet gali spręsti ir sprendžia sociokultūrinius, bendravimo, laisvalaikio užimtumo klausimus. Tuo rūpinasi patys žmonės, ypač tie, kuriems ne tas pats, kokioje aplinkoje gyvename, kokių papročių laikomės, kaip bendraujame, net ką valgome.

Radviliškio rajone jau registruota apie 40 bendruomenių. Lietuvoje kaimo bendruomenė tampa vis labiau matoma ir girdima, vis dažniau apie jų veiklą girdime per radiją, rašoma spaudoje, kartais net televizijos laidose šmékšteli. Kiekvienoje bendruomenėje yra šviesių žmonių, kuriems rūpi mūsų krašto praeitis, ateitis, jau nekalbant apie dabartį. Šie žmonės savo gyvenimo būdu, reiškiamomis pažiūromis, darbais yra **dabarties** saugotojai, savotiški antiglobalistai. Juk jie pataria, kaip vienu ar kitu atveju tinka elgtis, primena, kokie buvę senolių papročiai, pamoko, parodo...

Apie tokius šviesuolius skaitome ir „**Radviliškio krašte**“. Ir gera yra suvokti, kad giedodami Lietuvos Respublikos himną vasario 16 dieną jautėmės esą **lietuvių**, o vartydami ir skaitydami savo krašto leidinių susivokiamė esą **Radviliškio krašto žmonės**.

Sofija Adomaitienė,
asociacijos „Karčemų bendruomenė „Kaimynai“ pirmininkė

Pakiršinio dvaras mūsų dienomis

PAKIRŠINIO DVARAS IR GARSIŲ INŽINIERIŲ GIMINĖ

VIENO IŠ RAJONE ESANČIŲ ARCHITEKTŪROS PAMINKLŲ – PAKIRŠINIO DVARO–
ISTORIJA SUSIJUSI SU GARSIA KERBEDŽIŲ GIMINE. ŠIEMET SUKANKA 200 METŲ,
KAI GIMĒ ŠIO DVARO PAVELDĘTOJAS, ĮŽYMUS INŽINIERIUS STANISLOVAS KERBEDIS.

EVALDAS TAMULIONIS,
radviliškietis kraštotoyrininkas

KERBEDŽIŲ GIMINĖ

Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje Kerbedžiai ne-
lužémė svarbių valstybinių postų. Be to, jiems ne-
kartą teko įrodinėti savo bajorystę. Giminė išgarsėjo
mokytais vyrais inžinerijos srityje XIX amžiuje, Lie-
tuvai būnant carinės Rusijos valdžioje. Giminės herbas
„Šlepowron“ („Naktikovas“): žydrame fone pavaizduota
sidabrinė pasaga žemyn galais, jos viršuje – kryžius, ant
kurio sėdi į dešinę atsisukęs juodas varnas su auksiniu
žiedu snapo. Toks pat varnas su žiedu yra ir virš šalmo.

Pirmasis žinomas Kerbedžių giminės atstovas – XVI
amžiuje gyvenęs ir Žemaitijoje, Kvalonuose (Chwaloyn),
dvarą turėjęs Stanislovas Kerbedis. Jo sūnus Steponas,
paveldėjęs tą dvarą, dalį valdos už 350 kapų lietuviškų
grašių pardavė Beinoravičienei. Steponas Kerbedis tu-
réjo tris sūnus: Mikalojų, Stanislovą ir Lauryną. Užuo-
minę apie juos yra to meto dokumentuose. Antai mini-
ma, kad Stanislovas ir Laurynas Kerbedžiai 1584 metais

bylinėjosi su Jurevičiais. Mikalojus Kerbedis ir Lauryno
Kerbedžio sūnus Petras 1628 metais iš Mažeikos įsigijo
Kerbedžiškius netoli Karklėnų.

Stepono sūnus Stanislovas buvo vedęs Ceciliją Šu-
ciklovaitę, su kuria sugyveno du vaikus: Stanislovą ir
Adomą. Jiems motina 1608 metais paliko dalį Kvalon-
ų. 1634-aisiais Stanislovas Kerbedis iš Sungailos už 40
kapų lietuviškų grašių įsigijo Atlavę, o jo brolis Adomas
iš Šimkevičių – Paatlavę. Adomas Kerbedis turėjo ketu-
ris sūnus: Joną, Jurgį, Juozapą ir Petrą. Jonas Kerbedis
turėjo du sūnus: Balcerą ir Jurgį. Balcero duktė Kon-
stancija buvo ištekėjusi už Puikevičiaus. Šaltiniuose nu-
rodoma, kad vėliau dėl Konstancijos ir jos dėdės Jurgio
palikimo bylinėjosি Petro Kerbedžio palikuonys.

Petras Kerbedis 1659 metais pardavė Kvalonus. O
1663-aisiais – Kerbedžiškius Adomo ir Jono Kerbedžių
žmonoms. Petras turėjo sūnų Matijošą. Pastarojo sūnus
Kazimieras susilaukė keturių sūnų: Antano, Juozapo,
Mataušo ir Stanislovo. Juozapas Kerbedis tapo kuni-
gu ir vienuolių gvardijonu Tytuvėnuose 1822–1825 m.
Mataušas vedę Eleonorą Jacevičiūtę ir valdė Šaltropius.
Jie sugyveno septynis sūnus: Mataušą, Jeronimą, Leo-

►

Ižymaus inžinieriaus Stanislovo Kerbedžio (1810–1899) portretas iš XIX amžiaus kultūros veikėjo, gydytojo Jono Kazimiero Vilčinskio albumo

ną, Juozapą, Tadeušą, Sikstą ir Lauryną. Jeronimas tapo kunigu. Visi Mataušo sūnūs Vilniaus specialiai komisių (deputacijai) 1799 metais turėjo įrodinėti savo bajorystę. Mat dar 1743-aisiais Motiejus Goštautas Raseinių seimelyje kaltino Kerbedžius nebajoryste ir siūlė juos pašalinti iš šléktos. Laurynas Kerbedis 1789 metais iš Misevičių įsigijo Gurčynę, Kreivoliškius ir Stungaičius Šiauduvos paviete.

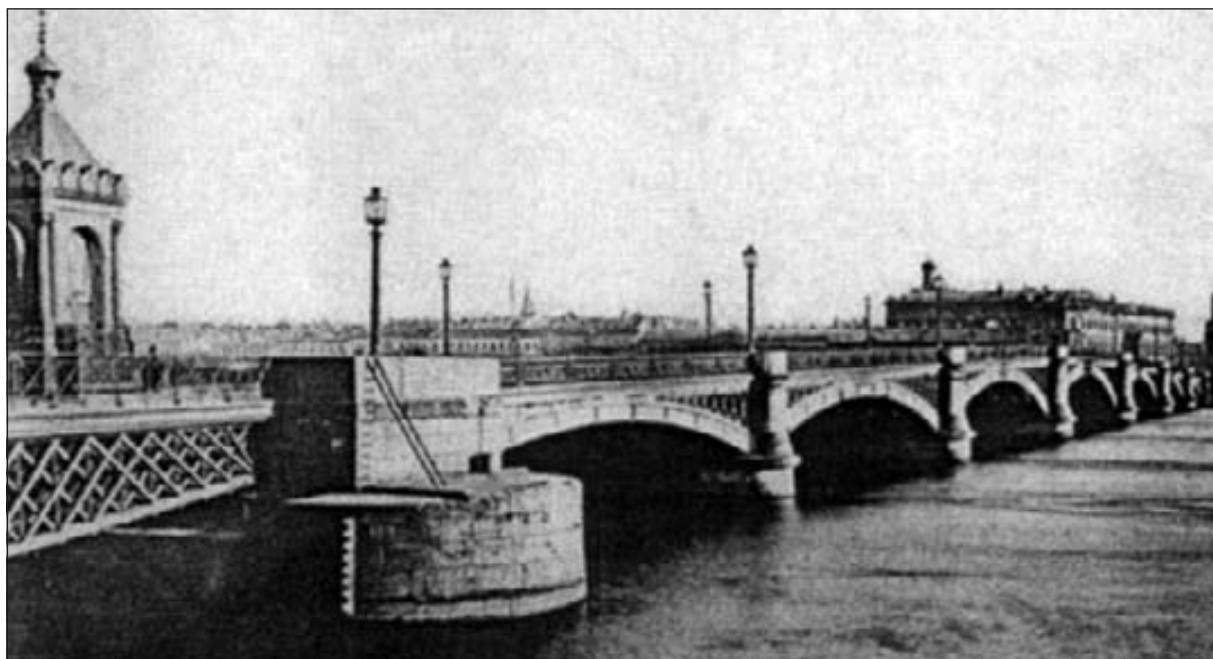
Jauniausias Kazimiero Kerbedžio sūnus Stanislovas, Raseinių pilies teismo 1743 metais išbrauktas iš šléktos, 1789-aisiais įsigijo Pakiršinį Šiaulių paviete ir Naudvarį Uptytės paviete. Iš jo 1788 metų testamente matyti, kad

buvo vedės Eleną Jagminaitę, turėjo dukteris Oną Stanevičienę, Antaniną Račkauskienę ir Benigną Ovsianienę, taip pat sūnus Antanas, Valerijoną ir Ignacą – bernardiną vienuolį Taujėnuose. Tėvo palikimą 1794 metais pasidalijo Antanas ir Valerijonas: Antanas pasiėmė Pakiršinį, Valerijonas – Naudvarį. Pats tėvas Stanislovas mirė Pakiršinio dvare 1790 metais, turėdamas 80 metų. Palaidotas senosios Baisogalos bažnyčios šventoriuje. Šiuo metu jam skirtas paminklas yra priešais klebonijos pastatą.

Pakiršinio savininkas Antanas Kerbedis du kartus buvo išrinktas Lietuvos tribunolo deputatu nuo Žemaičių kunigaikštystės. Be to, jis buvo karališkojo sodo prefektas Livonijos kunigaikštystėje. Išmonas buvo paėmės Uptytės žemės teismo raštininko Šiukštos dukrą Liudviką, su kuria turėjo sūnų Danielių. Pastarojo duktė Kazimiera 1817 metais ištekėjo už Juozapo Ososkos, atvykusi iš Gudijos ir buvusio Dysnos pavieto deputatu.

Naudvario paveldėtojas Valerijonas Kerbedis buvo vedės dukart. Pirmoji žmona – Rietavo tijūno duktė Marijona Šemetaitė (kilusi iš Šiaulėnų Šemetų giminės šakos), antroji – Viktorija Eidrigevičiūtė. Valerijono Kerbedžio vaikai: Marcijonelė, Anelė, Euzebijus, Teofilis, Stanislovas, Mykolas, Maksimiljonas, Robertas ir Ipolitas. Marcijonelė ištekėjo už Tamošiaus Landsbergio iš Vengriškių dvaro, netoli Kriukų, Joniškio krašte (vélesnių Šiaulėnų krašto dvarų savininkų, brolių Stanislovo, Aleksandro ir Vaclovo Landsbergių tėvo), o Anelė – už Chodaravičiaus. Apie Euzebijų žinoma tiek, kad jis kartu su tėvu 1799 metais Vilniuje liudijo komisijai savo bajorystę. Marijonos Šemetaitės sūnus Teofilis (gimė apie 1800 metus, mirė 1857-aisiais Sklioriskių palivarke, netoli Šiaulėnų) pirmąkart buvo vedės Liudviką Erdmannaitę, antrąkart – Juliją Koženjauskytę iš Labos dvarelio, netoli Beinoravos, kuri mirė 1899 metais Šiaulėnų dvare.

►

Garsaus inžinieriaus Stanislovo Kerbedžio suprojektuotas tiltas per Nevą Sankt Peterburge (1842–1850). Pati XX a. pradžia

Teofilis su antražia žmona palaidotas Šiaulėnų kapinėse. Ten yra išlikęs jiems skirtas paminklas.

Naudvarį 1835 metais paveldėjęs inžinierius Stanislovo Kerbedžio brolis Mykolas (jam dar priklausė ir Pranionių dvarelis) irgi buvo vedęs du kartus. Su pirmąja žmona Julija Šuščevskytė turėjo sūnų Henriką, kuris palikuonių nesilaukė ir mirė jaunas. Antrą kartą Mykolas vedė Zofiją Meištavičiūtę, Pajuosčio dvarininkę Mykolo Meištavičiaus ir Paulinos Vavžeckytės dukrą. Žmona Zofija mirė 1893 metais Varšuvoje, palikusi vieną sūnų, kuris mirė jaunas. Naudvario pietinio svirno pamatų akmenyje yra Mykolo Kerbedžio inicialai ir 1847 metų data. Jam valdant buvo sukurtas iš esmės naujas dvaro sodybos ansamblis: pastatyti nauji rūmai, oficina, ūkiniai pastatai. Po Mykolo mirties Naudvaris atiteko jo brolio Ipolito sūnui Valerijonui Kerbedžiui. Broliai Mykolas ir Valerijonas Kerbedžiai už 8 tūkstančius aukso rublių nupirko vargonus statomai Naujamiesčio bažnyčiai (tai bylojo lentelė prie vargonų. Deja, 2007 metais bažnyčioje kilusio gaisro metu vargonai sudegė). Po Valerijono mirties 1905 metais Naudvario dvarą valdė jo našlė Gabrielė (Elžbieta) Kerbedienė, mirusi apie 1910 metus. Vélesniams savininkui Boleslovui Straševičiui Naudvario dvaras atiteko todėl, kad jis ir Valerijonas Kerbedis buvo vedę seseris Malinskytes: Boleslovas – Liudviką, Valerijonas – Gabrielę.

Maksimilijonas vedė Juzefiną Bonovskytę. Žinomi jų vaikai: sūnūs Vladislovas ir Edvardas, duktė Liudvika (mirusi 1873 metais). Abu sūnūs palikuonių neturėjo. Vladislovas šeimininkavo Traupio dvare. Už dalyvavimą 1863–1864 metų sukilime jis buvo ištremtas į Sibirą, ten neteko sveikatos, liko viengungis. Testamente visą nekilnojamąjį turtą paliko ligoninei rengti. Mirė 1912 metais. Minėtas Maksimilijono brolis Robertas vaikų nesilaukė.

Ipolitas Kerbedis 1837-aisiais baigė Sankt Peterburgo kelių inžinierių korpuso institutą. Dirbo Kijovo srityje. Buvo Kijovo transporto apygardos viršininkas, taip pat vadovavo tilto Kijeve per Dnieprą statybai. Jam priklausė ir Paliūniškio dvaras. Buvo vedęs Feliciją Dambrovskytę. Jų vaikai: duktė Marija ir sūnūs Valerijonas, Maksimilijonas, Mykolas, Stanislovas. Marija ištekėjo už Onuškio dvaro savininko Vladislovo Komaro. Valerijonas (1849–1905) vedė Gabrielę Malinskytę iš Beinoravos dvaro netoli Sidabravo. Palikuonių neturėjo. Žinomas žemdirbys mirė 1905 metais. Beinoravos kapinėse išlikęs jam skirtas paminklas. Valerijonui priklausė Paliūniškio dvaras, paveldėtas 1869-aisiais. Jo brolis Maksimilijonas (1848–1908) kurį laiką valdė Pakiršinio dvarą, todėl buvo palaidotas Baisogalos kapinėse, ten yra išlikęs jam skirtas paminklas. Žinoma, kad Maksimilijono sūnus Vladislovas (mirės 1909 metais Vienoje) irgi buvo inžinierius. Mykolas (1847–1910) buvo vedęs Juliją Janovskytę. 1868 metais su pagyrimu baigė Sankt Peterburgo kelių inžinierių korpuso institutą. Dirbo Maskvos–Kursko–Voronežo geležinkelio linijos tiesimo inspektoriumi, ėjo įvairias pareigas, tiesiant Centrinės Rusijos geležinkelius. Buvo tikrasis patarėjas Rusijos susisiekimo ministerijoje. Lietuvoje jam priklausė Biržėnų dvaras, kurį paveldėjo 1870 metais. Dvarus buvo išnuomojės, o pats gyveno Tbilisyje. Mirė 1910 metais Sankt Peterburge.

Sankt Peterburge gimęs minėtu Kerbedžių brolis Sta-

Stanislovo Kerbedžio suprojektuoto Vilniaus (Paneriai) geležinkelio tunelio statyba (1859–1861)

nislovas (1845–1910), tame pačiame mieste 1865-aisiais baigęs Kelių inžinierių korpuso institutą, buvo vedęs savo pusseserę Eugeniją Kerbedytę. Jiedu turėjo dukrą Feliciją, kuri 1904 metais Sankt Peterburge susituokė su grafu Valdemaru Tiškevičiumi, vėliau – su Riomeriu. Motina Eugenija mirė 1946-aisiais Romoje, o 1978-aisiais jos palaikai perlaidoti Varšuvos Povonzkų kapinėse. Kelių inžinierių instituto dokumentai rodo, kad Stanislovas dirbo Tolimųjų Rytų ir Sibiro geležinkelijų statybose, turėjo dvarą Vitebsko gubernijoje. Vadovavo geležinkelijų ir tunelių statybai kalnuotame Vladikaukaze. Pirmasis Rusijos imperijoje pastatė betoninius ir gelžbetoninius tiltus. Suprojektavo dideles remonto sales, hales bei sandėlius.

INŽINIERIUS STANISLOVAS KERBEDIS

Labiausiai savo gimtinę išgarsinės Stanislovas Kerbedis gimė 1810 metų kovo 9 dieną Naudvaryje (Naujamiesčio valsčiuje). Tėvai – Valerijonas Kerbedis ir Viktorija Eidrigevičiūtė (kilusi iš gretimų apylinkių dvaro). 1818 metais jis pradėjo mokytis pijorų vienuolyno mokykloje, kurią 1824-aisiais baigė su pagyrimo raštu. Vėliau būsimasis inžinierius mokslą tęse Kauno klasikinėje gimnazijoje, kurią baigės, 1826-aisiais išstojo į Vilniaus universitetą Fizikos-matematikos mokslų skyrių. Studijas universitete baigė 1828 metais ir įgijo fizikos-matematikos kandidato laipsnį.

Jaunuolio žvilgsnis krypo į Rusiją, į tuo metu prestižinį sukarintą Sankt Peterburgo kelių inžinierių korpuso institutą. Baigus trečią kursą, 1829 metais jam suteiktas praporščiko laipsnis. 1830-ųjų vasarą jis atliko praktiką

prie kasamo Ventos kanalo, buvo paaukštintas paporūčiku. 1831-aisiais baigės mokslus, gavo poručiko laipsnį ir kaip perspektyvus jaunas mokslininkas paliktas dėstytoju institute: pagal baigiamųjų egzaminų rodiklius Stanislovas buvo antras iš 40 inžinierų! Su kitais sudarė žymiausių Rusijos hidrotechninių ir civilinių statinių atlasą, institute ir kitose Sankt Peterburgo technikos aukštosiose mokyklose dėstė taikomą mechaniką, buvo paskirtas profesoriaus padėjėjui. 1837-aisiais jis kartu su garsiu profesoriumi P. Melnikovu metams išvyko į Vakarų Europą: tobulinosi Paryžiaus kelių ir tiltų mokykloje, vėliau – Anglijoje, Belgijoje, Vokietijoje, Olandijoje, Austrijoje, Šveicarijoje, susipažino su naujausiais to meto inžinerijos pasiekimais.

Grįžęs iš užsienio, 1842 metais Stanislovas Kerbedis paskirtas Mechanikos katedros vedėju, jam suteiktas profesoriaus vardas. Tais pačiais metais jis gavo užduotį suprojektuoti ir pastatyti pirmąjį arkinį ketinį aštuonių tarpsnių su pasukama varstomaja perdanga tiltą per Nevą Sankt Peterburge. Kai tik caras Nikolajus I patvirtino šį projektą, prasidėjo statyba, kuriai vadovavo pats Stanislovas Kerbedis. Techniniu požiūriu tai buvo sudėtingas statinys, pirmasis toks tiltas Rusijos imperijoje. Nuo 1849 metų Stanislovas Kerbedis atsisakė pedagoginių darbo ir visiškai atsidėjo tilto per Nevą statybų. Ji vyko gana sudėtingomis sąlygomis, esant plačiai ir giliai (iki 12 metrų) upės tékmei. Šio tilto ilgis – 342 metrai, plotis – 20 metrų. 1850 metų lapkričio 11 dieną tiltas buvo atidarytas. Pirmasis tiltas su palyda perėjo pats caras Nikolajus I. Jis Kerbedžiui suteikė generolo majoro laipsnį ir apdovanojo Šv. Vladимиro trečiojo laipsnio ordinu. Tiltas pavadintas Blagoveščensko, nuo 1855 metų – Nikolajaus, o sovietmečiu – leitenanto Šmidto vardu. Rusijos mokslo akademija Stanislovą Kerbedį išrinko fizikos ir matematikos mokslo nariu korespondentu.

Po tilto statybos atneštos šlovės Stanislovas buvo pa-skirtas Sankt Peterburgo–Varšuvos geležinkelį ir tunelių statybos vyriausiuoju inžinieriumi. Todėl 1852 metais jau žinomas inžinierius vėl išvyko į užsienį susipažinti su metalinių tiltų statyba. Grįžęs suprojektavo ir pastatė du tiltus – per Lugą ir Dauguvą (čia pirmą kartą Rusijoje panaudota parabolinių santvarų forma). Tyrė tiltų kniedytuosisus sujungimus. Vykdant Krymo karui ir sustojus geležinkelio statybai, 1854 metais Stanislovui patikėta ištirti galimybę sujungti Sankt Peterburgo–Varšuvos geležinkelį su Karaliaučiaus geležinkeliu ir parengti projektą. Už ši projektą Prūsijos valdžia jį apdovanojo Raudonojo erelio antrojo laipsnio ordinu.

1861 metais carinė vyriausybė Stanislovą Kerbedį pa-skyrė Lenkijos Karalystės geležinkelį viršininku. Jau gyvendamas Varšuvoje, jis 1856–1864 metais suprojektavo ir pastatė šešių tarpsnių geležinį santvarinį su lygiagrečiomis juostomis tiltą per Vyslą (1859–1864), kurio atramoms panaudojo kesonus, vadovavo jo statybai. Tiltas gavo Kerbedžio vardą (dabar – Šlionsko–Dombrovos tiltas). Po kiek laiko Stanislovas vėl buvo pašauktas į Sankt Peterburgą, ten užémė ivairias pareigas, tarp jų – Rusijos susisiekimo valdyboje, 1886–1887 metais buvo net Rusijos imperijos susisiekimo ministras. Nuo 1872 metų vadovavo ir konsultavo Kronštadto bei Sankt Peterburgo uostą, nuo 1874-ųjų iki 1883-ųjų – Marijos vandens kelio atnaujinimo projektus.

Antkapinis paminklas Teofiliui Kerbedžiui (1800–1857) Šiaulėnų kapinėse

Žinoma, kad 1851 (kituose šaltiniuose 1857) metais Rusijos imperijos Vyriausioji geležinkelį bendrovė, pasitelkusi akcininką portugalų milijonierių Izaką Perierą ir Prancūzijos „Credit mobilier“ banko pajininkus, 1858 metais émési tiesi didžiulës svarbos, 1250 kilometrų ilgio geležinkelio liniją Sankt Peterburgas–Varšuva (per Vilnių) ir jos atšaką Vilnius–Virbalis (per Kauną). Kitais metais prasidėjo būsimo geležinkelio trasos matavimo ir tyrimo darbai. Vilniaus ir Kauno ruožuose buvo numatyta dviejų didelių tunelių – Vilniaus (Paneriu) ir Kauno – statyba. Šie gana sudėtingomis sąlygomis statyti (kasant susidurta su vandeninguoju biriuoju smėliu) ir 1861 metais baigtį geležinkelio tuneliai buvo pirmieji Rusijos imperijoje. Abiejų tunelių projektus 1859–1860 metais su kitais inžinieriais parengė Stanislovas Kerbedis. Paneriu tunelio ilgis – 427 metrai, Kauno – 1280 metrų. I Vilniaus tunelio atidarymo iškilmes buvo atvykės pats caras Aleksandras II ir jmūrijo simbolinę paskutinę plytą. Irankis (mentelė), kuriuo tai padarė caras, šiuo metu saugomas Lietuvos nacionaliniame muziejuje. Pirmasis tunelis neatlaikė laiko išbandymų ir po Antrojo pasaulinio karo buvo uždarytas, o dabar yra visai apverktinos būklės. Kauno tunelis pernai kapitaliai suremontuotas

Antkapinis paminklas Maksimiljonui Kerbedžiui (1848–1908) senosiose Baisogalos kapinėse

ir toliau patikimai atlieka savo funkcijas, teikdamas keleiviams neįprastą išpūdį.

Pasiekęs karjeros viršūnę, didžiąją savo gyvenimo dalį Stanislovas Kerbedis praleido Sankt Peterburge ir Varšuvoje. Lietuvoje jis negyveno, tačiau iš tévo Valerijono paveldėjo Pakiršinio dvarą. Sulaukęs 81 metų, apdovanojas garbės ženklais už kvalifikuotai ir stropiai atlirkas pareigas, jis išėjo į užtarnautą poilsį. Paskutiniuosius savo metus praleido Varšuvoje, apgaubtas visuotinės pagarbos. Senatvėje susidomėjo medicina, ypač homeopatią. Varšuvos homeopatijos draugijai paliko vertingą biblioteką. Įsigijęs sodybą prie Senigalijos miestelio, Ankonos provincijoje (Italija), jis užsiėmė sodininkyste bei daržininkyste.

Įžymusis inžinierius mirė 1899 metų balandžio 19 dieną Varšuvoje. Palaidotas Povonzkų kapinėse, kuriose pastatytas puošnus paminklas Kerbedžių giminės nariams.

Stanislovas Kerbedis, be lenkų, mokėjo penkias kalbas: rusų, vokiečių, prancūzų, anglų ir italių. Kai kurių išmoko, jau sulaukęs garbingo amžiaus. Jo darbai ir gabumai buvo labai vertinami ano meto Rusijoje. Stanislovas Kerbedis buvo daugelio mokslo įstaigų bei draugijų narys, caro vyriausybė jį apdovanojo septyniais ordinais, jo garbei nukalti du auksiniai medaliai: pirmasis, sukurtas akademiko grafo G. Tolstojaus, skirtas minėto tilto per Nevą atidengimui; antras nukaltas 1889 metais medalininko L. Steinmano Sankt Peterburgo monetų rūmuose, pažymint Stanislovo Kerbedžio 60 metų darbo jubiliejų.

Šeimoje Stanislovas Kerbedis buvo pavyzdingas tėvas. Anksti mirus pirmajai žmonai Paulinai Montrimavičiūtei (1827–1847), su kuria turėjo dukterį irgi Pauliną (1847–1889), jis vedė antrają – Mariją Janovskytę (1832–1915). Su pastarąja turėjo dukteris Eugenija (1855–1946), Stanislovo Kerbedžio žmoną, ir Zofiją, 1901 metais Varšuvos susituokusią su profesoriumi Liubomiru Dymša, bei sūnus Mikalojus (mirė 1872 metais), Mykolą (1854–1932), Brahino, Oltaževu ir Pakiršinio savininką, Valerijoną ir Stanislovą. Du pastarieji mirė bevaikiai. Iš antkapinio užrašo Sankt Peterburgo Smolensko liuteronų kapinėse matyti, kad Valerijonas (1850–1858) anksti mirė. Profesijos požiūriu tévo pédomis pasekė tik sūnus Mykolas. Jis, vedęs kilmingą gruzinę Ekateriną Michailovną, Sankt Peterburge tapo inžinieriumi ir dirbo Vladikaukazo geležinkelioje. Po Spalio revoliucijos grįžo į Lenkiją ir gyveno Varšuvos iki mirties. Palaidotas Po-

vonzkų kapinėse, minėtame giminės kape. Visiems savo vaikams Stanislovas Kerbedis sudarė sąlygas siekti aukštojo išsilavinimo, asmeniniu pavyzdžiu mokė juos darbštumo ir sąžiningumo. Dukra Eugenija, garsi filantropė, atnaujino šeimos dvarą Riebiniuose, prie Daugpilio (Latvija), ir įkūrė lietuvių menininkų kūrybos namus, kurių sumanytojas buvo pats tévas Stanislovas. Čia kūrė ir keletas lietuvių dailininkų: M. K. Čiurlionis, P. Rimša, A. Jokubaitis. Eugenija taip pat dovanėjo įvairioms kultūrinėms įstaigoms, dailininkams specialiai pagal paskirtį pastatyti rūmus: 1914 metais – Varšuvos dailės akademiją (Kosciuškos krantinė, numeris 37) su tam tikslui pritaikytomis studijomis ir 1910 metais – Varšuvos biblioteką su visa įranga bei kita. Už tai Eugenija 1929 metais apdovanota Varšuvos garbės pilietės titulu.

Stanislovo Kerbedžio gimtieji Naudvario dvaro rūmai su keliais ūkiniais pastatais ir parko liekanomis yra išsilaike iki šių dienų. Dvare yra senų ūkinų pastatų, retų veislių medžių. Pažymint 180-ąsias Stanislovo Kerbedžio gimimo metines, dvare atidengta memorialinė lenta, ta proga surinkta istorinė medžiaga.

Šiemet, minint garsiojo inžinieriaus Stanislovo Ker-

Antkapinis paminklas Stanislovui Kerbedžiui (1710–1790) priesais Baisogalos kleboniją

**Antkapinis paminklas Valerijonui Kerbedžiui
(1849–1905) Beinoravos kapinaitėse**

bedžio 200-ąsias gimimo metines, rekonstruojamas jam priklausęs Pakiršinio dvaras. Ten įsikūrės Amatų centras. Tikėtina, kad, viską sutvarkius, pastate atsiras vietas ir ekspozicijai apie šį dvarą bei apie ižymųjį inžinierių.

PAKIRŠINIO DVARAS

Išsami Pakiršinio dvaro istorija žinoma nuo XIX amžiaus pradžios. Rašoma, kad Danielius Kerbedžio dukte Kazimiera 1817 metais ištakėjo už Juozapo Ososkos, atvykusio iš Gudijos (jis buvo Baisogalos komisaras ir taikos teisėjas). Juozapas Ososka kurį laiką šeimininkavo

šiam dvare. Su Baisogalos parapija jis turėjo net kelias bylas dėl žemės ribų. Bet 1860-aisiais Pakiršinį paveldėjo Antano Kerbedžio brolio Valerijono sūnus, garsusis inžinierius Stanislovas Kerbedis. 1889 metais išleistame Kauno gubernijos žemvaldžių sąraše nurodyta, kad 1882 metais jis čia valdė 172 dešimtines dirbamos, 17 dešimtinių nedirbamos žemės ir 146 dešimtines miško. Ten pat teigiama, kad dvaro savininkas gyvena Sankt Peterburge, o Pakiršinje yra valdytojas (giminaitis Maksimilijonas Kerbedis). Po Stanislovo mirties Pakiršinys atiteko jo sūnui Mykolui (1854–1932).

Pakiršinys minimas dėl 1905 metų čia vykių darbininkų streikų. Dvare 1923-aisiais buvo vienas ūkinis kiemas su 114 gyventojų. Dvaras buvo išparceliuotas. Kumetyne įsikūrė pradžios mokykla. Savininkams palikta tik leistina norma. Kerbedžiai savo dalį pardavė. Dvaro centrą su tropesiais nusipirkė Stefanija ir Tadas Radvilavičiai. 1940 metų nacionalizacijos laikotarpiu jie ir nurodyti paskutiniaisiais Pakiršinio dvaro savininkais, tada turėjė 82,55 hektaro žemės.

Sovietmečiu dvare įsikūrė Melioracijos statybos valdyba. Išaugo melioratorių gyvenvietė.

Dvaro ansamblis kurtas XVIII amžiaus viduryje–XX amžiaus pradžioje. Išlikę 10 buvusio dvaro pastatų ar jų fragmentų. Pakiršinio dvaras kairiajame Kiršino krante. Iš ten buvusio parko likę tik fragmentai. Vertinėliai iš senosios dvaro sodybos pasiekę mūsų dienas – rūmai, arklidės ir atokiau esantis kumetynas.

Mūriniai dvaro rūmai yra moderno architektūros stiliumis, pastatyti XX amžiaus pradžioje. Tokio stiliumis pastatai nebūdingi Lietuvos kaimo vietovėms. Originalus pastato tūrinis sprendimas, skoninga architektūra, dekoras rodo, kad tai projektavo žymus, naujovių ieškantis architektas.

Po Antrojo pasaulinio karo rūmai rekonstruoti, bet išlaikė pirminį tūrį ir fasadus. Rekonstrukcija sumažino rūmų meninę ir architektūrinę vertę. Pritaikant rūmus naujai paskirčiai, juose atsirado pakitimų: naujos pertvaros, sukalta scena, sumontuoti jos įrengimai.

Rūmų architektūrai stiliumi artimos arklidės bei kumetynas (jo pastate ilgą laiką veikė Pakiršinio pradinė mokykla). Neatmetama galimybė, kad abu pastatai iškiilo pagal vieno autoriaus projektą arba laikantis bendros dvaro ansambliu būdingos stilistikos.

Šaltiniai ir literatūra

- BONIECKI, Adam. *Herbarz polski*. 1906, Warszawa.
BUDREIKA, Stanislovas. Stanislovas Kerbedis – žymus tiltų inžinierius ir mokslininkas. *Mokslo ir gyvenimas*. 1989, nr. 7.
JESIŪNAITĖ, Deimantė, JUKNEVIČIUS, Petras. Iš Pakiršinio dvaro istorijos. *Gimtinė*. 2002, sausio 1–31, nr. 1 (153).
JUKNEVIČIUS, Petras. Naudvario dvaras ir jo valdytojai Kerbedžiai. *Kultūros paminklai / 13*. Vilnius, 2008.
VYŠNIAUSKAS, Vytautas. Amžini paminklai, jų kūrėjai. *Gimtinė*. 1990, kovo 15 d., nr. 3 (11).

**Autoriaus asmeninio archyvo, spaudos leidinių
ir Rimo Ožalinsko nuotraukos**

Naudvario dvaras XX a. pradžioje

LAISVĖS KOVOS: IŠSKIRTINIAI POELGIAI, MAŽAI ŽINOMI FAKTAI

ŠIS STRAIPSNIS – APIE KELIS MŪSŲ PROSENELIŲ, SENELIŲ ŽYGDARBIUS KOVOSE UŽ TĒVYNĘS LAISVĘ, APIE MAŽAI KAM GIRDĒTUS FAKTUS. KAD ŽINOTUME, PRISIMINTUME, VERTINTUME, KAD GALĒTUME ĮSIVAIZDUOTI SAVE HEROJU VIETOJE IR PAMĀSTYTĮ, AR PATIEMS BŪTŲ UŽTEKĘ TIEK VALIOS IR DRĀSOS.

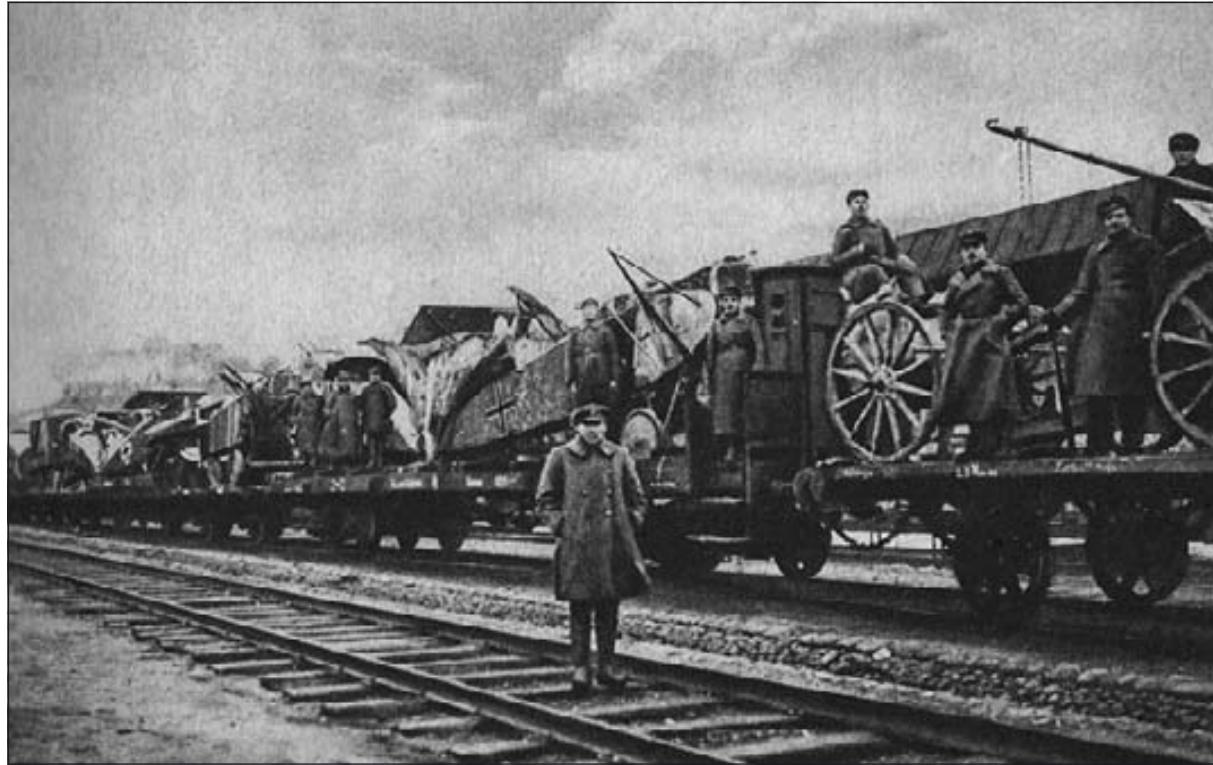
ALVYDAS TAMOŠIŪNAS,

**Lietuvos kariuomenės Karinių oro pajégų
Aviacijos bazės tarptautinio bendradarbiavimo
vyriausasis specialistas, puskarininkis**

NEPRIKLAUSOMYBĖS PRADŽIA IR DIDVYRIAI

Atkūrus Lietuvos valstybę, paskelbus jos nepriklausomybę, į jaunos šalies siekius būti laisvai jau 1918

metais tarsi išalkusių plėšrūnų smigo bolševikų, lenkų Želigovskio pulkų, vėliau bermontininkų kariuomenių nagai ir iltys. Užpuolikai visaip draskė, plėsė jaunutę valstybę, kėlė realią grėsmę jos laisvei, pavojų tiesiogine ir perkeltine prasmėmis būti suplėšytais į gabalus, tik ką sugrįžusiai vėl dingti, būti ištrintai iš Europos žemėlapio. Lietuva, jos piliečiai nebuvo linkę nuleisti rankų ir stebėti, kaip griaunama jų ateitis, vilčys. Šalis sugebėjo sutelkti kariuomenę iš karių savanorių. Jauni ir pagyvenę, karuose patyrę ir nepatyrę vyrai bei moterys, kartais net paaugliai, vaikai, įvairių profesijų atstovai – pradendant mokytojais ir baigiant ūkininkais – émė ginklus į ►

Karo trofējus, atimtas iš bermontininkų

Vokiečių lėktuvas skrydžio metu. Taip pat atrodė ir bermontininkų lėktuvai

rankas, naudodami įvairias priemones bei formas, stojo ginti gimtajį kraštą. Vos susikūrusi Lietuvos kariuomenė įrodė esanti pajėgi pasipriešinti, duoti tinkamą atkirti vi suose frontuose. Tai liudijo daug mūsių, kautynių, aibės susirėmimų ir susisaudymų.

Atėnė, Odinas ir kiti karų dievai reikalavo aukų. Kovos už nepriklausomybę nusinešė apie 1400 karių gyvybių, beveik 3000 buvo sužeisti, beveik 1000 dingę be žinios. Karys, paaukojės gyvybę, sveikatą ar pa sižymėjės kovose tapo tautos didvyriu, daugeliu atvejų nuo 1919 metų ir vėliau buvo apdovanojamas aukščiausiu tuo metu įvertinimu – „Vyčio Kryžiaus“ ordinu, kuris iš pradžių vadintas kryžiumi „Už Tėvynę“, „Lietuvos kariuomenės kūrėjų savanorių“, „Lietuvos nepriklausomybės“ medaliais ar dar vėliau išteigtais kitais apdovanojimais. Galima paminėti, kad „Vyčio Kryžiaus“ ordinu apdovanota beveik 1800 nepriklausomybės kovų didvyrių. Pasižymėjė kariai, civiliniai, partizanai būdavo apdovanojami, net kovoms pasibaigus. Informacija apie atliktus neįtikėtinus žygdarbius atitinkamas institucijas pasiekdavo ir po kelių dešimtmečių. Teikimus apdovanoti teikdavo pareigūnai, didvyrių giminės. O poelgių būta neįtikėtinų, tarp jų – ir susijusių su mūsų kraštu...

AR GALI GARVEŽYS SU VAGONAIS VAŽIUOTI... ORU?

Puskarininkio Kazio Bielinsko, gimusio 1892 metais Jasnušių kaime, Ilukstės apskrityje, nuotykiai ir karinė karjera prasidėjo dar carinės armijos Smolensko 142-ajame pėstininkų pulke. Jis, pasižymėjės kautynėse su kaizerinės Vokietijos kariuomene ir sunkiai sužeistas, apdovanotas Šv. Jurgio kryžiumi. Papuolė į vokiečių ne laisvę, bet, pasitaikius progai, pabėgo ir apsigyveno Lie-

tuvoje. Čia, paskelbus šalies nepriklausomybę ir pradėjus formuoti savanorių kariuomenę, gyvendamas bolševikų užimtoje teritorijoje, nutarė prisijungti prie Tėvynės laisvės gynėjų. Su keliais bendraminčiais slapta, miškais ir pakrūmėmis įveikė bolševikų fronto liniją, brovėsi gilyn į lietuvių kontroliuojamą teritoriją, kol buvo sulaikyti Lietuvos Didžiojo kunigaikščio Algirdo 2-ojo pėstininkų pulko sargybos. Puskarininkis K. Bielinskis pateko į Kauno inžinerijos dalinį, Geležinkelinių kuopą. Paskirtas mašinistu, vežiodavo karius, aprūpinimo reikmenis. Būdavo, kad be poilsio vykdavo savo pareigas kelias paras. Važinėdami beveik be sustojimų, kartais pritrūkdavo kuro, todėl neretai eidavo pas artimiausius gyventojus prašyti malkų.

1919 metų lapkričio 23 dieną, po pergalės prieš bermontininkus, tuo metu, kai intensyviai vyko karinio trofėjaus pakrovimo darbai, apie 8 valandą ryto, Radviliškio stotyje bataliono vadas kapitonas Popielučka įsakė puskarininkui K. Bielinskui ir penkiems kariams nuvykti į netolimą Šilėnų stotį, išžvalgyti ją bei prieigas. Tie kariai, savo srities specialistai, turėjo įvertinti, ar néra tinkamo, panaudotino turto. Puskarininkis buvo paskirtas žvalgybos patrulio vadu. Su juo kartu vyko jaunesnysis puskarininkis Adolfas Šumskis, eilinių Juozas Butrimas ir Juozas Arminas, dar du neįvardyti kariai. Pusiaukelę įveikė arkliais, vėliau žvalgai ėjo pėsčiomis pagal bėgius. Beeidami girdėjo kariaujančių pusų susišaudymus. Patrulis už Mankiškių stoties pasiekė nedidelį tiltą, kurį iš karto susprogdino. Tokios galiojo instrukcijos: bėgių sugadinimas buvo prevencinė priemonė prieš netikėtus priešo šarvuotų traukinį antpuolius. Bet štai po sprogimo privažiavo ir pamažu sustojo bermontininkų garvežys, kuris traukė kelis vagonus. Žvalgų vadas davė ženkla apsupti garvežį, o pats išoko į mašinistų skyrių, kur buvusius bermontininkus privertė pasiduoti, paėmė juos į nelaisvę.

Lietuviai garvežių paėmė, bet pasinaudoti juo negalėjo, nes patys ką tik sugadino kelią ir tiltą į Radviliškį. Palikę sargybą prie garvežio, kariai nubėgo pas ūkininkus, gavo rastų ir senų pabėgių. Neturėdami įrankių, paramstė sugadintą tiltą, kiek galėjo, patiesino bėgius. Viskas atlikta paskubomis, tilto suvirtinimai atrodė labai silpni, tokia konstrukcija važiuoti su sunkiasvoriu garvežiu buvo gana pavojinga. Kariai dar kurį laiką svarstė, ar geriau važiuoti lėtai, ar greitai. Nuspręsta per tiltą perlėkti dideliu greičiu. Puskarininkis K. Bielinskis, pavažiavęs su garvežiu apie 100 metrų atgal, įjungė maksimalią apkrovą ir... įveikė sugadiną tiltą. Per jį važiuodamas, garvežys pasvyro ant šono. Mašinistas jau pagalvojo, kad nulėks nuo bėgių, bet garvežys laimėgai pasiekė kitą tilto pusę. O juk jis kurį laiką važiavo ore kabančiais bėgiais, paskubomis paramstytais rastais bei pabėgiais!..

Tas iš priešo paimtas garvežys buvo paskirtas Susiseikimo ministerijos žiniai, jam suteiktas 105-asis numeris. Garvežio viršininku paskirtas istorijos herojus. Puskarininkis Kazys Bielinskas už pasižymėjimą, narsumą ir sumanumą apdovanotas Vyčio Kryžiumi, Lietuvos nepriklausomybės ir Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Gedimino ordino 3 laipsnio medaliais. 1920 metais išėjęs į atsargą, jis tarnavo Radviliškio stotyje, priklausė šaulių kuopai.

Lietuvos kariuomenės vadas generolas Pranas Liatukas, vadovavęs kariuomenei nuo 1919 m. spalio 7 d. iki 1920 m. vasario 23 d. Jo vadovavimo kariuomenei metu buvo vykdoma operacija prieš bermontininkus

Fronto kovai su bermontininkais vadas pulkininkas leitenantas Kazys Ladiga (Ladyga)

2-ojo pėstininkų pulko vadas pulkininkas leitenantas Vincas Grigaliūnas-Glovackas, vadovavęs Radviliškio puolimui

KOJĄ PAAUKOJO VARDAN PENKIOLIKOS KULKOSVAIDŽIŲ

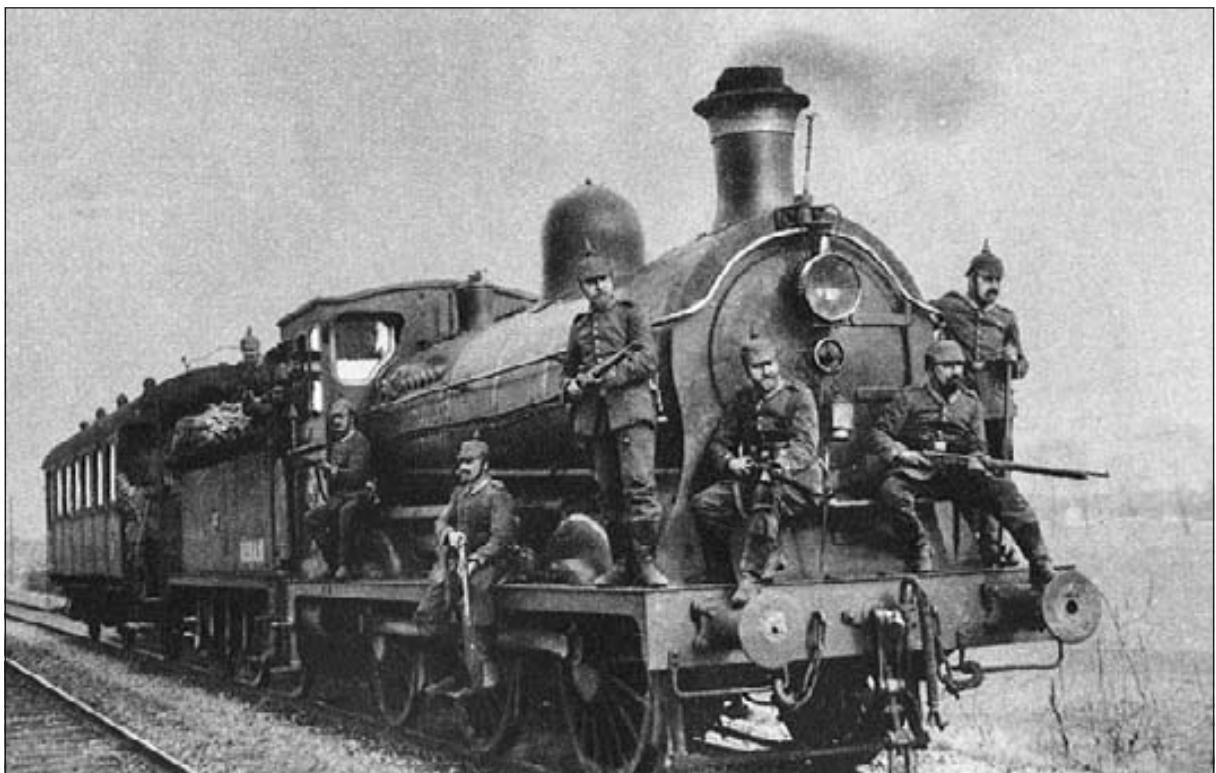
Petras Kontradručkis-Bliūdžius, turėdamas vyresnįjo puskarininkio karinį laipsnį (tuometinėje Lietuvos kariuomenėje aukščiausias nekarinių korpuso laipsnis buvo ne vyresnijo puskarininkio, o viršilos), tarnavo Lietuvos Didžiojo kunigaikščio Algirdo 2-ajame pėstininkų pulke. 1919 metų lapkričio 22 dieną mūšyje su bermontininkais ties Radviliškiu sumušė vokiečių sargybą. Paėmės kulkosvaidį, su keliais kareiviais įsiveržė į Radviliškio dvarą ir narsiai puolė bermontininkus. Mūšyje paėmė 15 kulkosvaidžių, tačiau pats buvo itin sunkiai sužeistas ir neteko kojos. Dėl sužeidimo jam teko prie pat dubens amputuoti kairę koją. Dėl to 1920 metų gegužės 21 dieną Petras Kontradručkis-Bliūdžius, ištarnavęs 10 mėnesių ir 9 dienas, Karo medicinos komisijos nutarimu, paleistas iš kariuomenės, suteikus vyresnįjo puskarininkio laipsnį. Jo žygydarbis buvo įvertintas ir Prancūzijos vyriausybės, apdovanojusios karį medaliu „Pour la France“. Patį medalį generolas Henry Albertas Nieselis asmeniškai įteikė 1919 metų gruodžio 26 dieną dar fronte (kariui besigydant karo ligoninėje), o atitinkamas prancūzų liudijimas įteiki didvyriui atsiustas jau Rokiškio apskritys Obelių valsčiaus viršaičiu 1921 metų liepos 3 dieną. Tuo metu apdovanojamojo gyvenamają vieta nurodytas gimtasis Strepeikių (Strapiškių) kaimas.

Karys jau prieš mūsius su bermontininkais buvo spėjęs ypač pasižymėti kovose su bolševikais Daugpilio fronte. 1919 metų lapkričio mėnesį už narsą bei pasiaukojimą

ŠIAIME NAME 1919 M.
LAPERČIOTO MĒN. BUVO
ĮSIKŪRĘS ŠTABAS,
VADOVAVĘS LIETUVOS
SAVANORIŲ KARIUOMENEI
RADVILIŠKIO KAUTYNĖSE
PRIEŠ BERMONTININKUS.

Kaulinių kaime, Radviliškio rajone, dar tebestovi namas, kuriame 1919 metų lapkritį buvo įsikurusi 2-ojo pėstininkų pulko vadovybė. Kautynėms artėjant prie pabaigos, šiame name buvo sulaikti ir kurį laiką laikomi Antantės komisijos karininkai

Vokiečių karių saugomas traukinys. Panašų traukinį lietuvių kariai atėmė netoli Mankiškių, Radviliškio rajone

tose kovose prieš bolševikus apdovanotas 1-ojo laipsnio kryžiumi „Už Tėvynę”.

Petras Kontradručkis-Bliūdžius mirė nuo geltligės 1928 metų gegužės 19 dieną. Paleistas iš kariuomenės, jis iki mirties gyveno Rokiškio apskritys ir valsčiaus Lukštų dvare. Palaidotas tikriausiai Obeliuose, tačiau kapo rasti nepavyko.

DRĀSI MERGAITĖ MŪŠIO LAUKO VIDURYJE

Su priešu visais laikais kovojo ne tik seni ir jauni, vyrai bei moterys, bet ir paaugliai ar net vaikai. Kovojo nebūtinai su ginklu rankose.

Šalia Radviliškio yra Karčemų kaimas. Nuo jo pusei mūsų kariuomenės vienetai ir pradėjo Radviliškio puolimą 1919 metais. Kaime tada gyveno mažažemio ūkininko duktė, jaunutė gimnazistė Anelė Krikštanaitė. Ji, pasikinkusi į vežimą vienintelį tévo turimą arkli, lapkričio 22 dieną, pačių kautynių prie Radviliškio įkarščio metu, nekreipdamas dėmesio į kariauančių pusią intensyviai ugnį, rinko sužeistus lietuvių karius. A. Krikštanaitė drāsiai atvažiavo į 1-ojo pėstininkų pulko 8-osios kuopos, kuri kovėsi su stačiatikių kapinėse gerai įsitvirtinusiais bermontininkais, pozicijas. Sužeistuosius ji vežė į karo lauko lagoninę, įrengtą tévų namuose. Tos kapinaitės tebéra Radviliškyje, Maironio gatvėje.

Jaunoji Anelė savo drāsa turėjo stebinti ne tik tuometinius įvykių liudininkus. Jos atlirkas žygdarbis palieka neišpasakyta įspūdį ir dabar, tai – puikiausias pilietiškuo pavyzdys.

KAIP PARTIZANAI NUMUŠĘ PRIEŠO LÉKTUVĄ

Pasipriešinimas ir rezistencija bermontininkų okupuotose teritorijose vyko nuo pat jų įžengimo į Lietuvą. Partizanų būrius organizuodavo karybos patirties turintys ir neturintys piliečiai. Vienas iš organizatorių buvo iš vokiečių nelaisvės grjžės Didžiojo karo (Pirmojo pasaulinio) dalyvis Adolfas Liutkevičius. Jo būrys

►

2-ojo pėstininkų pulko puolimo schema

Vyresnysis puskarininkis Petras Kontradručkis-Bliūdžius

veikė dabartiniame Telšių rajone. Partizanų būrio lyderis A. Liutkevičius rezistencinei kovai įsigijo sugadintą kulkosvaidį. Būdamas nagingas meistras ir mechanikas, greitai jį sutaisė. Vieną giedrą 1919 metų rudens pavaikarij buvo nutarta kulkosvaidį išbandyti. A. Liutkevičius su bendraminčiais jį nusinešė į kalvas, buvusias prie Žarėnų kelio. Ketino ten ne tik išbandyti sutaisyta kulkosvaidį, bet ir apmokyti bendrus, nes vien Adolfas mokėjo su juo šaudyti, jį prižiūréti. Bebandant ginklą, pasigirdo ausiai neįprastas garsas – léktuvo variklio plerpimas. Netrukus virš ganyklų pasirodė léktuvas su baltais kryžiais – bermontininkų léktuvo īgula, nieko pikto neįtardama, skrido labai žemai ir žvalgė apylinkes. Kulkosvaidžio „komanda“ greitai suvokė, kad reikia apšaudyti tokį oro taikinį. Léktuvo īgula, supratusi, kad jį juos šaudoma, bandė dar kilti aukštyn, bet buvo per vėlu – taikli kulkosvaidžio ugnis smarkiai apgadino léktuvą. Lakūnai dar sugebėjo nuskleisti apie dešimt

kilometrų, bet galų gale léktuvas vis tiek nukrito netoli Viešvėnų kaimo. Kol besidžiaugiantys netikėta sėkmė partizanai atvyko į katastrofos vietą, īgula jau buvo pa-sprukusi. Skubėdama net nespėjo labiau apgadinti ar sunaikinti léktuvą.

Apardytas léktuvas buvo paslėptas Telšių priemiestyje, buvusiamė Dirkstelių dvaro klojime, po šiaudais. Nuo trofėjaus nuimti du kulkosvaidžiai ir perdaryti į antžeminius. Vėliau ši ginkluotė išsiusta į Kauną. Vi-sos bermontininkų okupacijos metu niekas iš įvykio liudininkų neišsidavė, kad okupantų panosėje yra paslėptas jų pačių léktuvas. Po šiaudais léktuvas išbuvo iki 1920-ųjų pavasario, kol iš Kauno atvyko Lietuvos kariuomenės karo lakūnas ir išskraidino trofējinį léktuvą į Kauną.

BAIMĖ, DISCIPLINOS STOKA

1919 metų spalio pabaigoje sutelktoje beveik 12000 karių kariuomenėje, „bermontininkų“ fronte, jautėsi įtampa. Baisiausias priešas tarp karių buvo nepagrūsti gandai, prasimanymai. Laukimas, laikas neigiamai veikė karininkų, karių nuotaikas. Tai atispindėjo ir jų laiškuose. Informacijos apie priešą buvo sunku gauti. Didžiojo karo metu pagarsėjęs vokiečių karingumas baugino mūsų karius. Tyrojo dezertyravimo grėsmė. Karininkai kaip įmanydamai stengėsi pastiprinti karių motyvaciją pasirengimo kautynėms metu ir pačiame mūšyje. Dėl to pirmi žūdavo ar būdavo sužeisti būtent karininkai. Jie stengdavosi mūšyje įkvėpti kariams drąsos savo pavyzdžiu, elgdamiesi labai pavojingai.

Pirmają kautynių dieną žuvo būrių vadai leitenantai Oželis ir Urbakonis, sužeisti bataliono vadas Motiejūnas-Valevičius, karininkai Puzinas, Matulaitis. Paprastai kariai, netekę vado, pakrikdavo. Kritusius vadus pakeisdavo puskarininkai arba net kitų kariuomenės pajęgų karininkai, neturintys nieko bendro su pėstininkais. Būta gražių pavyzdžių: artilerijos kapitonas Vytautas Landsbergis-Zemkalnis (1893–1993) mūšiuose nuo 1919 metų lapkričio 21 iki 24 dienos savo narsumu ir drąsumu rodė pavyzdį kareiviams. Lapkričio 22 dieną jis sulaikė pirmosios kuopos de-zorganizaciją ir pats parodė iniciatyvą – būdamas artilerijos karininkas, vedė kareivius pėstininkus, netekusius savo vadų, į mūšį. Už tai apdovanotas 1-ojo laipsnio Vyčio Kryžiumi

Lietuvos kariai kartais stokodavo elementarios disciplinos. Jie, norėdami draugų akivaizdoje pasiroydinti drąsūs, savavališkai rengdavo „reidus“ į priešo kontroliuojamą teritoriją, išprovokuodavo susišaudymus, sukeldavo nereikalingos įtampos ir taip apsunkindavo derybas strateginiu lygmeniu. Bene ryškiausias tuo-metinės Lietuvos kariuomenės karių nedisciplinuo-tumo pavyzdys – spalio 22 diena, kai bermontininkų šarvuotas traukinys beveik netrukdomas atvyko į Baisogalos geležinkelio stotį, nuo kurios netoli buvo įsikūrės fronto štabas. Taigi sukelta reali grėsmė fronto vadovybei ir operacijai. Gerai, kad artilerijos kapitonu M. Pečiulionu vadovaujama baterija sėkmingai atakavo traukinį ir privertė jį atsitraukti. Fronto vadas po šio įvykio buvo labai išpykės. Juk traukinys galėjo ►

neprivažiuoti, jei bėgiai būtų buvę tinkamai išardyti, svarbiausia – jei išardytas geležinkelio ruožas būtų akylai saugotas.

Lietuviai kariai nedrausmingai ar nekariškai pasielgavo dažniausiai dėl patirties stokos, o priešininkas, kovose užgrūdintas ir turintis milžinišką karybos partitą, atvirai demonstravo nedisciplinuotumą, elgdavosi kaip paprasčiausia plėšikų gauja. Puikiausias pavyzdys: bermontininkai nesidrovėdavo pasirodyti kautynių lauke... girti. Spalio 21 dieną toks susirėmimas įvyko, kai Marijampolės bataliono pozicijas puolė bermontininkai, palaikomi šarvuoto traukinio artilerijos. Nors lietuviai, patirdami nuostolių (du žuvo, aštuoni sužeisti, 16 pateko į nelaisvę), atsitraukė, tačiau bermontininkai turėjo kur kas didesnių nuostolių, nes puolė visiškai girti.

Ne veltui gyvenimo išmintis sako: „Koks vadas, toks paradas.“ Bermontininkų aukščiausia vadovybė, įskaitant ir patį P. Bermontą-Avalovą, „pasižymėjo“, besitraukdama iš Latvijos, pakeliui į Vokietiją. Lapkričio 23 dieną iš Joniškio atvyko bermontininkų traukinys, kuris sustojo Kebliuose. Pasvalio grupės vienetai pradėjo pulti traukinį, ketindami jį paimti. Užvirė kautynės. I pagalbą bermontininkams iš Šiaulių atvyko dar du traukiniai, kurie artilerijos ugnimi parémė įkliuviusius bendražygius. Paklausite, kodėl tas traukinys buvo toks svarbus bermontininkams? Todėl, kad tame buvo visa bermontininkų vadovybė, kuri bėgo iš Mitaujos. Bermontas savo prisiminimų knygoje nerašo apie iš Šiaulių atvykusią pagalbą, o tik mini, kad, lietuviam užpuolus traukinį, jis su savo asmens apsauga lazdomis išvaikė bailius lietuvius. Kiek kitaip ši epizodą apraše rusų emigrantų leistas žurnalas „Istorik i sovremennik“ (1922, nr. 1.) Bermonto traukinys, neprivažiavęs Šiaulių, papuolė į kulkosvaidžiais ir kitais ginklais apšaudomą zoną, todėl buvo priverstas sustoti. Išlipę keli karininkai ir kariai atsišaudė, kilo panika, nebeliko jokio vadovavimo. Pats Bermontas jokių nurodymų nedavė ir sėdėjo užsidaręs kupė. Daugelis vadovybės atstovų liko gulėti ant vagono grindų, kol traukinys atvykusios pagalbos deka išvažiavo iš apšaudymo zonos... Štai kokį „drąsuolių“ savo vadą minėtame žurnale prisimena jam artimi aukšto rango karininkai.

Kita vertus, vieno tarpukario „Kario“ numero straipsnyje minima, kaip, mūšiams einant į pabaigą ir iniciatyvai perejus į Lietuvos kariuomenės rankas, lietuviai kariai priverte trauktis iš pozicijų arba pasiduoti į nelaisvę likusius gyvus bermontininkus, bet vienos pozicijos sekmingai užimti nepavyko. Ją gynė senyvo amžiaus vokiečių karys, kuris, netgi stovėdamas visu ūgiu tarp kritusių kovos draugų kūnų, turėdamas kulkosvaidį, intensyviai priesinosi ir neketino pasiduoti. Apsupę lietuviai, užsispyrėli nukovė. Tai buvo ideali tikro kario mirtis...

AR RADVILIŠKYJE PASIKARTOJO NAPOLEONO ISTORIJA?

1812-aisiais, po rugsėjo 7-ąją įvykusio Borodino mūšio, kuriame ir prancūzai, ir rusai patyrė milžiniškų nuostolių, Rusijos armija traukėsi į šalies gilumą,

o Prancūzijos kariuomenė netrukus, rugsėjo 14 dieną, ižengė į Rusijos sostinę Maskvą. Deja, užimtos Maskvos Napoleonui nepavyko ilgai išlaikyti ir, patiriant nesėkmę bei nuostolių, teko trauktis tuo pačiu keliu, kuriuo atvyko. Traukimąsi lydėjo nuolatiniai, vargiantys kazokų ir partizanų puldinėjimai.

Ar galime išvesti paralelių tarp Prancūzijos imperatoriaus Napoleono Bonaparto veiksmų 1812 metais ir įvykių prie Radviliškio, vykusiu daugiau kaip šimtmeciū vėliau – 1919 metais? Manau, galima ižvelgti panašumą. Abiem atvejais buvo sekmingai užimtas miestas, strateginis punktas. Ir čia, ir čia laimėjusi kariuomenė buvo priversta palikti laimétą miestą. Dar vienas panašumas – pergalų kalviai Napoleonas ir fronto vadas pulkininkas leitenantas K. Ladiga (Ladyga), spaudžiami aplinkybių, patys nusprendė trauktis iš užimtos teritorijos, o ne toliau persekioti, regis, iniciatyvos netekusį priešininką. Kaip žinoma, K. Ladiga prisiemė asmeninę atsakomybę ir pradėjo Šiaulių operaciją, kartu ir Radviliškio puolimą. Skirtingai nei Napoleonas bermontininkų fronto vadas turėjo tiesioginę vadovybę – kariuomenės vadą generolą Praną Liatuką. Pastaras nežinojo apie operacijos 1919 lapkričio 21 dieną pradžią, bet vėliau buvo informuotas apie visus įvykius ir sekmingą Lietuvos kariuomenės puolimą bei atimtą didelį trofėjų. Kariuomenės vado reakcija buvo daugiau nei palanki, jis reikalavo toliau pulti bermontininkus, neleidžiant jiems persigrupuoti, kitaip tariant, mušti priešą iki galo. Bet fronto vadas nepaklausė savo tiesioginio viršininko nurodymų, o paklusno prancūzų generolo Henri Alberto Nieslio vadovaujamos Antantės komisijos spaudimui – lietuvių kariuomenei trauktis į išeities pozicijas, kartu paliekant ir sekmingai užimtą Radviliškį. Pulkininkas leitenantas K. Ladiga lapkričio 23 dieną, skubiai suorganizavęs trofėjaus išgabenumą, apteido Radviliškį. Dėl to užsitraukė kariuomenės vado pyktį ir buvo nušalintas nuo pareigų. Netrukus fronto vadas grįžo į savo pareigas, nes ta pati Antantės komisija spaudė šį kartą pačią kariuomenės vadovybę atstatyti karininką į pareigas.

Kiek 1812-ųjų istorija Maskvoje ir 1919-ųjų Radviliškyje panašios, spręskite patys, bet viena aišku: kovos su bermontininkais fronto vadas pulkininkas leitenantas K. Ladiga gavo „velnių“ ne dėl to, kad pradėjo operaciją be tiesioginės vadovybės žinios, o dėl to, kad pradėtają operaciją nutraukė vėlgi be tiesioginės vadovybės žinios ir leidimo... Pasitvirtino posakis – nugaletojų niekas neteisia. Tačiau galima paspėlioti, kas būtų nutikę, jei operacija būtų nepavykus; juk viskas jau balansavo ant ribos – į kautynes mestas rezerve buvęs 1-asis pulkas, iš Šiaulių bermontininkams pajudėjo pagalba...

KAS BENDRA TARP KARO AVIACIJOS IR BERMONTININKŲ FRONTO?

Daugelis nors kiek susipažinusiuju su tarpukario Lietuvos karos aviacijos istorija žino, kad šalies nepriklausomybės kovose gana aktyviai dalyvavo Lietuvos karos aviacija. Pirmasis karos laktūnas lietuvis leitenantas

Juozas Kumpis mūšyje prieš lenkus 1920 metų spalio 4 dieną buvo sunkiai sužeistas, vėliau paimtas į nelaisvę, mirė. Lietuvos karo aviacija svariai prisidėjo, žvalgydama, bombarduodama, naikindama prieš kulkosvaidžių ugnimi, mėtydama proklamacijas ar kitaip kovodama su bolševikais bei lenkais. Bet ar Lietuvos karo aviacija kovojo su bermontininkais? Ne, tuose mūšiuose nedalyvavo, nors dar spalio pabaigoje Lietuvos karo aviacijos dalims buvo įsakyta pasirengti kovai su minėtais įsibrovėliais. Nedalyvavo dėl dviejų priežasčių: pirma, dėl sunkios ekonominės padėties trūko kuro, antra, orai visos operacijos metu buvo itin prasti, pavyzdžiui, pėstininkai puolė pučiant vėjui, drebiančiam į akis sniegą, kartais net artilerija dėl prasto matomumo negalėjo jų paremti ugnimi.

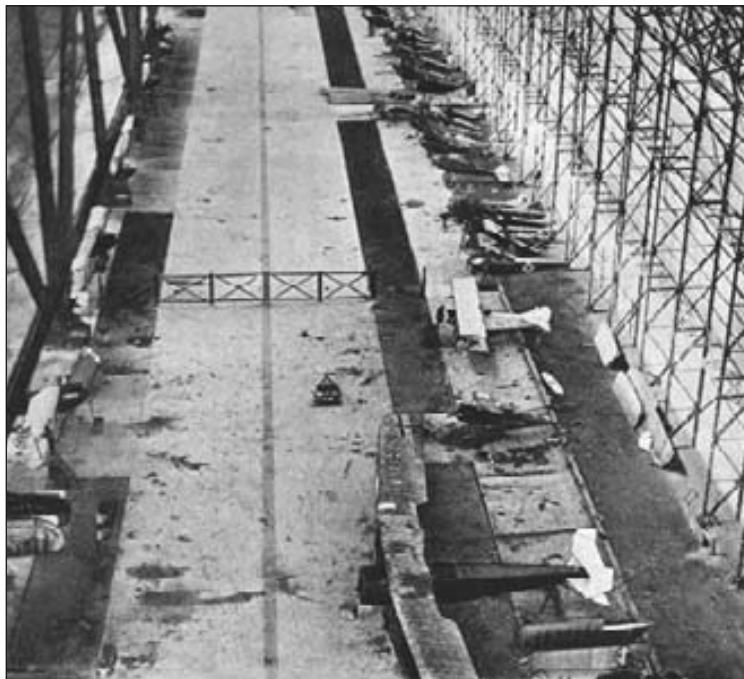
Lietvių karo aviacija nedalyvavo šiose kovose, o bermontininkų karo aviacija, be jau minėto partizanų numušto léktuvu, minima dar keliuose epizoduose. Štai keli iš jų.

To laikmečio aviacija buvo naudojama daugiau žvalgybos tikslais, ypač veiksmingai ir efektyviai, sąveikaujančių su kitomis kariuomenės rūšimis. Spalio 21 dieną bermontininkų léktuvus kaip juodas pranašas pradėjo sukti ratus virš 1-ojo pėstininkų pulko pozicijų. Netrukus į Linkaičius iš Radviliškio atvyko bermontininkų šarvuotas traukinys, susirėmės su čia pozicijose buvusi Marijampolės batalionu. Spalio 22-ąją ties Luokės (Telšių r.) miesteliu nukrito bermontininkų léktuvus, abu įgulos lakūnai areštuoti, vėliau išsiųsti į Vokietiją. Įdomus sutapimas: anksčiau paminėto įvykio, kai partizanai numušė priešų léktuvą, vieta – taip pat Telšių rajone. Gali būti, kad tarpukario spauda aprašo tą patį įvykį.

Kitas minimas epizodas: lapkričio 4 dieną lietuvių pozicijas prie Šeduvoš žvalges bermontininkų léktuvus buvo mūškių gana smarkiai apšaudytas, netgi pabréžta – yra duomenų, kad lakūnas buvo sužeistas.

Dar viena neatsiejama karo aviacijos ir bermontininkų fronto sasaja yra trofėjus (karo grobis), atimtas iš bermontininkų ir Radviliškyje paskubomis lapkričio 23 dieną pakrautas bei išgabentas Kauno kryptimi. Paprastai trofėjaus skaičius pateikiamuose įvairiuose šaltiniuose sutampa; tai daugybė įvairios amunicijos, artilerijos ginkluotės, šaudmenų, krovininių ir net lengvųjų automobilių, kita. Tarp šio turto minimi ir léktuvai; nurodomas jų skaičius svyruoja nuo 15 iki 30 vienetų.

Kokius léktuvus tuomet lietuviai paėmė? Koks jų likimas? Pirmiausia paminėtina, kad beveik visas atimtas trofėjus buvo prastai prižiūrėtas, blogos būklės. Léktuvai – taip pat, dauguma jų nebetiko skraidinti ir reikalo remonto. Beveik visi tie léktuvai buvo žvalgybiniai arba lengvieji bombonešiai. Dvisparniai, biplanai, turintys du fiksotus sparnus, vieną įtvirtintą virš fiuzeliažo, kitą – po juo. Daugiausia paimta „Albatros B II“. Šio léktuvo įgulą sudarydavo lakūnas ir žvalgas, ginkluotės praktiškai nebūdavo, tik įgulos turimi šaulių ginklai, pavyzdžiui, šautuvai. Apie 10 paimtų léktuvų buvo „LVG C IV“; įgulą sudarydavo lakūnas ir žvalgas, léktuvas, ginkluotas dviem kulkosvaidžiais, galėdavo gabenti iki 120 kilogramų bombų. Visą šią statistiką vainikuoją tais laikais skraidančia tvirtovė laikytas

Léktuvai, sustatyti Kaune, dirižablio angare. Pirmame plane – „Friedrichshafen G.III.A“, kuris išsiskiria dydžiu ir baltais kryžiais. Išižiūrėjus galima pamatyti kryžius ir ant kitų angare stovinčių léktuvų

sunkusis bombonešis „Friedrichshafen G.III.A“, dar kitaip klaidingai žinomas kaip „Gotha“. Šis milžinas turėdavo trijų asmenų įgulą, galėdavo gabenti dar kelis keleivius, iki vienos tonos pakabinamų bombų, būdavo ginkluotas trimis kulkosvaidžiais. Jo matmenys ir šiai laikais atrodyti gana įspūdingi: sparnų mojis – 23,7 metro (palyginkite su kitų paimtų léktuvų sparnų ilgiais: „Albatros B II“ – 12,8 metro arba „LVG C IV“ – 13 metrų). Kad būtų lengviau suvokti dydžius, galima sugretinti su kelių šiuolaikinių léktuvų, esančių Lietuvos kariuomenės Karinėse oro pajėbose, duomenimis: „C-27 J Spartan“ sparnų mojis – 28,7 metro, „L-410“ – 19,4 metro, „L-39“ – 9,4 metro, „AN-2“, praminto „kukurūzniu“, – 18,2 metro.

Dauguma iš bermontininkų paimtų léktuvų buvo naudoti kaip „donorai“ (neoficialus aviacijos terminas) atsarginėms dalims, kai kurie prikelti skraidinti, iš kelių „surinkus“ vieną. Neįprastas buvo ir didžiojo bombonešio likimas. Kaune 1920 metų kovo 3 dieną priversinai nutupdytas toks pat milžinas, kuris tupimo metu smarkiai apgadintas. Mūsų aviacijos specialistai iš dviejų neskraidančių gigantų padarė vieną skraidantį. Gaila, 1923 metų gegužės 13-ąją Lietuvos karo aviacijos legenda Antanas Gustaitis, skrisdamas kartu su penkiais kolegomis, jį sudaužė į šipilius, o patys ilgiems mėnesiams pateko į karos ligoninę. Paradoksalu, gali skambėti netgi juokingai, tačiau tuometis vyresnysis leitenantas A. Gustaitis beveik iš karto po šio incidento, gegužės 17 dieną, paskirtas aukštojo pilotažo instruktoriumi.

Stogastulpis Radviliškyje mūšiams su bermontininkais atminti

riumi. Tai tebuvo ironiškas sutapimas, nes dokumentai šiai kvalifikacijai gauti pateikti iki avarijos.

Apskritai tas karo trofėjus buvo didelis ir besikuriančiai, jaunai Lietuvos kariuomenei, ypač jos karo aviacijos dalims, gyvybiškai svarbus materialinis turtas. Gausaus jo gavimo faktą Antanės komisijos akivaizdoje netgi bandyta dirbtinai sumažinti bei nuslėpti. Fronto vadovybė su pulkininku leitenantu K. Ladiga priesakyje kruopščiai derino ir planavo, kur, kokiui maršrutu vesti Antantės komisijos narius, kad pastarieji nepamatytų viso trofėjaus, kad išvengtų galimų pretenzijų į jį.

ŽYGDARBIAI SKATINA GILINTIS I TAUTOS ISTORIJĄ

Kovose su bermontininkais daugiau kaip 200 asmenų buvo apdovanoti „Vyčio Kryžiaus“ ordinai. Detalų

jų sąrašą, biografijas bei po kelias šiais ordinais apdovanočių karių, piliečių nuotraukas galima rasti žurnalisto Viliaus Kavaliausko knygų serijoje „Lietuvos karžygiai“. Gaila, nemažai žmonių liko neįvertinti, nors jų darbai ir poelgiai neįtikėtinai. Belieka viltis, kad ateityje tinkamo dėmesio bus skirta ir jiem. Tarpukario žurnalai, laikraščiai turėjo rubrikas, pristatančias rašinius apie žygijus, pavyzdžiui, „Narsieji vyrai“, „Mūsų narsieji vyrai“, „Mūsų kuklieji didvyriai“ ir kitas.

Už pasižymėjimus būdavo įteikiami ir kiti apdovanojimai, ordinai, medaliai. Kariui žuvus, po mirties nebūtinai skirdavo aukščiausią apdovanojimą, kartais tai būdavo „Savanorio kūrėjo“ medalis ar kita. Apdovanojimas žuvusiojo kario giminėms ar esant gyvam pasižymėjusiam kariui garantuodavo tam tikras socialines lengvatas: būdavo skiriama žemės, taikomas nuolaidos viešojo transporto bilietams, apmokant už mokslus, beje, ne tik pačiam herojui, bet ir artimiausiems jo šeimos nariams.

Skaičiai ir statistika rodo, kad Lietuva turėjo sunkiai suskaičiuojamą ypač drąsių vyru bei moterų. Jų visiems žygdarbiams aprašyti reikia labai kruopštaus ir milžiniškos apimties darbo. Skaitant įvairius šaltinius, ypač tarpukario laikų leidinius, susidaro išpūdis, kad žmogus, nukentėjęs šalies nepriklausomybės kovoje, netekęs galūnės (-ių), regėjimo ar kitaip sunkiai sužeistas, kabinosi į gyvenimą, nesidairydamas į supančius sunkumus, neigaliąjam tenkančius iššūkius. Toks asmuo savo veikla neretai tapdavo sektinu, tikro pilietiškumo pavyzdžiu bendruomenei, kurioje jis gyveno. Tai dar labiau skatina gilintis į mūsų praeitį, suvokti kainą, kurią mūsų proseneliai ir seneliai sumokėjo už dabartį.

Naudoti šaltiniai

BIRONTAS, A. *Bermontininkams Lietuvą užpuolus.* Kaunas, 1934.

DAUNYS, P. *Vargo kelias.* Kaunas, 1933.

GAMZIUKAS, A. *Antanas norėjo būti ore.* Kaunas, 1997.

GAMZIUKAS, A., RAMOŠKAS, G. *Lietuvos karinė aviacija 1919–1940.* Kaunas, 1999.

JANKAUSKAS, V. *Kario kelias.* Vilnius, 2004.

Karys. *Tarpukario Lietuvos karių savaitinis laikraštis.* Kaunas, 1928–1935.

KAVALIAUSKAS, V. *Lietuvos karžygiai.* T. 1. 2. Vilnius, 2008.

KAVALIAUSKAS, V. *Lietuvos karžygiai.* T. 2. Vilnius, 2009.

LANDSBERGIS-ŽEMKALNIS, Vytautas. *Iš atminties ekrano: rašyta ir pasakota.* Vilnius, 2009.

LESČIUS, V. *Lietuvos kariuomenė Nepriklausomybės kovoje 1918–1920.* Vilnius, 2004.

STATKUS, V. *Lietuvos ginkluotos pajėgos 1918–1940 m.* Čikaga, 1986.

Autoriaus asmeninio archyvo nuotraukos

RADVILIŠKIO LOKOMOTYVŲ

DEPUI – 140

RADVILIŠKIS NERETAI VADINAMAS ŠALIES GELEŽINKELININKŲ SOSTINE. NUO GELEŽINKELIO NEATSIEJAMA MIESTO ISTORIJA. ŠIAIS METAIS ČIA ESANTIS LOKOMOTYVŲ DEPAS MINĖJO SAVO 140 METŲ SUKAKTI.

VILIJUS LIGEIKA,

Lietuvos geležinkelininkų profsąjungų federacijos pirmininkas

Radviliškis iškūrės prie labai svarbių geležinkelio linijų. Šis mazgas po Vilniaus yra didžiausias Lietuvoje. Iš čia kontroliuojamas tranzitinis judėjimas visoje Šiaurės Lietuvoje.

Istorijos pradžia mus nukelia į 1851 metus. Tų metų vasario 15 dieną Rusijos imperijos vyriausybė nutarė tiesių geležinkelį iš Sankt Peterburgo į Varšuvą ir Karaliaučių. Juo Rusija siekė atverti vartus į Vakarus. Linija Sankt Peterburgas–Varšuva Radviliškio nesiekė. Jis tada

buvo tik mažas miestelis: 80 kiemų, 485 gyventojai, medinė bažnyčia, dvių lovų ligoninė, pašto stotis, nedidelė liaudies mokykla, valsčiaus valdyba... Tačiau carinei imperijai atsirado galimybė tiesių Liepojos–Kaišiadorių geležinkelį, kurio projektas patvirtintas 1869 metų spalio 27 dieną. Tuo geležinkeliu planuota eksportuoti grūdus per Liepojos uostą į Europą. Darbai prasidėjo po metų.

Radviliškio garvežių depas pastatytas 1870-aisiais, tiesiant Liepojos–Romnų geležinkelio Radviliškio–Kalkuonės liniją. Pastarojoje tai buvo antras pagal dydį depas – po Liepojos. Pirmasis jo pastatas – mūrinis, raudonų plytų, surištų kalkių skiediniu, pamatai – iš akmens, pastato stogas sutvirtintas medžio sijomis. Depe įrengta iš kalkvė, butai mašinistams.

Pirmieji šeši prekiniai garvežiai, pagaminti Paryžiuje, Ernsto Gueno ir Ko gamykloje, į Radviliškio garvežių

►

Radviliškis neatsitiktinai vadinamas šalies geležinkelininkų sostine

depą atgabenti 1870 metų liepą. Garvežiai buvo naudojami tiesiant geležinkelį. Per metus jie sudegindavo 10 885 kubinių metrų malkų ir 3 790 pūdų anglies. Garvežių ašys būdavo tepamos aliejumi ir jaučio taukais. Per 1876-uosius sunaudota 576 pūdai aliejaus, 318 pūdų gyvulinių taukų.

1891 metais Radviliškio garvežių parkas išsiplėtė: ji sudarė jau 10 keleivinių ir 41 prekinis garvežys. Šis depas tapo didžiausiu visame tuometiniame Liepojos geležinkelyje.

Triašiai garvežiai pradėjo keisti keturašius – tai buvo gerokai ekonomiškiau. 1910–1913 metais depas jau turėjo 67 garvežius. Čia buvo remontuojami garvežiai, vagonai, atliekamos techninės priežiūros.

Gyvėjant Liepojos–Romnų geležinkelio magistralei, plečiantis garvežių depui ir stociai, gausėjo ir geležinkelinkų, bet jų gyvenimas negerėjo. Garvežių depe bei geležinkelio stotyje darbo diena trukdavo nuo 12 iki 17 valandų. Uždarbis – kapeikos, gyvenimo sąlygos – prastos. 1905 metų spalio 13 dieną įvyko radviliškiečių geležinkelinkų streikas. Jame dalyvavo šaltkalviai, mašinistai, konduktoriai, ryšininkai, kiti. Jie sustabdė keleivinius traukinius, iš garvežių išleido garus ir vandenį, nupjovė geležinkelio ir valstybinio telegrafo laidus, uždraudė dirbtį Radviliškio pašto-telegrafo kontorai. Streiko dalyvių pagrindinis reikalavimas – padidinti atlyginimus. Idomu, kad vienas iš streiko dalyvių buvo Antanas Dobrovolskis, šviesaus atminimo kraštiečio, vienuolio Tėvo Stanislovo tėvas. Jis visą gyvenimą buvo geležinkelinkas, kilo karjerais laiptais ir prieš Antrąjį pasaulinį karą tapo Radviliškio garvežių depo viršininku.

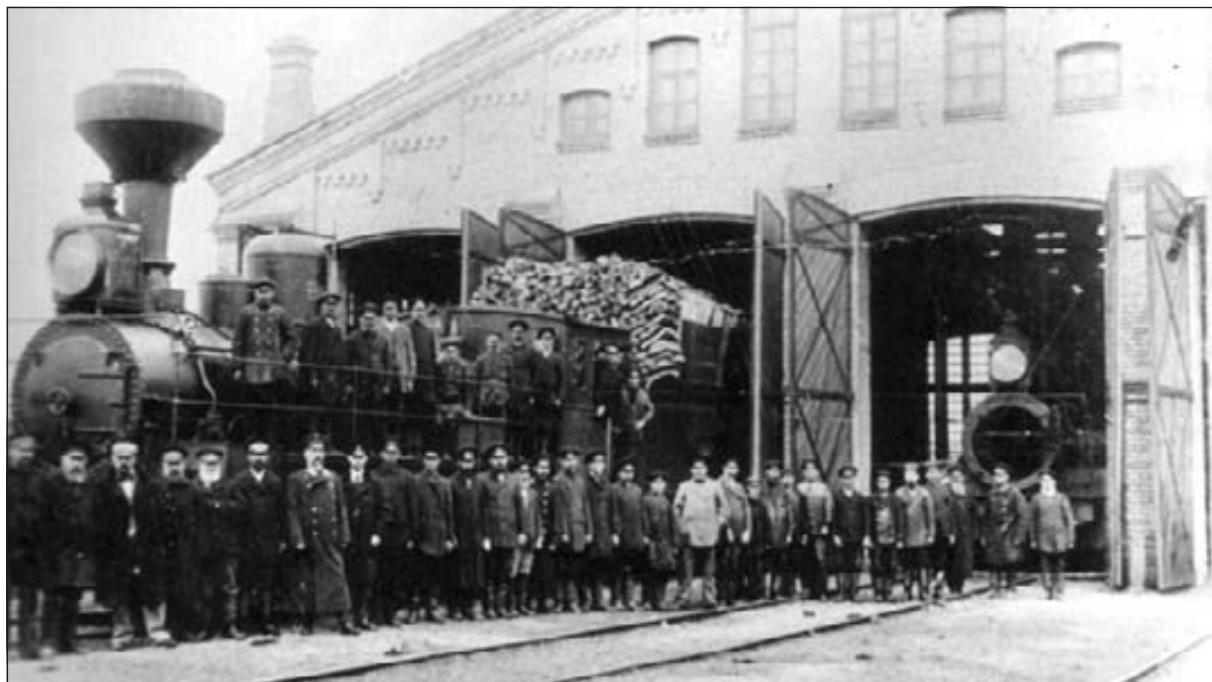
Prasidėjus Pirmajam pasauliniams karui, Lietuva turėjo nemažai geležinkelio linijų, tačiau stokojo įrenginių. 1915 metais Rusija, pasitraukdama iš Lietuvos, išsigabeno garvežius, vagonus ir persikėlė dirbtuvės. Kaizerinės

okupacijos metais savo darbą sąžiningai dirbo Garvežių depo darbininkai – reikėjo išgyventi, išlikti. Per Pirmąjį pasaulinį karą, nutiesus Radviliškio–Tilžės ir Šiaulių–Jelgavos geležinkelius, Radviliškis tapo dideliu geležinkelio mazgu. 1918 metų gruodį geležinkelio mazgo darbininkai surengė streiką, išsirinko Geležinkelio darbininkų komitetą, kuris pareikalavo, kad įrengimai nebebūtų gabenami į Vokietiją. Kai vokiečiai pasitraukė iš Radviliškio, komitetas émési tvarkytį geležinkelio ūkį.

Nelengvas, bet intensyvus, kūrybingas darbas vyko šalies Nepriklausomybės 1920–1940 metais. Radviliškis ir toliau liko svarbus punktas, stambus geležinkelio mazgas. Jo veikla, kasdienybė darė įtakos ir visam miesto gyvenimui, juo labiau kad, kaip sakoma, su geležinkelio siejosi kone kas antra miestiečių šeima. Tuo laikotarpiu geležinkelio įsisteigė mokslo platinimo draugija „Viltis“, Radviliškyje pradėjo veikti speciali ambulatorija, savanoriška ugniaugesių draugovė, garsėjo geležinkelinkai sportininkai, pučiamųjų orkestro muzikantai ir kiti kolektyvai.

Tarpukario Lietuvos geležinkeliai atitiko tuometinius Europos standartus. Plieno keliais važiavo mūsiškiai 36 keleiviniai, 107 prekiniai ir 15 manevrinių garvežių, daugiau negu 4 tūkstančiai vagonų.

1940-ieji Lietuvos istorijoje – juodžiausias puslapis. Netekome valstybės ir laisvės. Okupantai pasisavino mūsų geležinkelius, juose įvedė panašią kaip carinėje Rusijoje tvarką. Garvežių depe, kaip ir kitur, jaunimas buvo varomas į komjaunimo organizaciją, vyresni – į partiją. Daugelis paklusno, nes norėjo dirbtį. Karo metais fašistai nepagarbiai elgėsi su darbuotojais, įsivyravo „lazdos“ disciplina. Pasakojama, kad į Garvežių depą atvykęs vokietis Mileris po cechus vaikštinėdavo su lazda, baujindamas ten dirbančius. Baimę kėlė ir ginkluoti vokiečių kareiviai. Vyko represijos, susidorojimai su nekaltais ►

Depo darbuotojai 1901 m.

Šio puslapio nuotraukose – depo „valdos“ 1930 m.

žmonėmis, išvežimai darbams į Vokietiją. 1941 metais fašistai sušaudė Garvežių ir Vagonų depų profsajungos komiteto pirmininką J. Steškevičių, garvežių priėmėją V. Gaižauską ir ketus geležinkelinius. 1944 m. – Garvežių depo viršininką Mečių Pranckevičių.

Antrojo pasaulinio karo metais Radviliškyje sudegė nemažai namų, nukentėjo geležinkelio stotis ir garvežių depas, į Vokietiją išvežta pramonės bei geležinkelio įrenginių. Radviliškiečiai geležinkeliniukai visaip stengėsi apsaugoti geležinkelio įrangą, kurią fašistai norėjo išsivežti ar sunaikinti. Įrankinės brigadininkas Povilas Kupčiūnas nuo to sumaniai paslėpė įrankių. Garvežių depą ir Radviliškį nuo fašistų parengto susprogdinimo išgelbėjo mašinistas Romualdas Petkevičius. Besitraukiant vokiečiams, jis išėmė sprogdiklius, nupjovė laidus, nukenksmino minas ir taip įgalino išvengti daugybės aukų bei nuostolių.

Kol buvo formuojama pokario Geležinkelijų valdyba, kelius valdė fronto geležinkelijų daliniai. Geležinkelijų valdyba 1945 metais turėjo 15 garvežių.

Pirmaisiais pokario metais garvežių depo veikla pagyvėjo. Garvežininkai modernizavo garvežių serijos TE parką. Tai įgalino padidinti traukinių svorio normas nuo 800–1000 tonų iki 1500. 1953 metų pavasarį TSRS susisiekimo kelių ministerija Lietuvos, Latvijos ir Estijos geležinkelius sujungė į vieną Baltijos geležinkelio valdybą Rygoje.

1958 metais žengtas naujas žingsnis tobulinant techniką – anglimi kūrenami garvežiai pradedami kūrenti nafta. Pagaliau išnyko sunkus garvežio kūriko darbas, sumažėjo eksplotavimo išlaidos. Kasmet pervežta vis daugiau krovinių. Garvežių TE traukos galingumas buvo nepakankamas, būtinai reikėjo TE serijos garvežius pakeisti galingesniais L serijos. Deja, juos depas pradėjo gauti tik nuo 1962 metų. Prireikė plėsti remonto bazę, prasidėjo cechų rekonstrukcija.

1960–1961 metais įrengta skysto kuro bazė, atstatytas garvežių cechas. 1965-aisiais rekonstruotas dyzelinių traukinių cechas. Tais metais pradėti eksplotuoti

►

Radviliškio stotis ir depas prieš 80 metų

Buvusi pirmoji Garvežių depo kontora

Radviliškio garvežių depo statyba 1870 m.

pirmieji dyzeliniai traukiniai. Nuo 1968-ųjų šilumveziai, naudojami gabenant krovinius, palaipsniui išstūmė garvežius. Tada Klaipėdos geležinkelio stotyje garvežiai pradėti keisti manevriniais šilumvežiais TGM-3A.

Nuolat kilo techninis lygis, gausėjo gerų specialistų. 1950 metais depe nebuvo dar nė vieno inžinieriaus, o 1970-aisiais aukštajį išsilavinimą turėjo jau septyni, vidurinį techninį – 52 darbuotojai, penki mokėsi instituose, 20 – technikumuose.

1972 metais iš Rusijos Federacijos ir Ukrainos gauta naujos technikos. Iš Vorošilovgrado atkeliaavo šilumveziai M-62 (11 vienetų), TEM2 (šeši). Dar po ketverių metų riedmenų parką papildė 19 lokomotyvų 2M62, tačiau naujoji technika reikalavo ir naujoviškos remonto bazės. 1977 metų pabaigoje pradėta techninio aptarnavimo cecho statyba. 1978-ųjų pabaigoje buvusio kuro sandėlio teritorijoje iškilo šviesus pastatais su dideliais langais. 1979 metais daugelio susidomėjimą sukėlė iš aliuminio putplasčio skydų statomas Techninės priežiūros cechas. 1984 metais baigtas Bugenių TA-2 cechas. Po poros metų prie TA-2 cecho įrengtas naujas buities korpusas. Metų pabaigoje įsigyta 13 ČME3 manevrinių šilumvežių.

1990 metų kovo 11-ąją Lietuvos Respublikos Aukščiausiajai Tarybai paskelbus šalies Neprisklausomybės atkūrimo aktą, sovietinė imperija iširo. Sumažėjo per Radviliškį važiuojančių traukiniių, bet darbo niekas nemetė, žinojo, kad sovietinės partokratijos priemonės laikinos, įveikiamos.

Kova už Lietuvos laisvę dar nebuvo pasibaigusi. Pašaulį sukrėtė 1991-ųjų sausio 13-osios kruvinieji įvykiai. Lokomotyvų depas vieningai rėmė kovą už šalies laisvę.

Pirmieji šalies nepriklausomų geležinkelio darbo metai nelengvi buvo ir Radviliškio lokomotyvų depui, tačiau jau buvo regimi teigiami pokyčiai, gerėjo keleivių aptarnavimas bei krovinių vežimas.

1995-aisiais Radviliškio lokomotyvų depas, pavaldus

Lokomotyvų tarnybai, dirbo vidaus ūkiskaitos pagrindais. Jam priklausė gamybiniai pastatai, technologiniai įrengimai, šilumvežiai, dyzeliniai traukiniai. Depą sudarė centrinė įmonė, Bugenių, Klaipėdos ir Panevėžio cechai, Subačiaus garvežių rezervo bazė. Veikė lokomotyvų brigadų poilsio namai, techninių apžiūrų cechai, kuro sandėlis. Depe dirbo 1104 žmonės. Tų metų liepos 29 dieną Lokomotyvų depas pažymėjo 125-ąsias savo iškūrimo metines. Už ilgametį ir nepriekaištingą darbą buvo apdovanota didelė grupė depo darbuotojų.

Depo pagrindinę veiklą apibūdina du rodikliai – traukinių darbo apimtis ir remonto programos vykdymas. 2004 metais krovinių ir keleivių pervežta 10957,1 mln. tkm, tai 17,3 procento daugiau nei buvo planuota. Vidutinis lokomotyvo darbo našumas per parą sudarė 20,5 procento. Vidutinė lokomotyvo paros rida – 493,6 km. Darbo našumas padidėjo 15,8 procento. Tų metų vasarą rekonstruotas depo administracijos pastatas, įrengti puikūs darbo kabinetai. Darbuotojų skaičius – 718. Tuo metu depe buvo 113 šilumvežių. Tarp jų – 2M62 (47 vienetai), M62 (17), ČME3 (31).

Viena iš sėkmingos Radviliškio lokomotyvų depo veiklos priežasčių – darbas čia dėl geros geografinės padėties organizuojamas efektyviausiu žiedo būdu, be to, yra didelis tranzitinių krovinių srautas per pagrindinio depo stotį.

Labai geri depui buvo 2005-ieji. Vežtas rekordinis kiekis krovinių, ryškiai pagerėjo visi depo veiklą apibūdinantys kokybiniai bei kiekybiniai rodikliai. Pradėti sėkmingai naudoti 12 modernizuotų galingų lokomotyvų 2M62M, kurie, valdomi vieno mašinisto, traukia iki 5000 tonų svorio traukinius, tam sunaudodami dyzelino apie 30 procentų mažiau negu senieji šilumvežiai.

Ypatingas dėmesys buvo skirtas visiškai atnaujinti depo technologinę bazę bei tobulinti personalo kvalifikaciją. Visa susidėvėjusi įranga pakeista šiuolaikiška, atitinkančia pasaulinius standartus. 2005 metų pradžioje pradėti rekonstruoti TP-2 cechas, TP-3 paruošimo cechas. Tų pačių metų gegužės 16 dieną Valstybinė geležinkelio inspekcija depui išdavė atestatą, suteikiantį teisę atlikti M62, 2M62, ČME3, TEM2 techninės priežiūras bei einamajį remontą ir savaeigį sastatų D1, DR1A, DR1AM techninės priežiūras. 2006 metais įsigytų šeši M62K lokomotyvai. Atlikta Klaipėdos poilsio namų rekonstrukcija. Darbuotojų skaičius išaugo iki 696. Bendras krovinių ir keleivių vežimas – 14 996, 3 mln. tkm.

Radviliškio lokomotyvų depo pasididžiavimas – „Siemens“ lokomotyvai. 2007 metų rugsėjo 9 dieną Lietuvą pasiekė pirmasis tokis lokomotyvas. Tą pačią dieną jis, sveriantis 138 tonas, atgabentas į Radviliškio lokomotyvų depą. Buvo pasirašyta sutartis su „Siemens“ AG dar dėl 34 naujų prekinių lokomotyvų pagaminimo. Baigta Šilumvežių ir Paruošimo cechų rekonstrukcija. 2008 metais parengti naftos produktų sandėlio modernizavimo, privažiuojamųjų kelių II etapo rekonstravimo, smėlio išdavimo pozicijos įrengimo projektai. Riedmenų parką papildė keturios RA-2 automotrisės.

2008–2009 m. šalį pasiekė finansinės-ekonominės krizės šešėlis. Tai veikė ir depo darbą. Krovinių vežimo rodikliai sumažėjo 30 procentų, keleivių vežimas – 10 procentų. Laimei, laiku buvo imtasi įvairių priemonių tokiai būklei stabilizuoti, tai ir šiandien duoda naudos.

AB „Lietuvos geležinkeliai“ pasirašė sutartį dėl naujų modernių prekinių lokomotyvų

Radviliškio lokomotyvų depo administracinis pastatas

2009 metais įsigytos dvi PESA 620M automotrisės. Depe dirbo 674 darbuotojai. Krovinių ir keleivių vežimo rodikliai sumažėjo 0,8 procento. Vidutinis lokomotyvų paros našumas sudarė 1346,7 tūkst. tkm bruto. Vidutinė lokomotyvų paros rida – 549,7 kilometro.

2005 metais švenčiant depo 135 metų sukaktį moderniausias Rytų Europoje lokomotyvas „Eurorunner ER20CF“ buvo tik plakate vaizduojamas. Dabar, minint 140-ąsias depo metines, tai jau tikrovė: „Siemens“ ER20CF, valdomi Radviliškio lokomotyvų depo mašinistų, visu pajegumu minimaliomis kuro sunaudomis, maksimaliai tausodami aplinką, vežioja anksčiau neįveikiamuo svorio prekinius traukinius. Depo kelių modernizacijos antras etapas šiuolaikiškos smėlio tiekimo sistemos įrengimas, kiti šiemečiai darbai ir tolesni užmojai ženklina šio darnaus, darbštaus kolektyvo kasdienybę.

Autoriaus bei spaudos leidinių nuotraukos

PASAKOJIMAS APIE DRAUGĄ

TURIU BŪTINAI PAPASAKOTI APIE **MEČISLOVĄ LIZAITĮ**, NES TIKRAI VERTA, NES JI PRISIMENA GRINKIŠKYJE, ŠEDUVOJE, VILNIUJE, BUVĘ BENDRADARBIAI IR DRAUGAI VISOJE LIETUVOJE.

JONAS LINKEVIČIUS,

kraštietis rašytojas

Mes draugavom ilgai, buvome arti ir artimi. Net ir tada, kai mus skyrėjo tremtis. Ir taip – vos ne ištisus septynis dešimtmečius! O viskas prasidėjo 1943 metais, kai sėdome į vieną suolą – trejims paskutiniams mokymosi Šeduvoje gimnazijoje metams, kai kartu dalyvauvavome choro ir jo vadovaujamų ansamblių repeticijose, koncertuose, krepšinio aikštelėje – visur.

1945-ųjų vasarą, baigęs septynias klases, svečiauvausi su nakyne pas mielą Mečiuką (taip klasės draugai ji vadino per visus mūsų ilgo bendaravimo metus) jo gimtinėj, gražiu Auksučių vardu pavadinto kaimo vienkiemije, netoli Grinkiškio. Tasyk susipažinau su nemaža ir judria, daug kuo savita toje besikuriančios bendruomenės padangėje Lizaičių šeima. Menu lig šiolei kuklų vienkiemj prie nedidelio miškelio apie 1920 metus įsikūrusiame naujakurių kaime, sodą prie jo, margaziédį gėlių darželį prie namo. O labiausiai ši šeima visame Grinkiškio valsčiuje skyrési didele meile muzikai ir dainai. Tėvas Jonas Lizaitis, aštuoniolikos hektarų ūkininkas, tylus ir išmintingas žmogus, – garsiausias apylinkėje *armonikierius*, motina – dainininkė, Grinkiškio bažnyčios choro giesmininkė. I šeimos orkestrą augdami anksti įsijungė trys seserys ir du broliai. Muzikos ir dainavimo jie mokési iš tėvų, jaunesni – iš vyresnių, iš apylinkės kaimo jaunimo, kuris susirinkdavo į svingus muzikantų namus pašokti, padainuoti, tiesiog pašelti plūktinėje seklyčios asloje. Tėvas – vienas iš pirmųjų apylinkėje – įsigijo detektorinį radijo aparatą, prie kurio per ausines sklindančios muzikos dažniausiai iš vaikų tiesdavo rankas Mečukas. Jis, kaip pats prisimindavo, nuo šešerių metų, kai tėvas nupirko tamburiną, – šeimos orkestro narys. Anksti pramoko griežti armonika, skambinti gitara. Kitas jo rüpestis – triušių ūkis, vienintelis visame kaime. Džiaugdavosi sulaukęs triušiuką, noriai dalyvaudavo jų priežiūroje ir auginime, mielai juos rodydavo ir apie juos pasakodavo smalsiems kaimynų bendraamžiams. Kaip vyresnį sūnų tėvas Mečiuką anksti ēmė pratinti prie ūkio darbų, pla-

Mečislovas Lizaitis (stovi centre) su seserimis Vanda, Janina ir Stase 1958 m.

navo, stengėsi išauginti jį vietoj savęs būsimu žemės ūkininku.

Lankė ir baigė Mečiukas netolimą nuo Auksučių keturių skyrių Šaicių pradinę, po jos – Grinkiškio šešiametę pradinę mokyklą. Pastarają baigus, kaip ir buvo planuota, tėvas nusprendė, kad tą skaitymo-rašymo mokslų būsimam *gaspadoriui* galėtų ir užtekti, ir išleido vyresnijį sūnų į Grinkiškio žiemos žemės ūkio mokyklą. Ši mokykla, kūrybingo ir veiklaus agronomo Domininko Varevičiaus organizuojama bei vadovaujama, turėjo tame krašte paskutiniaisiais tarpukario metais gerą vardą, per dvi žiemas, neatitraukdama jaunuolių nuo svarbiausių ūkio darbų namuose, dviejų agronomų pastangomis (antrasis – Kęstutis Veitas) duodavo sekmingam ūkininkavimui pačių reikalingiausių teorinių, praktinių žinių. Ir tą mokyklą lankydamas, jaunasis ūkininkas Mečys nenustojo svajojės apie tolimesnį mokymąsi, nesiskyrė su grožine literatūra, bendravo su vyresnių skyrių mokiniais, buvo kviečiamas į jų saviveiklininkų renginius kaip dalyvis, kaip retų gebėjimų muzikantas. Tik baigus žemės ūkio mokslus, ūkininkauti jam teko neilgai. 1940 metais sovietinė okupacija sujaukė visais atžvilgiais išaugusio krašto gyvenimą, reformų draskomas Lietuvos žemės ūkis atsidūrė ant prarajos. Daug kas tais politinės pervartos metais suprato, kad žemė prarado šimtmečius turėtą vertę. Buvo persigalvota ir nuspręsta leisti Mečislovą testi mokslą gimnazijoje.

Grinkiškiečiai, ten dar nesant progimnazijos, dažniausiai tolimesniams mokymuisi pasirinkdavo Krakių (Kėdainių r.) arba Šeduvo aukštėsniąsias mokyklas. Mečislovas pasirinko Krakes, kur mokësi 1941–1943 metais. Naciams išžudžius per tūkstantį žydų, miestelis

buvo labai ištuštėjęs, bet kultūrinis gyvenimas kūrybinės intelligentijos dėka virte virė. Iš mokytojų išsiskyrė plačios erudicijos Antanas Valaitis, muzikos mokytojas Jonas Viržonis ir piešimo bei kūno kultūros mokytojas Jonas Švėgžda. Mečislovo muzikiniams augimui didžiausios įtakos turėjo J. Viržonis. Jo dėka mokiniai įgydavo tvirtus muzikos teorijos pagrindus, išmokdavo griežti įvairiausius muzikos instrumentus. Mokykloje buvo neblogas orkestrėlis, kuriame išsiskyrė mokytojo dukra kanklininkė Rita ir sūnus Vytautas, virtuoziškai valdės akordeoną, grojės ne tik orkestrėlyje, bet ir akompanuodavės solistams, kvartetams bei sekstetams. Abu jie, vėliau tapę muzikais profesionalais, visoje šalyje žinomais dirigentais, buvo Mečislovui patrauklus pavyzdys. Mokiniai muzikinį ugdymasi veikė ir mokytojo J. Viržonio paruošti koncertai, niūriais karos metais švietę Krakėms bei plačioms apylinkėms. Nebuvo nuošaly ir Mečislovas – jis griežė orkestrėlyje, vadovavo muzikos būreliui, o svarbiausia – gerai mokësi visus dalykus. Tai įvertinės mokytojas J. Švėgžda, kilęs iš tos pačios apylinkės kaip ir M. Lizaitis, paakino ketvirtos klasės mokinį ruoštis egzaminams už penktą klasę ir laikyti juos Šeduvo gimnazijoje. Ne tik paragino, bet ir padėjo. Padėjo ir kiti mokytojai, vyresnių klasių mokiniai. Tas „šokimas per klasę“ buvo sekmingas: J. Švėgžda, paskutiniaisiais tarpukario metais mokytojavęs Šeduvo progimnazijoje, turėjo ten tvirtą atramą – mokyklos direktorių O. Butkiėnę, kuri rudens egzaminų savaitei priglaudė gerų rekomendacijų nestokojuši Krakių mokinį savo ūkyje, Vaidiloniuose, padėjo jam susiorientuoti, kas ir kur. Žinoma, labiausiai padėjo geras pasirengimas tiems egzaminams.

1943–1944 mokslo metais naujoko M. Lizaičio atėjimas į mūsų šeštą klasę buvo ne tik vienas iš labiausiai toje klasėje, bet ir visoje gimnazijoje svarbiausių įvykių. Tai, sakyčiau, buvo Dievo dovana saviveiklai. Iki tol neturėjome né vieno gimnazisto, kuris galėtų, reikalui esant, pagriežti bent kokių muzikos instrumentų, o Mečislovas virtuoziškai virkdavo armoniką, jei reikėdavo, – ir gitara ar mandoliną. Ir grojo ne vien iš klausos, bet ir iš

Grinkiškio žiemos žemės ūkio mokyklos mokiniai su mokytojais agronomais apie 1939 m. Mečislovas Lizaitis – antroje eilėje antras iš dešinės. B. Kiršteino fotografija, Grinkiškis

Šeduvo gimnazijos ansamblis, vadovaujamas Mečislovo Lizaičio (pirmoje eilėje pirmas iš dešinės; jis – ir padidintoje nuotraukoje). 1945 m.

gaidų, meistriškai improvizuodavo, akompanuodavo. Jo dėka atgijo šokių salė, labiau matomi pasidarė tautinių šokių šokėjai. Jį tuož pasigavo vyresniųjų klasų balsingų dainorių kvartetas, pasivadinęs *linksmaisiais broliais*, garsiausio tų metų gimnazijos poeto Algirdo Martinaičio tekstais, panašiais į Pupų Dédés talaluškas, linksmuo gimnaziją ir šeduvius. Pirmaisiais metais, neturėdamas savo instrumento, grieždavo klasės draugo, nelabai linkusio prie muzikos, armonika. Vėliau, kai už saviveiklos koncertų metu sukauptus rublelius iš rusų karininko nupirkome visai naują aštuoniasdešimt bosų akordeoną, netruko iš *armonikieriaus* virsti akordeonininku.

Mokantis septintoje klasėje, gimnaziją baigus pirmajai laidai, saviveiklos organizavimo mokinį jégomis entuziastų iš antros laidos neatsirado. Tos abiem artimos veiklos, į kurią buvome įklimpę, émémés mudu, trečiokai, daug nesvarstydam. Mečislovas, pripažintas meno kuo pos pirmininkas, taikydamas Krakijų patirtį, tapo organizatoriumi, naujų kolektyvų bûréju ir vadovu. Buvalo artimiausias pagalbininkas. Tada ir pasigirdo gimnazijos balsingiausieji. Naujas vyrių kvartetas jau visiškai nutolo nuo *linksmųjų brolių* repertuaro. Mums labiau prie širdies buvo populariausios liaudies ir patriotinės dainos, kurių, dar kunkuliuojant karui, niekas neskubėjo drausti. Dainavome keturiais balsais S. Šimkaus harmonizuotą liaudies dainą „Kur tas šaltinėlis“, patriotines „Užtrauksim naują giesmę, broliai“, „Plaukia Nemunas patvinęs“. Pastarąjį publika dažniausiai bisuodavo, o kartą teko pakartoti ir bisą. Kvarteto sėkmę lémė tinkamas vadovavimas ir, žino-

ma, Petras Bilevičius, sidabrinis pirmas tenoras.

Didžiausių suolo draugo Mečislovo nuopelnų laikau jo organizuotą mokinį ansamblį, kurį sudarė šešiolika balsingiausią visų keturių balsų po keturis dainininkus ir keturių muzikantų orkestrėlis. Dainavome keturbalsses dainas, iš gaidų. Menu, 1944 metų vasarą, Radviliškio durpyne ruošdami kurą mokyklai, apsilankę Rygos karinio ansamblio koncerte, tiesiog buvome pakeretė J. Strauso mègstamiausią dainų pynës, kurios natas nutaréme žùtbùt surasti ir išmokti. Natas surado Mečys, bet vienai popuri dainai trùko žodžių. Juos sukùrémė patys.

Vyresnio amžiaus šeduviai dar mena ir mūsų, trečios abiturientų laidos, pastatyta M. Petrausko operetę „Kaminkrètys ir malùnininkas“. Ją 1946-ųjų pavasarį du kartus parodėme Šeduvoje, gastroliauome Baisogaloje, Rozalime, Smilgiuose. Tada Mečislovas atliko vieną iš pagrindinių vaidmenų, kuris buvo viename iš dviejų veiksmų. Kai jam reikėjo dainuoti, tam veiksmui pianinu akompanavo mokytojas Pranas Šiška, o kitam, kai buvo laisvas, – jau Mečislovas Lizaitis. Dar, prisimenu, jis skambino gitara Šeduvo miesto orkestre, kuriam vadovavo V. Pakštas. O daugelis pokario Šeduvo gimnazistų geriausiai prisimena dažno šeštadienio šokius, kuriuos direktorė leisdavo, paruošus atitinkamą programelę. Juose tais pačiais liùdniausiais mūsų gyvenimo metais aktyviai dalyvaudavo ne tik mokiniai, bet ir mokytojai – ne tik kaip pramogoje, labiau kaip užuovėjoje, draugėje jausdamiesi tarsi užstoti nuo po-

►

litinės priespaudos skersvėjų. Jei kada negalėdavo dalyvauti šokiucose muzikantas, tai ir šokių nebūdavo. Atrodė, kad Mečislovas ir pasišvęs vien muzikai – jis bandė kurti dainas, joms žodžius ir muziką, į tada labai populiarus atminimų albumelius įrašydavo savo kūrybos melodijos nuotrupą. Buvo populiarūs jo sukurtos daina „Pavasario gėlelė“, atliekama solistės septintokės Reginos Buivydytės.

Tik gavę atestatus, nelaukdami nė dainų šventės, į kurias po savaitės vykome kaip choristai, nuskubėjome į Vilnių, nuveždami pareiškimus studijoms universitete. Mečio pasirinkimas studijuoti ekonomiką, o ne muziką, net ir man, suolo draugui, buvo netiketas. Jis žinojo, ko nori, buvo dalykiškas, konkretus, kiek uždarokas. Antraisiais studijų universitete metais sugebėjo paslapčiomis (nelegaliai), padedant dėstytojui Konradui Kaveckui, sužinojusiam apie išskirtinius universiteto studento muzikinius gebėjimus, įstoti į konservatoriją. Dar karui tebevykstant, Grinkiškio vaistininkas Butauskas, nuogąstačės dėl šeimos sau-gumo, savo pianiną patikėjo muzikalios Lizaičių šeimos apsaugai. Mečys juo naudojosi kiekviena proga, kada tik būdavo Auksučiuose. Studijuodamas įstengė įsigytį akordeoną. Jis mokėjo planingai ir sutelktai studijuoti dviejose aukštosiose mokyklose ir dar surasdavo laiko universitete organizuojamai saviveiklai. O ir universitete pirmaisiais pokario metais tebuvo labiau girdimi tik akordeonininkai broliai Ločeriai, todėl Mečislovas buvo graibstomas saviveiklos organizatoriu, neatsisakydavo kviečiamas groti šokiams, kurie tarp studentų būdavo nereti. Viskas Klojosi puikiausiai, bet...

1949 metų kovo pabaiga, kaip ir 1948-ųjų gegužė, juodu debesiu gožė Lietuvos padangę, ir nedažna šeima liko neužkiudyta tremties negandos. Į tą mėsmalę pakliuovo ir Mečys, nors atrodė, kad tai jo nepalies. Bet ir Lizaičių šeimai tvyrojo grėsmę. Jaunėlis Vladas buvo įkalintas. Šeima išardyta. Į tremties tinklą Auksučiuose pakliuovo tévas ir sesuo Janė, Meči nutvérė Vilniaus „vežėjai“. Jų vyrėnysis su karininko antpečiais geranoriškai patarė nepaleisti iš rankų akordeono. Girdi, jis padės tremtyje gintis nuo bado ir širdgėlos. Motinai ir seserai Stasei pa-

vyko pasprukti, teko slapstytis pas svetimus, vyriausioji sesuo Vanda buvo ištekėjusi, ir jos nelietė.

Ešelonas į Irkutsko sritį pūškavo neskubėdamas, gal kokias tris savaites. Persiritus už Uralo, pasidarė neįprastai šalta. Tévas su dukra ir sūnum gūžesi nuo šalčio prie negausių ir nepilnų maišelių, kuriuose buvo viskas iš dešimtmečių triūso, ką jiems leido greitosiomis pasiimti prievertinei kelionei. Didžiausias turtas – akordeonas, bet ir jis, jeigu retkarčiais pasigarsindavo, pritariant prailgusiam monotonuškam vagono ratų dundėjimui, dūsavo liūdną liaudies dainų gaida.

Nutrėmė į Bajandajaus rajoną (Buriatų autonominė apygarda). Ypatingai sunki buvo tremties pradžia – nežinia, nuteiktų prieš tremtinius vietinių gyventojų žiūrėjimas skersomis. Ir pavasaris neįstengė palengvinti atšiaurios kasdienybės, slegiančios sunkiu darbu ir visai menku uždarbiu. Tik akordeono garsai kiek padėjo primiršti sunkią savo bei artimųjų dalių, patiriamas skriaudas. Gerai dar, kad muzikantas toje margoje bendruomenėje netrūko susilaukti simpatijų, pagarbos ir lemtingo muzikos gerbėjo iš Irkutsko démesio. Grojantį virtuozą išgirdės, keistokas geraširdis pensininkas, buvęs Peterburgo cirko artistas, žmogus geležinėm rankom, – taip pagal atliekamos programos pobūdį vadinas ir daugeliui Irkutsko žinomas Virgo pravarde. Tas Džonas Fiodorovičius ir jo žmona dainininkė, labai palankūs tremtiniam lietuviams, atrodė gana narsūs, nebijantys rizikos užsi-tarnauti valdancijų rūstybės senjorai. Turejo tas Virgo Irkutsko centre didelį senovinį butą, kuriame galėdavo prisilausti ir net būdavo pernakvindinami su reikalais į srities centrą atvykę tremtiniai lietuvių. Kartą narsuolis Virgo, išgirdės griežiantį Viačeslavą Ivanovičių Lizaitį, buvo nustebintas ir sužavėtas tokiu retai aname krašte koncertuojančiu muzikantu. Jis ne tik paragino Mečislovą keltis į Irkutską, bet ir padėjo jam: savo bute atitvėrė kambarėlį, paragino stoti tėsti mokslą Irkutsko finansų ir ekonomikos institute. Atnidūrės aukštojoje mokykloje, tremtinys pasijuto lyg kitame pasaulyje, kuriame, daug dirbdamas, galėjo kartu augti kaip asmenybė, išgven-

►

Valstybinės konservatorijos chorinio dirigavimo specialybės studentai su katedros vedėju, kompozitoriumi Konradu Kavecku (Mečislovas Lizaitis – antroje eilėje antras iš kairės). 1948 m.

Mečislovas Lizaitis (antroje eilėje trečias iš kairės) – Irkutsko finansų ir ekonomikos instituto studentas kartu su kitais tenykščiu aukštųjų mokyklų auklėtiniais lietuviiais 1950–1951 m.

Šeduvo gimnazijos trečiosios abiturientų laidos susitikimas 1991 m. Šeduvoje (Mečislovas Lizaitis – pirmoje eilėje, centre)

dinti savo svajonę – gilintis į pasirinktą mokslo sritį ir nenutolti nuo muzikos, kuri ji stiprino, padėjo augti.

Studijuodamas institute, šeimos pragyvenimui (rémé ir Lietuvoje likusią motiną) Mečislovas užsidirbdavo, įsidarbinės Irkutsko filharmonijoje akompaniatoriumi, dar – vadovaudamas Prekybos technikumo ir Arbato presavimo fabriko saviveiklos kolektyvams. Irkutske atsidūrusiems tautiečiams buvo malonu koncertinėse afišose šalia garsių atlikėjų matyti ir M. Lizaičio pavardę bei fotografiją. Studijose stengėsi neatsilikti nuo pirmųnų, o mokslas ir darbas reikalavo didelio ryžto, atsidėjimo. Laisvų valandų darbštuoliui tiesiog nebelikdavo,

nors taip norėdavosi dar dalyvauti ir tautiečių saviveikloje, Irkutsko lietuvių jaunimo chore, kuris apžiūroje užėmė pirmąją vietą.

Pagaliau 1952 metais baigęs institutą, gavo aukštostos kvalifikacijos ekonomisto diplomą (Vilniaus universitete ji būtų įsigijęs metais anksčiau).

Gauti darbą Irkutske tremtiniai – net ir diplomuotam! – nebuvo lengva. Tik po kelių nesėkmingų bandymų 1953 metų pabaigoje buvo priimtas į Siuvimo ir avalyňės gamybos susivienijimą vyresniuoju ekonomistu. Nuo 1956-ųjų komandiruotas vietinės pramonės žiniai,

▶

o likvidavus tarybą, pervaistas į Irkutsko srities būtinio aptarnavimo valdybą ir čia 1960 metų spalio 25 dieną patvirtintas Plano-ekonomikos skyriaus viršininku. Po Stalino mirties, kiek palengvėjus politiniam klimatui, į viršininkus pakeltas buvęs tremtinys, nepartinis – ne už gražias akis, o spėjės užsirekomenduoti ne tik kaip aukštostas kvalifikacijos, bet ir kaip nepaprastų organizacinių bei mokslinio tiriamojos darbo gabumų nestokojas darbuotolis. Stengiasi reikalingą darbuotoją sulaikyti nuo grįžimo į tévynę, kurioje ne lengviau negu Sibire buvo įmanoma padoriau įsidarbinti. Dirbant srities Būtinio aptarnavimo valdyboje, atsivérė nemažos galimybės susipažinti su visos Rusijos Federacijos būtinio aptarnavimo problemomis. Pagalvota ir apie tai, kad platesnėje erdvėje sukauptos praktinės bei teorinės žinios, didėjant būtinio aptarnavimo apimčiai, gerėjant kokybei, ateityje pravers, sugrįžus į Lietuvą.

Mūsų klasė, trečioji Šeduvo gimnazijos abiturientų laida, kas penkeri metai birželio paskutinį šeštadienį rinkdavosi į savo gimnaziją, savo klasę. Tuose tradiciuose susitikimuose labai trūkdavo mums labai artimo Mečiuko. Atlėgus baimei dėl ryšių su savo artimaisiais tremtyje, émëme intensyviai su jais susirašinéti. Susirašinéjimas ypač pagyvėjo 1966 metais, ruošiantis susitikimui po dvidešimt metų nuo gimnazijos baigimo. Kiek buvo džiaugsmo, kai pagaliau tremtinys Mečiukas, susiorganizavęs tarnybinę komandriuotę į Maskvą, kelioms dienoms užsuko į téviškę, į Šeduva, į klasiolukus susitikimą... Po poros dešimčių metų mudu vėl atsisédome į vieną suolą, vėl dainavome anų laikų dainas, vėl šokome, griežiant tam pačiam muzikantui. Skyrémës su viltimi, kad prisikviesime į tévynę Irkutskė neblogai įsikūrusi ir ten užsibuvusį draugą.

1966 metų rudenį émëmës konkrečių veiksmų. Aptystota prie įsiderbinimo Vilniuje, gyventojų būtinio aprūpinimo sistemoje. Svarbiausias koziris – aukšta kvalifikacija, vadovaujamo darbo patirtis, didžiausia kliūtis – buvęs tremtinys, nepartinis. Vargu būtume įveikę šią kliūtį be klasés draugo Algirdo Ferenso, tuometinio partijos centro komiteto sekretoriaus, garantinės rekomendacijos, kuriai jis ryžosi, tik gavęs labai teigiamus atsiliepimus iš Irkutsko srities vadovaujančių organizacijų. Nelengvai, bet galiausiai buvo sutarta susigrąžinti tremtinį į tévynę, į jaunystės ir viso gyvenimo svajonių miestą pačiom palankiausiom jam sąlygom. Pavyko išspręsti net sudétingiausią tais laikais – buto – problemą.

1967 metų rudenį pirmą kartą aplankiau Mečislovo šeimą, įsikūrusią Vilniuje, Latako gatvelėje. Paties šeimininko tuo metu sostinėje nebuvo. Galėjau daugiau pabendrauti su jo žmona Milda, 1941 metų tremtine, ankstį tapusia našlaite ir auginta rusiškoj aplinkoj, su jo dukra Elvyra, linkusia, kaip ir tétušis, į muziką, ir septynerių metų narsuoliu sūneliu Edvardu, prisistačiusiu buriatu. Jau iš anksčiau žinojau, kaip susikûrė ši darni šeimyna. Susipažino jiedu Naujujų, 1953-ųjų, sutikime lietuvių jaunimo būry ir jau nebesiskyrė, liepos mënėsį sumainė žiedus. Kadangi šeimos galva dažnai būdavo komandriuotėse, o gimus dukrai, namų rūpesčių dar prisidėjo, Mildai teko nutraukti studijas Irkutsko universiteto Istorijos-filologijos fakultete. Liko ji prie Kooperacijos technikumo įgytos specialybės, prie šeimos. Buvo džiugu

**Mečislovas su sūnumi Edvardu, žmona Milda
ir dukra Elvyra savo 50-ojo jubiliejaus proga
Vilniuje 1977 m.**

Su dukra pianiste

Senelis ir anūkas Dovilas

matyti, kaip ši lietuviška šeima, augusi toli nuo tévynés, besikurianti Vilniuje, su didžiausiu entuziazmu kratosi buriat-mongoliško Irkutsko šešėlio, kaip noriai, su užsi-degimu mokosi taisyklingos lietuvių kalbos.

Įdarbintas Lietuvos buitinio gyventojų aptarnavimo ministerijos (LBGAM) ekonomikos finansų padaliniose, dirbęs Normatyvų tyrimo skyriuje vyriausiuoju projekto konstruktoriaumi, Darbo mokslinio organizavimo skyriaus viršininku, nuo 1970 metų – BGAM Projektvimo instituto vyriausiuoju ekonomistu, Perspektyvinio planavimo ir ekonominių tyrimų skyriaus vedėju (nuo 1980 metų BGAM Projekto technologinis institutas), nuo 1990-ųjų, reorganizavus institutą, – Ekonominių tyrimų skyriaus vedėjo pavaduotoju, kaip darbuotojas užsitaravo patį aukščiausią įvertinimą. Jis buvo ne tik puikus savo specialybės žinovas, bet ir geras organizatorius, sugebėjęs parodyti veiksmingų iniciatyvų, diegiant sąjunginę patirtį respublikoje. Per trumpą laiką jis tapo vienu iš svarbiausių ministerijos atstovų sąjunginėse mokslinėse konferencijose, Lietuvos kadrų tobulinimo sferoje, skaitydamas pranešimus ir publikuodamas straipsnius periodikoje. Visur jis buvo žinomas, reikalingas, išklausomas ir paremiamas. Tai rodo ir jo visuomeninių pareigų gausa: Respublikinės tarybos ekonominių problemų koordinavimo komisijos pirmmininko pavaduotojas, „Žinijos“ ekonominių problemų biuro narys, „Buities“ žurnalo redkolegijos narys ir kita. Kaip tvirtinama vienoje iš M. Lizaičio charakteristikų, „Jo asmeniškai ir jam vadovaujant paruoštos medžiagos (metodiką, rekomendaciją, nurodymą, normatyvinių ir kitokių dokumentų, liečiančių planavimą) lietė buitinio aptarnavimo gerinimą ir turėjo praktinę reikšmę ne tik Lietuvai, bet ir kitoms respublikoms“.

Sukaupės didelį buitinio aptarnavimo ekonomikos sri-

►

Paskutinis klasės draugų susitikimas Vilniuje, Mildos ir Mečislovo sode, 2006 m.

tyje bagažą, vadovaujamas profesoriaus M. Gregorausko, nedelsdamas ēmėsi tai apibendrinti mokslinėje disertacijoje „Kai kurios buitinio gyventojų planavimo tobulinimo ir vystymo Lietuvos TSR problemos“. Ekonomikos mokslo kandidato (dabar socialinių mokslų daktaro) disertacija sėkmingai apginta 1974 metais. Tokios mokslo šakos specialistas buvo labai reikalingas LBGAM šakiui (tobulinimo) institutui, į kurį dėstytoju priimtas 1982-aisiais, o einančiu docento pareigas (puse etato) išrinktas 1985-aisiais.

Buvęs tremtinys tik už savo atsidavusį, aukštos kvalifikacijos, tais metais labai reikalingą triūsą, atsivežęs iš Irkutsko Rusijos Federacijos buities tarnybos žymūno ženklelių, Lietuvoje apdovanotas ne tik tokiu pat žymeniu – jam suteiktas Lietuvos nusipelnusio buitinio aptarnavimo darbuotojo garbės vardas (1982). Toks apdovanojimas, jei ne vienintelis buitinio aptarnavimo sistemoje, tai vienas iš nedaugelio – tikrai. O dar krūva padėkos ir garbės raštų!

Dirbtį Mečislovui prisiėjo prieštaragingumų ir prieštaravimų kupinai okupacijos metais, kurie teko mūsų daliai. Dėl tos priežasties oi, kaip kartais būdavo nelengva... Nemažo galvos skausmo teikė klausimas – kokia nauda iš šio darbo to meto ir ateities Lietuvai, jos žmonėms, ar pakankamai tvirtai pasipriėsinama pragaistiingiems sąjunginiams priesakams, ar daromos nuolaidos nežemina mažos respublikos autoriteto ir orumo, ar viskas, kas labiausiai reikalinga ir naudinga, išpešama iš Maskvos kabinetų? Kas dabar galėtų bent apytiksliai apskaičiuoti, kiek tam pasitarnavo vieno atsakingo ir atsakingai į savo darbą žiūrėjusio patrioto ne žodžių, o darbų turtingas gyvenimas? O juk, kaip atrodė, dėl pačių svarbiausių tikslų prisieidavo griebis ir nemalonios vaidybos, kuri ne visada būdavo vienodai suprattingai priimama, nepelnytais skaudindavo. Visą laiką su pagarba žiūréjau į draugo racionalų pasirinkimą dirbtį mažiausiai politizuotost, tarnaujančios žmonėms ekonomikos srityje.

Dvejus paskutiniuosius gyvenimo ir darbo dešimtmečius Mečislovą slėgė sunki, nepagydoma liga. Gydėsi nuo jos ne tik tabletėmis, bet ir darbu tarnyboje bei kolektyviniame sode, kurį užveisė dirvonuojančioje žemėje, išpuoselėdamas sklypą iki pavyzdingo, pastatė pagal tuometines galimybes puikų mūrinį namą. Ir darbuodavosi, nesinaudodamas nedarbingumo lapeliais (!), stiprindamas stropaus triūso bei muzikos įtaka, įtaiga.

Kasmet, rugpjūčio paskutinį šeštadienį, grupė sostinėje gyvenančių klasės draugų susirinkdavome į vasaros palydas Mečislovą ir Mildos sode. Tie jaukūs derlingame gerų draugų sode susitikimai liko įsimintini visam gyvenimui. O laikas negailestingai ēmė retinti mūsų darną Vilniaus draugų ratą. Pirmiausia neatlaikė paties nuoširdžiausio, žymaus higienisto, medicinos mokslo daktaro docento Antano Bitės jautri širdis. 1993 metais, žydint sodams, palydėjome jį amžinam poilsiu. Prie jo kapo duobės, įsikirtęs į mano alkūnę, Algirdas Ferensas kuždomis prasitarė: „Kodėl ne aš? Aš jau nebenoriu gyventi...“ Po pusantį metų, neatlaikydamas permainų ir artimųjų išdavystés naštos, jis savo noru pasitraukė iš gyvenimo. O palankesnėmis aplinkybėmis, pasak vieno iš mūsų draugų, būtų išėjęs į vyskupus...

Naujojo šimtmečio pradžia kasmet vis labiau silpniuoji mūsų, likusių gyvų, jėgas. Nutrūko vasaros palydų Lizaičių sode susitikimai. Ypač skaudūs 2010 metai. Vas-

rij Antakalnio kapinėse atsisveikinome su klasės draugu profesoriumi Vytautu Šernu, atlikusiu daug reikšmingų mokslo darbų ir dar nespėjusi įgyvendinti savo labai svarbių sumanymų. Dvidešimtuoj iš keturiasdešimt trijų klasės draugų saulėtą gegužę iškeliaavo Anapilin Mečislovą Lizaitis. Ar besusirinksime Šeduvoje 2011-ųjų birželio paskutinį šeštadienį, praėjus šešiasdešimt penkeiriems metams po gimnazijos baigimo?

P. S. Oficialiuose dokumentuose minima M. Lizaičio gimimo data – 1927 04 03, o tikroji – 1925 01 06. Su ta data jis mokėsi Šeduvoje gimnazijoje pirmuosius mokslo metus, būdamas šeštoje klaseje. 1944 metais keturiolikai mūsų klasės šaukiamoji amžiaus berniukų, dar tebevykstant karui, pakibo mobilizacijos į sovietinę kariuomenę grėsmė. Vienas iš jų išėjo į kariuomenę ir žuvo prie Liepojos, du išsijungė į partizanų gretas ir žuvo nuo sovietinių baudėjų kulkų. Vienuolikai, kiek pasislapsčius, gimnazijos direktorės ir mokytojų rūpesčiu, buvo išduoti pažymėjimai su neliečiamų 1927 metų gimimo data. Jie išliko gyvi, sėkmingai baigė gimnaziją. Mano nuomone, šis faktas neturi būti nutylėtas: jis byloja apie patriotinį mokyklos direktorės O. Butkienės poelgi, jos rizikingą bebaimiškumą, padėjusį išgelbėti nuo mirties nemažą būrį moksleivių, sudariusį galimybę jiems toliau mokytis ir darbuotis Lietuvai.

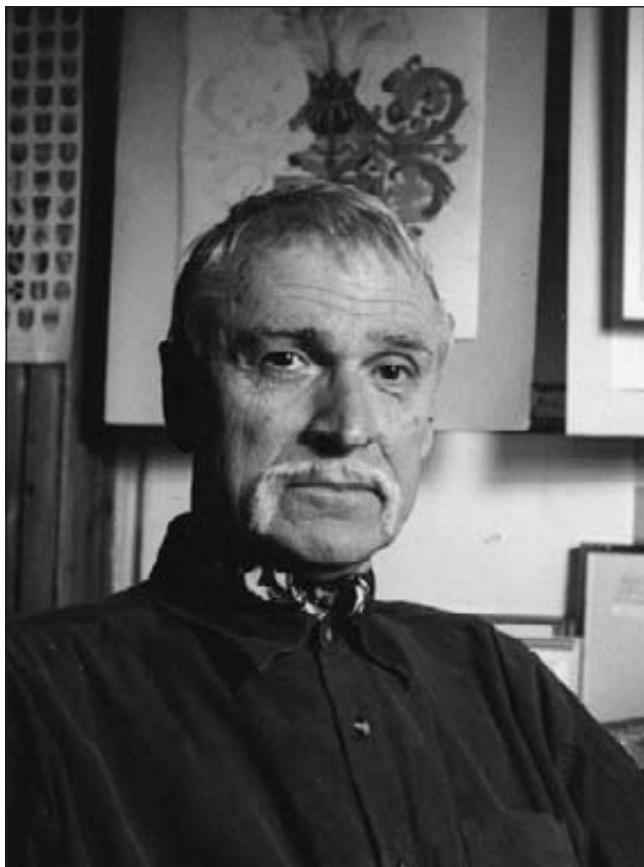
Nuotraukos iš Mildos ir Mečislovo Lizaičių šeimos, Juozo Siudiko albumų ir iš knygos „Sibiro Alma mater“

Draugai. Antrajame plane – straipsnio autorius. 2009 m.

BAISOGALA. VILNIUS.

SENADVARIS

ARVYDAS KAŽDAILIS, UŽ NUOPELNUS MENE PELNĖS LIETUVOS DIDŽIOJO KUNIGAIKŠCIO GEDIMINO V LAIPSNIO ORDINĄ, NACIONALINĘ KULTŪROS IR MENO PREMIJĄ, PERNAI ATŠVENTĖ SAVO 70-ĄJĮ GIMTADIENĮ. RADVILIŠKIO RAJONO DELEGACIJA DALYVAVO JO JUBILIEJINĖSE IŠKILMĖSE VILNIUJE, DAILĖS MUZIEJUJE. TADA, SKATINANT KITAM KRAŠTIEČIU JONUI LINKEVIČIUI, IR KILO AUTORINIO STRAIPSNIO MŪSŲ ŽURNALUI IDÉJA, KURI IGYVENDINTA PRAÉJUSIĄ VASARA.

ARVYDAS KAŽDAILIS,
dailininkas, kraštietis

Rašymas man – nelengvas darbas, juolab apie savas patirtis. Jos nieku ypatingu nepasižymi. Pirmiausia abejoju, ar mano darbas, gyvenimas yra kuo nors reikšmingesni nei ūkininko ar girininko, todėl apie tai rašyti, publikuoti kažin ar verta. Nors, kita vertus, kiekvienas gyvenimas – dovana ir vertybė.

Stebétinai greitai prabėgo tie dvidešimt laisvos Lietuvos metų. Užaugo nauja gimusiuų laisvais karta. Daug naujo, daug kas pasikeitė, kai ko norėtusi geriau. Juk dažnai laukiamą rezultatą regime tobulesnį nei sulauktąjį, nes laukimas – vilčių erdvė, o rezultatas – realybė. Ne taip seniai atšvenčiau savo septyniasdešimtmetį. Jubiliejinė paroda, brangių žmonių sveikinimai, ją atidarant... Taip norėjosi su visais pabendrauti, visiems padėkoti, deja, nespėjau. Dabar sėdžiu prie vandens Senadvaryje ir rašau.

Atmintyje ryškiausiai iškyla jaunystės vaizdai. Ti kriausiai panašūs į mano bendraamžių, bet man brangūs. Ne už kalnų rugsėjis. Kiekvienais metais artėjant

rugsėjo pirmajai, apima keistas jausmas – lyg nerimas, lyg šventės laukimas. Turbūt todėl, kad nuo mažens mokyklose teko ne tik mokytis, bet ir gyventi. Iš ten – pirmi įspūdžiai, patirys.

Pokario laikas, tévų, pirmų to meto mokytojų idealistų, gyvenimas, neišsipildžiusios svajonés, gūdi tikrovę... Nors buvau vaikas, bet ne toks mažas, kad nesuprasčiau, kokie susišaudymai vykdavo naktimis, dėl ko žiemos pradžioje į mokyklą „palutarkom“ privažiuodavo stribų Vlado Niunkos rinkimams. Tévas Stasys, karšto būdo žmogus, tautininkas, buvęs vienos šaulių būrio aktyvistas, tada kalėjo Sevpečlage, o mama nuolat mums primindavo būti atsargiems. Likome penkiese – mama su keturiais vaikais: manimi, vyresne sese Danguole, Aloyzu ir naujagime, netrukus mirusia Dalia ant rankų. Trūko maisto. Padėdavo dar neišvežti ūkininkai. Apie pasipriešinimą ar protestą – nė minties. Svarbiausia atrodė išlikti, išlikti Lietuvoje. Tokia tvyrojo realybė – ve-

Tėvas Stasys ir mama Anelė 1933 m.

getavimas sovietiniame absurde, net nesitikint, kad gali būti kitaip. Vėliau gyvenimas švelnėjo, bet esmė nesikeitė. Tokia buvo ir ano laiko dviprasmybių Baisogala, mano jaunystės patircių kraštas. Nežiūrint visko, tai – man brangios jaunos dienos.

Prieš karą, mokytojaudami Baisogaloje, tėvai mokyklą perkélé iš senos špitolės į naujų dviejų aukštų pastatą, iškilusį tévo rūpesčiu. Prie tos mokyklos tévas ir sodą užveisė. 1940 metais pagal Baisogalo komunistų skundus tévas buvo suimtas, uždarytas į Kauno sunkuijų darbų kalėjimą, iš kurio netrukus, artejant vokiečiams, su Lietuvos karininkais pabėgo. Po karo slapstėsi, bet 1945 metais suimtas ir kaip politinis kalinys išvežtas į Sevpečlagą.

Karo ir pokario neramumuose vaikystė prabėgo įvairose aplink Baisogalą veikusiose mokyklose, po kurias tėvai, vėliau tik mama, buvo blaškomi. Tai Grinkiškio, Pociūnelių, Ožaičių, Palonų, Pakiršinio mokyklos. Palonuose, kur mamai vadovaujant buvo įkurta septynmetė mokykla, 1952 metais baigiau septynias klases. Tuo metu mirė tévas, penkerius metus pagyvenęs Lietuvoje. Jam nebuvo leista dirbti su motina vienoje mokykloje. Gyvendamas Pakiršinyje, baigiau Baisogalo vidurinę mokyklą, iki kurios – du kilometrai. Laikas bėgo, buvau neapsisprendęs ir niekam nepasiryžęs. To meto nuotakomis vėliau atsirado kaimiškasis ciklas „Ant tilto“, „Vakarė žvaigždė“ ir kiti lino raižiniai.

Dar besimokydamas vidurinėje mokykloje, bendravau su vasaromis grįžtančiais baisogaliais, Dailės instituto studentais Romualdu ir Stasiu Budriais, Vincu Kisarauskui, Liuciju Šulgaite. Jų paskatintas, 1957 metais stojau

į ši institutą ir aš. Studijuojant ten, seno bernardinų vienuolyno patalpose, kur dar tvyrojo KGB ir soorealizmo tvaikas, teko būti besiformuojančios naujos lietuvių dailės liudininku. Dailės, besiveržiančios iš soorealizmo rėmę, ieškančios sąsajų su tarpukario lietuvių daile ir dailės procesais, vykstančiais Vakaruose.

Baigęs Dailės institutą, buvau paskirtas dirbti į karinę įmonę p/d (pašto déžutė) 50 elektronikos prietaisų dizaineriu. Atsiradus galimybei, išėjau ir buvau priimtas dėstytoju M. K. Čiurlionio menų mokyklos Dailės skyriuje. Naujoje darbovietėje jaučiausi lyg pakliuvęs į šiltnamį iš šaltos rusiškos žiemos. Dailės skyrius tada buvo vienas iš rezistencijos židinių ir stebimas. Tie metai – mano brandos metai, per kuriuos daugiau gavau, nei atidaviau savo mokiniams ir kolegom. 1968-aisiais Rašytojų sąjungos klube surengiau savo pirmąją ofortą ir lino raižinių parodą. Tai nedidelio formato, grynos saviraiškos darbai su kai kuriomis siurrealizmo žymėmis. Ši paroda buvo kolegų teigiamai įvertinta, neretai jos stilistika pasikartodavo vėlesniame kūrybiniame darbe. Deja, po parodos tolesnės perspektyvos šioje grynos saviraiškos srityje ne-mačiau ir ēmiau domėtis modernizmu, kaip pozityvesne ir tuo metu aktualesne raiška. Žavėjausi Algirdo Steponavičiaus, Leonardo Gutausko, Petro Repšio, Rimtauto Gibavičiaus, Teodoro Valaičio kūryba. Moderni forma ir lietuviška mąstysena tada buvo kaip atsvara sustingusiai sovietinio gyvenimo realybei. Kita vertus, ji, gan neutrali ir atvirai nekonfrontuojanti, buvo daugmaž priimtina provincialiai sovietinei nomenklaturai. Vilnio formos, medžiagos raiška, be to, norėjau būti naudingas ir gyventi iš savo profesijos. Siekiau emocionalios ir grynos formos, taip pat dirbau koliažo srityje. Jutau, kad abiejo-

►

Su broliu Alyzu

Baisogalos valsčiaus mokytojai. Dešinėje – tėvas Stasys, mama Anelė. Apie 1935 m.

se srityse mano ranką vedžioja piešinys. Nesu padaręs né vienos grynos abstrakcijos. Po daugelio nesékmiių įsitikinau, kad mano siekiai be meilés ir tikėjimo gerų vaisių neduos. Tariau sau: be gilaus, laiko patvirtinto tikėjimo darbas – veltui. Ir šiandien būna prašvitimų, kuomet, rodos, verta sėsti ir piešti, bet jei tuoju pat neprisédū, nepasižymiu nors ant mažytés popieriaus skiautelės, rytojaus dieną ta idėja jau atrodo neverta. Geriausia, jei ta popieriaus skiautelė kurį laiką paguli. Po metų ar keleirių pakélus, jau aiškiai matyti, ko ji verta. Taip atsirado „Noktiurnų“ ir „Žuvinto“ ciklai, kiti kūriniai.

Atėjo Sajūdžio laikai. Nors laukti, bet netikėti. Rei-

kėjo visur dalyvauti, matyti, keistis informacija ir pačiam veikti. Visi gyvenome tikėjimu, viltimi. Jaučiuosi laimingas, visa tai patyręs. Po Kovo vienuoliktosios teko patirti grėsmių ir ekstazės. Vėliau – naujų gyvenimo formų bei darbų griūtis. Laikas bėgo, viskas keitėsi. Prasidejo demaskavimai ir etikečių kljavimai. Kai kuriais lyderiais teko nusivilti. Pagaliau supratau: daug kalbų, pažadų, bet mažai statytojų. Maniau, jų bus daugiau, ypač aukštuoose postuose.

Jau Sajūdžio laikais mačiau modernizmo saulėlydį, ne kartą pagalvodavau: kaip jaučiasi jauni, ateinantys dailininkai, kaip atsispirs modernizmo Lietuvoje įdirbiui, kokią suformuos savo poziciją? Bet tikrai nenumaniau, kad atsiradusios postmodernistų grupelės bus užgrobtai Dailės parodų rūmai, kartu su valstybės dotacija ir pats žodis „dailė“ bus išmestas, nes Vakaruose tokio nėra, ir bus griebtasi visaapimančio spaudimo informacijos bei edukacijos kanalais. Dailininkų visuomenė tarsi perskipto į dvi dalis: Šiuolaikinio meno centro (ŠMC) ir kiti. Tie kiti – tokie kaip aš. Užuominomis ir atviru tekstu buvo sakoma, kad mes – praeitis, o ir dailė, kaip tokia, mirė. Tokiu būdu postmodernizmas pasiskelbė atstovaujantis Lietuvos dailei (?), įskverbė į masinės informacijos priemones, émė brautis į Dailės akademiją.

Nuo studijų laikų daugiausia dirbau knygų dailėje. Nuo 1961 metų leidykloms „Vaga“ ir „Mintis“ apipavidalinau, iliustravau įvairius leidinius. Iš jų žymesni: 1966 metais – V. Rudoko „Kai Žemė patekės“, 1971 metais – E. Mieželaičio „Antakalnio barokas“, 1977 metais – V. Bubnio „Alkana žeme“, „Po vasaros dangumi“, 1977 metais – R. Bacho „Džonatanas Livingstonas Žuvėdra“, 1980 metais – Alyzo Každailio „Laivai ir jūrininkai“, 1981 metais – J. Avyžiaus „Sodybų tuštėjimo metas“, 1986 metais – J. V. Gétės „Poezija“, 1997 metais – V. Tamulaičio „Svirplio Muzikanto kelionės“, 1998 metais – J. Baltrušaičio „Žiurkės įkurtuvės“, 2004 metais – V. Tamulaičio „Vasaros pasaka“.

Dar sovietiniais laikais lietuvių grafikoje gan plačiai buvo vartojami archaiški simboliai. Didžioji jų dauguma būdingi įvairiausioms civilizacijoms ir savo abstrakcia forma atspindi pačias bendriausias sąvokas, tuo tapdami žmogaus buvimo egzistenciniais ženklaus, galiojančiais ir šiandien. Mane daugiau domino klausimas: kuo esame ir iš kur ateiname? Ką sako gausūs piliakalniai, archeologiniai radiniai ir plačiai pasklidę baltiškieji vandenvaržiai bei vietvardžiai dabar lietuvių jau negyvenamose vietose? 1981 metais tokio démesio kryptis išryškėjo, pakartotinai skaitant Simono Daukanto „Būdas senovės lietuvių, kalnėnų ir žemaičių“. Nupiešiau nemažai piešinių pagal rašytinius šaltinius, baltiškosios archeologijos tyrimus, tautosaką, lygindamas senąsias civilizacijas vieną su kita. Pamažu iš įvairių šaltinių lyg iš senovinio puodo šukių dėstesi keistas, bet tikrovės bruožų turintis protévių pasaulio vaizdas. Penkerius metus užtrukęs darbas buvo gerai įvertintas. Sėkmė ir gausi prūsiškoji tematika sukauptoje medžiagoje paskatino jidėmą paškaityti Peterio Dusburgiečio „Prūsijos žemės kroniką“. Be to, medžiagoje, sukauptoje „Būdui...“, nemaža dalis buvo prūsiška. Pati tema ir įgyta patirtis kreipė į emocionalesnę traktuotę, skatino plačiau naudoti žmogaus

►

Autoriaus darbai. Prezidentūros vėliava, 1992 m.

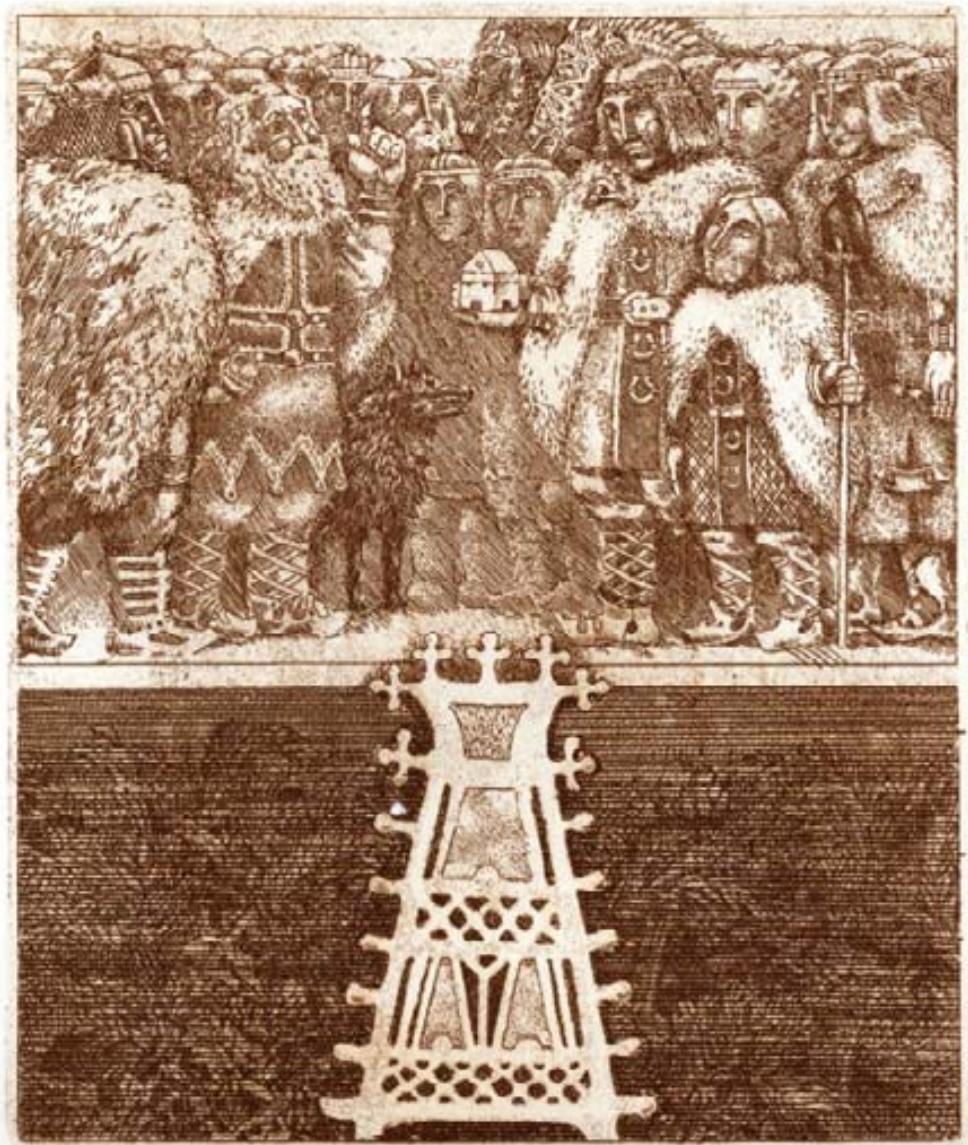
Lietuvos didysis herbas su skydininkais, iš 1999–
2000 m. sukurtų projektų

Valstybės herbas

„Herkus Mantas“, Prūsijos žemės kronikos“ iliustracijos (1997-2002)

„Vaidevutis“, 1986 m.

„Dzūkija.
Dainava ir
kitos senosios
Jotvingių, taip
pat Nalšios
žemės“,
2007 m.

„Paklysi nakčia“, 1984 m.

piešinį. Savo darbe svarbiausiu siekiu laikiau ne iliustruoti tekstą, ne nuosekliai pavaizduoti to metų įvykius, o atskleisti prūsų būseną ir veiksmus mirtino pavojaus akivaizdoje. Naudodamas šiaiš šaltiniai, piešiau ir raižiau metalo iliustracijas ne sutinkančias su tekstu, bet jam prieštaraujančias. Jos nepaklūsta nei kryžiuočių metaštininko teksto sekai, nei jo teiginiams. Šalia teksto, šlovinančio kryžiuočių ordino vienuolius bei jų žygius, juodinančio besiginančius prūsus, siekiau be įmantrybių perteikti įvairius senovės prūsus gyvenimo vaizdus, parodyti prūsus kaip žmones, turėjusius teisę gyventi savaip ir tą teisę gynusius. Juk tai – tie patys žmonės, kuriuos dar XI amžiuje Adomas Brémenietis apibūdino kaip „homines humanissimi“.

**

Pirmą kartą heraldikoje jėgas išbandžiau dar 1966 metais. Tada Kremlis buvo leidęs formuoti heraldiką, deja, trumpam. 1987 metais tapau Lietuvos heraldikos komisijos (LHK), atnaujinusios savo veiklą, nariu ir ēmiamu pats aktyviai darbuotis heraldikoje. Su šiuo laikotarpiu susijęs vienas epizodas. Paskutiniaisiais sovietmečio metais gydžiausi pas gydytoją Cimermaną. Tada dalyvavau valstybės herbo rekonstrukcijos konkurse. Kartą gydytojas paklausė, neaugi aš tikiuosi, kad iš mano darbo ir Sąjūdžio kas nors išeis? Atsakiau, kad tikiuosi. „Pasipriehinti tokiam milžinui?“ „Ant molinių kojų...“ – atsakiau. „Kad ir ant molinių, bet dar ilgai stovės...“ Tuo baigėsi pokalbis. Netrukus sužinojau, kad gydytojas emigravo į Izraelį.

Heraldika – sritis, kurioje jaučiausi ir jaučiuosi tikrai reikalingas. Imponuoja jos kraštutinai objektyvizuota plastika. 1991 metais, naudodamas kolegų, o ypač LHK pirmininko dr. Edmundo Rimšos, patarimais, laimėjau Lietuvos valstybės ir Vilniaus miesto heraldikos rekonstrukcijų konkursus. 1993 metais suformavau Lietuvos Respublikos Prezidento vėliavą. Iš viso esu atkūrės bei sukūrės daugiau kaip penkiasdešimt miestų ir miestelių herbus, vėliavas, spaudų projektus. Tarp jų – ir Radviliškio rajonas, man patikėjės atkurti mano gimtosios Baisogalos ir sukurti keletą seniūnijų herbų.

Senadvario rūmai

2004 metai reikšmingi tuo, kad buvo realizuoti du man labai svarbūs projektai. Lietuvos Respublikos Seimas kaip simbolį pradėjo vartoti mano kartu su dr. Edmundu Rimša suformuotą Didžiųjų valstybės herbą, o rugsėjo pirmają įsigaliojo įstatymas „Dėl Lietuvos valstybės vėliavos“ įstatymo pakeitimo. Jame, be Europos Sąjungos ir NATO vėliavų, įteisinta LDK valstybės vėliava, kaip „istorinė valstybės vėliava“, tuo apsaugant ją nuo kitų galimų paveldėtojų. Etaloną šiai vėliavai buvau paruošęs dar 1991 metais ir surengęs keletą parodų, primenančių reikmę įteisinti šią vėliavą. Šis įstatymas atvėrė kelią ir galimybę kitoms kartoms valstybės vėliavą įteisinti jai deramu statusu. 2008 metais buvau pakviestas atstatomiems LDK Valdovų rūmams sukurti

►

**Senadvario interjeras.
Memorialiniamė
Fausto Kiršos
kambaryste**

Chodkevičių rūmuose (Lietuvos dailės muziejuje), minint Arvydo Každailio (dešinėje) 70-ąjį jubilieju. Šalia – jo žmona Regina ir šio muziejaus direktorius, kraštietis Romualdas Budrys. 2009 m.

Dailininkas kraštietis atkūrė ir savo gimtosios Baisogalos herbą

didžiojo bokšto vėtrungės projektą. Pagal mano makteją ją pagamino V. Makacėjo įmonė. Teko prisdėti prie rūmų portalo inskripcijų ruošimo. Šiuo metu pagal mano projektus AB „Audėjas“ audžia 93 metrų ilgio žakardinius gobelenus herbiniam frizui Valdovų rūmų reprezentacinei salei.

„Žmogaus dvasios pėdsakų žemėje stebėjimas“, – taip kažkada atsakiau žurnalistui, paklaustas apie hobį. Žvelg-

damas į praeitį, matau, kad tie pėdsakai niekada nebuvo vienalyčiai: ar prisiminsime Pompejų, ar šiandienos Vilnių. Jei tai įvardytume kaip kultūros pėdsakus, negalėtume nematyti dviejų sluoksnių: masinės kultūros ir elitinės. Nuo seniausių laikų jos ne tik gyveno greta, bet ir papildė viena kitą. Istorija nėra užfiksavusi jų konfrontacijos, išskyrus karų laikų vandalizmą, kurį, beje, vargu ar galima priskirti bet kuriam kultūriniam vyksmui. Tačiau gal čia aš ir klystu, gal šiandienos Lietuvos padangėje kaip tik tai ir vyksta? Masinė vartotojiškosios visuomenės kultūra, plintanti moderniausiomis sklaidos priemonėmis, yra ryškiausia ir galingiausia, valdžios remiama šios visuomenės žymė, agresyviai užliejanti ir perpildanti realias žmogaus suvokimo galimybes. Rezultatas – visuotinis abejingumas bet kuriam vaizdui, teiginiu ar akcijai. Aiškumo dėlei reikštų atskirti masinę vartotoją kultūrą, kaip natūralų šiandienos vyksmą, ir postmodernizmą, kaip ideologiją, idėjiškai įtvirtinančią šį vyksmą.

Norėčiau tikėti, kad nėra veiksmo be atoveiksmio. Įvairiuose visuomenės sluoksniuose masinės kultūros reiškiniai priimami nevienareikšmiškai. Vartotojams reikia masinių renginių, jaunimui – linksmų sambūrių. Viename iš paskutinių interviu prezidentas Algirdas Mykolas Brazauskas prisiminė, kaip su šeima lankydavosi Dailės parodų rūmuose. Daugelis inteligenčių to ilgisi. Jie nesidomi postmodernizmu ir pasigenda apžvalginių bei autorinių dailės parodų, vykdavusių buvusiuose Dailės parodų rūmuose. Šią tuščumą iš dalies užpilda Nacionalinė galerija, bet ji kiek kitos paskirties ir yra nepatogioje vietoje. Ieškant atsakymo į klausimą, ar profesionalumas apskritai reikalingas, užtenka pažvelgti į šiandienos dailės artefaktus viešosiose erdvėse. Nematyti profesionalumo trūkumo ar net saviveiklos nebegalima. Tai dviejų dešimčių metų dailės vegetavimo be valstybės dėmesio pasekmė. Nepakanka įmantriai ŠMC postmodernistinių menotyrininkų straipsnių ir projektų, reikia rezultatų. Ar rūpinasi tuo Dailės akademija, Kultūros ministerija, Dailininkų sąjunga? Atrodo, taip. Teko girdėti apie kuriamą rotuojamą tarybą, kaip galutinę instanciją, nagrinėjančią ekspertų komisijų pasiūlymus viešiesiems meno objektams legitimuoti. Tai rodo atgyantį valstybės dėmesį, o gal ir paramą dailei. Duok Dieve, kad taip būtų. Na, o pačiai dailei, mano požiūriu, tikrai reikalingas atsinaujinimas. Postmodernizmas, kaip reiškinys, koks jis bebūtų, verčia dailininkus žvelgti plačiau, neapsiriboti vien saviraiška, matyti procesus, vykstančius čia ir dabar, – turbūt tai būtų jo, dabar jau tolstančio, didžiausias nuopelnas.

Ieškodamas savos kūrybos erdvės, savęs klausdavau, kas yra kūrybos laisvė?

Ar buvo ji senovės Egipte? Kodėl kaimynus egiptiečiai laikė barbarais? Ar egiptietis skulptorius dėl griežto reglamentavimo buvo nelaimingas? Ar kūrybos laisvė be ribų ir yra tikroji kūrybos laisvė? Kuris laisvesnis – piešiantis grafiti ar Mikelandželas? O kuris laimingesnis? Jei teigame, kad demokratinėje visuomenėje piliečio laisvės negali būti atribuojamos nuo įsipareigojimų, ar galime kalbėti apie laisvą kūrybą, neturinčią jokių kriterijų?

Žvelgdamas į savo ilgamečio kūrybinio darbo rezul-

tatus, matau didelę įvairovę, lyg kurta kelių autorių. Gal ir norėčiau vientisesnio, monumentalesnio vaizdo, bet raminu save tuo, kad nesikartoju, kiekvieną kartą, imdamasis naujo darbo, pajusdavau nepakartojamą atradimo džiaugsmą. Taigi „savo veido“ lyg ir neturėjau. Gal nelabai ir ieškojau. Pamenu, ypatingą kūrybinį džiaugsmą patyriaus, drožinėdamas pano „Žuvintas“. Dėl įvairių priežasčių: pirma, tai buvo kūryba formų, kurias galima paglostyt, darbas ne sėdimas, fizinis. Presuotas juodalksnis be galo plastiškas, šiltas, ir apskritai traukė šios temos vaizdiniai: vandens takumas, biologinės formos. Mano domėjimosi ir kūrybos kryptis dažniausiai nesutapo su mados kryptimi, o neretai buvo priešingos. Paskutiniu metu vis didesnį išpūdį darė krikščioniškoji, ir ne tik krikščioniškoji, tradicija. Ypač teiginys, kad žmogus sukurtas pagal Dievo paveikslą, kad žmogaus kūnas yra Jo dväsios indas. Kad bendraujame ne tik žodinėmis abstrakcijomis, bet ir kūno raiškomis, kurios dailei labiausiai prieinamos. Džiaugiuosi matydamas, jog vienas kitas iš jaunuųjų galvoja panašiai. Galvojau ir aš, kas yra autorius kūrybinis braižas, kūrybos vientišumas. Kita vertus, ne kartą esu stebėjęs, kai dailininko kūryba, gražiu žiedu žydėjusi jaunystėje, tolydžio imdavo save kopijuoti, kartotis, galop tapdavo schematiška ir netekdavo gyvybės. Matyt, syki atrastas „savas veidas“, per ilgai dėvimas, sustingsta.

Baigės keliolika metų trukusius oforto miniatiūrų ciklus „Būdai...“ ir „Prūsijos žemės kronikai“, norėjau piešti didesniame lakšte. Todėl 1994–2008 metais kūriau didelio formato piešinius – kompozicijas ir spalvotą grafiką. Tarp jų – „Rytas“, „Naktis“, „Vakaras“, „Miegantis“, „Mieganti“, „Ataskaita Nr. 1“, „Ataskaita Nr. 2“, „Tomas netikėlis“, „Žydrasis namelis“. Surengiau kelias jų parodas. Su nedidelėmis išimtimis personalines parodas rengiau daugiausia Lietuvoje.

Nuo 1970-ųjų šiltuoju metų laiku su žmona Regina gyvename Senadvaryje. Tai poeto Fausto Kiršos gimtinė. Pirmą kartą, kai kurių kultūros žmonių nukreiptas, čia apsilankiau tų metų spalio pabaigoje. Nežinodamas kelio, kliaidžiojau miškais. Sodybą pasiekiau jau temstant. Begriūvantis namas skendėjo tarp nubalusiu piktožolynu, suželusių laukinių slyvaičių ir gausybės nukritusių raudonų bei geltonų klevų lapų. Netoliese – apleistas tvartas, kiek toliau, lomoje, – pirtelės griuvėsiai. Trobos gontų stogas tik vietomis sveikas, sienojai patreš, sienos sukrypusios. Visur pro klevus švietė gūsingo rudens vėjo šiaušiamos Antalieptės marios. Saulei sparčiai leidžiantis, tradicinė lietuviška troba išdaužytais langeliais ir visa aplinka dvelkė giliu išnykimo liūdesiu, lyg kažkuo artimu ir tikru, lyg pagalbos prašymu. Kiek geriau buvo išlikęs trobos vakarinis galas. Jéjau į vidų. Tarp gausybės dulkių, griuvenų, įvairių nebetinkamų rakandų stovėjo senoviškas suolas su atkalte, ranktūriais ir dar apysveikė kaimiška lova. Joje ant šiaudų, nešvarių skudurų lyg ir nesenai kažkieno gulėta. Staigaus vėjo šuoro pagautos su trenksmu durys už manęs užsitrenkė. Tapo gūdu...

Metams bégant, kirtau brūzgynus, tvarkiau aplinką. Trobos aplinkoje ir miškuose – daug užgriuvusių apkasų. Šiame Šventosios šlaite, Antrajam pasauliniam karui baigiantis, buvo įsitvirtinę vokiečiai, priešinga-

me – Raudonoji armija. Tvarkydamasis radau du karo priminimus: po kraigo lentomis paslepę, kiaurai žiurkių pergraužtą plonus naminės drobės rietimą ir žemėse didelę žalvarinę artilerijos sviedinio gilzę, kurioje dabar žmona merkia gėles.

Mano mègstamas žmogaus dväsios pèdsakų žemėje stebéjimas turbūt geriausiai atspindi mano santykį su Senadvariu. Man Senadvaris – kaip turintis savo dvasių ir praeitį asmuo. Aš tik nuvalau, kas nereikšminga. 1975 metais, išlaikydamas bûdingus bruozus, trobą perstačiau. Baigiantis remontui, vakarinėje trobos daileje įrengiau rémintų fotonuotrauką iš poeto gyvenimo ekspoziciją. Tą patalpą naudoju ir kaip kūrybinę studiją. Esu sukaupęs įvairių straipsnių, tarp jų – poeto brolio Jono, Vlado Juzéno ir kitų prisiminimai. Senadvaris tapo atviras visiems, norintiems jį aplankyt. Ant rytinės namo sienos poetui atminti išdrožiau memorialinę lentą. Nežiūrint nuošalumo, čia apsilanko ekskursijos, keliaujantieji baiderėmis, šeimos ir pavieniai išeiviai iš apylinkių. Atmintinas poeto šimtųjų gimimo metinių minėjimas 1991 metų pavasarį. Senadvaryje jis vyko kaip tų metų „Poezijos pavasario“ renginys. Buvo daug svečių: pasipuošę kaimynai, poetai, vertėjai ne tik iš Lietuvos, bet ir iš Estijos bei Vokietijos, vienos valdžios atstovai. Šventės metu kunigas Algirdas Dauknys pašventino tuometinio rajono kultūrininko Algimanto Žilėno rūpesčiu poeto šimtosioms metinėms pastatyta atminimo kryžių, kurį su žmonos broliu išdrožėme. 2008 metais, Zarasų rajono kultūros skyriui padedant, išleidome atmintinę „Senadvaris. Poeto Fausto Kiršos gimtinė“, skirtą lankytajams ir kitiems besidomintiesiems.

Brangus man Senadvaris. Čia nuostabi gamta, nurimsta rūpesčiai ir reikalai, čia užaugo mano vaikai, čia niekada netruksta darbų: nei kūrybinių, nei aplinkos tvarkymo, čia kalbuosi su kaimo žmonėmis, tik jų vis mažiau ir mažiau...

2010 m. liepos 17 d

Autoriaus ir redakcijos archyvo nuotraukos

Kraštiečio parodos atidarymo Radviliškio viešojoje bibliotekoje akimirka. 2010 m.

VISAS GYVENIMAS – KOVA IR MEILĖ

110 METŲ, KAI RADVILIŠKYJE GIMĖ RAŠYTOJAS JONAS MARCINKAUS.

SPAUSDINAME PRISIMINIMĄ APIE ŠĮ IŠKILŪ KRAŠTIETĮ.

JANINA NAVICKAITĖ-
PORTIANKINA,
rašytojo giminaitė

<...> Ir štai 1900 metų gruodžio 26 dieną, kai už lango ūbavo vėjas, negailestingai spaudė šaltis, Marcinkevičių šeimoje pasaulį išvydo pirmasis sūnus. Tieka lauktas, tiek vilčių į jį sudėta... Kaipgi kitaip jį pavadinsi, jeigu ne mylimo žmogaus, tėvo, vardu. Marcinkevičių šeimoje – dar vienas Jonas, tiksliau – mažasis Jonelis. <...> Laikas bėga, Marcinkevičių šeima vis didėja. 1902 m. pasaulį išvydo dukrytė. Kaip ir motina, ją pavadino Paulyte. Po metų, 1903-aisiais, dar vienas sūnus – Petras, 1905 m. – duktė Kostė, 1906 m. – Onutė, 1909 – Marijona, 1911 – Emilia, 1913 – Valentina. Mažas kambarėlis nebetalpina gausios šeimos. Prie geležinkelio stoties, Sodo alėjoje, Marcinkevičiai nuomoja nedidelį butelį <...>. Nėra kada motinai prigliausti prie savo krūtinės papurusios vaiko galvelės, nėra kada pasekti pasakėlės, duona – pagrindinis jos rūpestis. Kaip pamaitinti gausią šeimą, kuo aprengti, apauti? Juk to, ką parneša tėvas, geležinkelio tarnautojas, nepakanka. Gal todėl su skaudama širdimi kiekvieną pavasarį išleidžia pulkelį savo vaikų pas pasiturinčius ūkininkus. Jonas, Petras, Kostė, Onutė, žiūrėk, rudenį ir parneša kelis saikus grūdų, bulvių, linų kuokštelių. <...>

Pasaulis neramus, vis dažniau girdisi kalbų apie karą, apie tai, kad kaizerinė Vokietija artėja prie Lietuvos. Ne trukus ne tik kalbos, bet ir pats karas palietė vargdie nių lūsnas, įslinko vargo ir bado akimis į Marcinkevičių namus. Kaip ir kiti tarnautojai, geležinkeliniškės, šeimos galva Jonas Marcinkevičius buvo išvežtas į carinės Rusijos gilumą. Liko motina su pulkeliu vaikų ir vienu laukiamu. Kur prisiglausti, kaip išsiversti? <...>

Po keletių metų grijo iš Rusijos tėvas. Daug matė, pasakojo savo šeimai patirtus išpūdžius, laikydamas ant kelių patį jauniausią Vladuką, išvyduusi pasaulį 1915 m. Ypač atidžiai tėvo pasakojimui klausėsi Jonas. Jaunas, drąsus, svajojantis apie žygdarbius, apie geresnę dalią sau, savo broliams, seserims. Sunku jam buvo susigaudyti, kur ta geresnė dalia, kaip ieškoti į ją kelio. Visi tikėjos, kad nepriklausoma Lietuva duos žemės, padės žmonėms išbriсти iš skurdo, nurodys kelią į ateitį. Prisiskaitęs knygų, giliai mylintis tą nedidelį žemės kampelį, kuria me gimė, augo, kuris telpa trumpame žodyje „Tėvynė“ (šią meilę Tėvynėi Lietuvai Jonas Marcinkevičius išsau gojo visą gyvenimą), Jonas kaip ir daug jo bendraamžių

Jonas Marcinkevičius

ėjo jos ginti naujai organizuojamos lietuvių kariuomenės gretose. <...>

Tačiau būsimojo rašytojo šio periodo gyvenime netruko ir avantiūrinių nuotykių. Jie brangiai atsiėjo visai Marcinkevičių šeimai ir pačiam Jonui. <...> Apie tai iš pačių rašytojo lūpų girdėjo ir poetas Eduardas Mieželaitis, pasidalijo savo prisiminimais: „...Stojau tarnauti į Lietuvos kariuomenę, – prisimena Jonas Marcinkevičius. Patekau į Plechavičiaus dalinį. Matyt, patikau jam. Buvau jaunas, sveikas ir linksmas vaikinas. Paskyrė mane savo adjutantu. Davė man viršilos laipsnį. Bet nelaimė... Turėjau mieste merginą.<...> Myléjau, dažnai užbégdavau pas ją. Dažnai išbégdavau iš kareivinių ir be leidimo. Vieną naktį namą apsupo karo policija ir mane išvedė. Plechavičius buvo griežtas generolas. Titnagas, ceremonijų nemėgo. Tuoj pat karo lauko teismas. Tekšt tekšt nutarimas: sušaudyti. Už ką? Pasirodo, tos merginos namuose nelegaliai slėpėsi pil Sudskinės armijos agentai, vadinamieji peviakai. <...> Né

►

velnio nežinojau. Mergina man rūpėjo, o ne kažkokie ten agentai. Bet patikės tau... Ypač Plechavičius.<...> Vis dėlto nesušaudė. Pasigailėjo. Nuteisė kalėti iki gyvos galvos. Vėliau tą bausmę sušvelnino. <...>

Jonas Marcinkevičius dirbo kalėjimo bibliotekoje.<...> Jonas pastebėjo vieną merginą, vis tuo pačiu metu prieinancią pro kalėjimą. Kasdien laukdavo jos, savo svajonėse kūrė įvairius planus, kol galų gale ryžosi parašyti laiškelį. Bet kaip jį perduoti? Duonos minkštumas turėtų padėti. Sulaukės tinkamo momento, prieinant merginai pro šalį, išmeta laiškelį. Neramiai dunksi širdis. „Paims ar ne?“ Mergina pasilenkia, ir plati šypsena papuošia Jono veidą.

Užsimezga pažintis, prasideda pasimatymai. Savo nuostabai, Marcinkevičius sužino, kad tai Marija Virakaitė, jo pažįstamo dukra. Taip jie tampa dar artimesni. Bėga laikas, Jonas ir Marytė puoselėja ateities planus. Marytė, žinant ar nežinant Jonui Marcinkevičiui, nutaria aplankytį būsimą anytą. Taip Radviliškyje į skurdų Marcinkevičių butelių lyg saulė įžengė jauna, liekna, ilgakasė, švytinti mergina. Nustebusi motina apžiūrinėja jos apdarus: ilgą balinę suknelę, didžiulę skrybėlę ir trumpą išaugtinę paltuką. Smalsu, ko gi nori ši puošni panelė? Tačiau sužinojusi, jog tai būsimoji jos marti, tik skėstelėjo rankomis ir klestelėjo ant kėdės, pamiršusi pakviesi prisesti viešnį. Tiek puoselėta planu, kad, išėjęs iš kalėjimo, Jonas padės jai vargelį vargti, gal vėl nusipirkis karvutę. Bet ką darysi, susitvardžiusi ji kviečia brangią viešnį prie stalo, vaisina kuo galėdama, kviečia jau užaugusius, net sukūrusius šeimas vaikus. Virakaitė susipažsta su būsimo vyro giminaičiais ir artimiausia jai tampa Jono sesuo Marytė Navickienė.<...>

1930 metų rugsėjo 11 dieną Jonas Marcinkevičius išėjo iš kalėjimo. „Stambi, tvirtai sudėta figūra. Vešlūs plaukai tarsi kepurė dengia galvą. Nepaprastai gyvos ir judrios akys, geras, jautrus, kiek pašaipus jų žvilgsnis. Atviraširdė, gal kiek baugi ir nerūpestinga šypsena, atitrus ir nepiktas humoras. Per kraštus besilejanti impulsyvi prigimtis ir ekspresyvus temperamentas. Tasai ne-juntamas sugebėjimas rasti ryšį su kitu žmogumi, draugu

Marcinkevičių šeimos dalis: (iš kairės) dukra Valentina, sėdi motina Paulina Marcinkevičienė, šalia – sūnus Vladas, tėvas Jonas, ant kelių – anūkė Marytė, antroje eilėje iš kairės – dukros Emilija, Bronislava, Paulina, Kostė ir jos vyras

ar pirmą kartą sutikoju.“ Tokį vaizduoja Joną Marcinkevičių draugai ir jį pažinojusieji. <...>

Darbo Marcinkevičius taip ir nesurado, todėl pagrindinis pragyvenimo šaltinis buvo kūryba. Rašytojai prisimena, kad tai turbūt buvo vienas iš nedaugelio, kurie gyveno tik iš literatūrinio darbo.<...>

Jono Marcinkevičiaus romanai <...> jau plačiai skaitomi. Tai įrodo ir faktas, kad jie akimirksniu išgraibstyti, išpirkti, sunkiai besurandami.<...>

Nežiūrint į tai, kad po „Sukaustyty latrų“ Jonas Marcinkevičius buvo maloniai priimtas rašytojų luoman, vis dėlto fotografiški buities vaizdeliai, tragiški arba melodramiški epizodai, komiškos ar graudžios istorijos vis mažiau tenkino rašytoją. Jau 1934 m. atsigréžęs į nuveiklus darbus, su karteliu prisipažįsta: „Tą kūrinių turiu dar taip mažai, bet vis dėlto nesu patenkintas nė vienu.“ <...> Rašytojo nepasitenkinimas, be abejo, negalėjo kilti vien dėl ryškių pirmosios knygos skubotumo pėdsakų („Sukaustyty latrus“ aš diktavau mašininkei 9 dienas. Tik cenzoriaus išbraukytus 64 puslapius ištisus dvejus metus rašiau... savo ranka. „Ties bedugne“ trečdalį diktavau tiesiog į linotipą“). Ieškodami gilesnių priežasčių, matyt, pastebėtume reikšmingus pakitimų rašytojo pasaulėžiūroje ir pažiūrose į literatūrą. Fotografinis dokumentalizmas tarsi prarado prasmę už kalėjimo, „to nuogą, sukaustyto, bet savotiškai gyvo pasaulio“, sienų, arba tiksliau, jis buvo paties Jono Marcinkevičiaus pajungtas žurnalistikos žanrams, kuriems rašytojas, skurdo spiriamas, turėjo aukoti nemažai laiko ir energijos.

Gyvenimas laisvėje iš jo pareikalavo daug pastangų, kad vėl neatsidurtų ten, kur praleido savo jaunystę. Ir Marcinkevičius negailestingai grumiasi su juo.

Dažnai rašytojas iš tiesų „pradėdavo rašyti apie viską, kas ateidavo į galvą, kas pasitaikydavo prieš akis – reikėjo juk kažkaip gyventi.“ Taip gimė pseudonimai: Bastūnas, J. Bastūnas, J. Kovas, J. Marčius, J. Marc, J. Plaktukas, J. Ražas, J. Ripka, J. P-žas, J. Virakas, P. Balandis, Reporteris Ripka, Pen Pipka, Jonas Ma, P..., kuriais jis pasirašinėdavo savo skaudulingus reportažus, apybraižas. <...>

Škaplierinos atlaidų dieną Radviliškyje, prie tėvų namo, Klaipėdos gatvėje. Centre – rašytojas, prie tvoros – motina ir tėvas, aplink – seserys su savo vyrais ir vaikais

Tačiau jaunas rašytojas nori surasti savo vietą tuometinėje lietuvių literatūroje. Dabar jam kūryba – jau ne kova su nuoboduliu ir ne pelningas užsiémimas. „Dabar pats gyvenimas. Nesenai pėčias apkeliavau pusę Lietuvos. Pajutau gyvą jos širdį, pulsujančią ir kraujuojančią. Pradėjau rimčiau žiūrėti į savo darbą, pamégau jį, ir dabar, jeigu man nukirstų abi rankas, vis tiek rašyčiau.“

Apybraižos ir reportažai ne tik padėjo Jonui Marcinkevičiui geriau pažinti „matomas ir nematomas“ jį supančio pasaulio puses, bet ir suprasti skirtumą tarp publicistinės bei meninės kūrybos. <...>

Literatūrinis darbas jau tampa rašytojui ne tik asmenišku reikalui. Jis vis labiau jaučia jo visuomeninę reikšmę, pašaukimą. Ši savo požiūrį rašytojas mėgina išreikšti straipsnyje „Būkime reikalingi!“ Tai rašytojo manifestas, juo Jonas Marcinkevičius primena tuometiniams rašytojams didžiausius gyvenimo ir meno reikalavimus. <...>

Taip atsirado vienas po kito romanai „Ties bedugne“ 1931–1932 m., apysaka „Raudonosios Kauno naktys“ – 1931 m., romanai „Mes ateinam“ – 1932 m., „Jis turi mirti“ – 1936 m., „Benjaminas Kordušas“ – 1937 m., „Kražių skerdynės“ – 1937 m., apskrymas „Sidabriniai varpai“ – 1938 m., „Nemunas patvino“ – 1938 m., „Baudžiauninkai“ – 1939 m. ir daugelis kitų, nors darbo sąlygos buvo labai sunkios. Kaip prisimena A. Venclova, „nors ir daug dirbo Marcinkevičius iki karinėje Lietuvoje, tūkstančiai žmonių skaitė jo gausingus romanus, nors dirbo dieną naktį, jis su šeima gyveno kažkokioj lentinėje dėžėje Kauно priemiestyje, Vilijampolėje“. Tačiau aš atsimenu, kad šiame mažame vieno kambario ir virtuvės namelyje glaudėsi visi, kam reikėjo Marcinkevičių pagalbos.

1938 m. mano tėvas tapo bedarbiu. Kur dėtis? Tada visa mūsų šeima atvažiavome pas mamos brolį, rašytoją Joną Marcinkevičių. Vilijampolėje, 8-ame forte, mažame namelyje, kuris priklausė rašytojo šeimai, apsigyvenome ne tik mes. Čia jau gyveno jauniausias rašytojo brolis Vladas, Marcinkevičienės dukterė Aldona, augintinė Regina. Mes visi gyvenome erdvioje virtuvėje, o pats rašytojas, žmona ir sūnus Andriukas – mažame kambarėlyje. <...>

Šalia namo nedidelis daržas, kelios obelaitės ir pamatai didesniams namui. Jie duodavo peno svajonėms. Mes, vairai, laukdavome tų vakarų, kada, susirietę lovoje, kartu su dėde kursim planus apie būsimą namą, kur bus atskiri kambariai ne tik Andriukui ir Reginai, bet ir man. O jau

Jonas Marcinkevičius, Marija Marcinkevičienė, Eduardas Mieželaitis, Jonas Šimkus pokario metais

kiek svajonių apie seną namą, kur žadėjome auginti triūsius, o gal atiduoti vargšams seneliams – jų tiek neturtinę slankioja po Kauno gatves, – kiekvieną kartą vis nauji planai. Manau, dėdė žinojo, kad tai niekada neišspildys, juk pinigų neužtekavavo net kasdienei duonai, o įnamų kaskart atsirasdavo vis naujų, bet leisdavo mums pasvajoti. Vieną kartą matome: pareina Jonas Marcinkevičius su kažkokiu apšepusi nepažįstamu žmogumi ir, kaltai šypsodamasis, sako savo žmonai Marijai: „Štai atsivedžiau dar vieną kordušą, gal ir jam atsiras pas mus vietas.“ Matyt, rašytojo žmona buvo puiki moteris, jei sutikdavo su vyro nuomone, ir vietas visiems užtekavavo. Vieni ilgiau pabūdavo, kiti trumpiau. Kai tik susirasdavo darbo ar kitą kokią išeitį, palikdavo Marcinkevičių namus.

Susikaupti ir dirbtai dėl nuolatinio vaikų keliamo triukšmo, žmonių šurmulio būdavo labai sunku. Tik vėlų vakarą, kai visi suguldavo, ir namai šiek tiek aprimdavo, pasigirdavo sodrus rašytojo balsas. Jis diktuoavo žmonai jau išnešiotą, apmastytą romano pastraipą ar apsakymą, ir jų kambaraje ilgai barškėdavo rašomoji mašinėlė. Mégdavau aš tuos vakarus. Pro praviras duris girdėdavosi rašytojo balsas, rašomosios mašinėlės stuksenimas, ir aš būdavau gimstančio kūrinio liudininke, kol galų gale užliūliuota tų garsų užmigdavau. <...>

Šiame mažame namelyje ne tik dirbom, vargom, bet susigalvodavome ir švenčių. Jonas Marcinkevičius ypač mėgo Obelų žydėjimo šventę ir šv. Kalėdas. Pats savo rankomis prie namo pasodino kelias obelaitės. Laibutės, menkutės, dar labai jaunos, bet jau žydėdavo. Tai visada jaudino mažojo namelio gyventojus. Visi ruošdavosi šventei. Mama sušilusi dengdavo stalą, ištekliai būdavo labai menki, todėl tai buvo nelengva užduotis. Rašytojo žmona Marija jau iš ryto pradėdavo puoštis, kiek vėliau, viską sutvarkiusi, padengusi kambaraje stalą, ir kita Marytė, rašytojo sesuo, laukdavo svečių. Pasirodydavo Marcinkevičius su keliais rašytojais, nešini nemažais paketais užkandžių ir gérimų. Žinodavo svečiai, kad šiuose namuose nėra perteklius ir viskas pravers. O jei kartais svečiai pamiršdavo,

**Jonas Marcinkevičius ir Antanas Venclova fronte
1942 m.**

tai Jonas Marcinkevičius nesidrovėdavo apie tai priminti. Pirmiausia stabtelėdavo prie tvenkinio, kuris buvo iškasitas specialiai karpiams veisti, tik nepamenu, kad jų ten kada nors būtų buvę. Paskui rašytojas išdidžiai vesdavo svečius žydinčių obelų „alėja“. Tarp svečių esu mačiusi P. Cvirką, J. Šimkų ir kitus rašytojus. <...>

Mėgo Marcinkevičius šv. Kalėdas. Besiruošiant šiai šventei, visa šeima turėdavo darbo: vaikai tuošdavo savo pagamintais žaislais eglutę, kurią visada parūpindavo dėdė. Pats Marcinkevičius lakstydavo po leidyklas, ieškodamas kokio nors papildomo honoraro, mama sukdavo galvą, iš ko čia paruošus tą dvylika patiekalų, kad ir ne dvylika, bet vis tiek ką nors skanesnio. Pagaliau viskas parengta, ir mes, išsiprausę, pasipuošę, sėdame už stalo. Kalbos, pokštai, žaidimai išliko atmintyje iki šiol. Dėdė neleisdavo sutvarkyti stalo, jis sakydavo, kad naktj ateis dūselės pasivaišinti. Tikrai naktj pabudusi pamačiau, kad kitame kambaryste vaikšto balta dūselė ir vaišinasi likučiais. Kai kitą rytą papasakoju, ką mačiusi, visi iš manęs gardžiai pasijuokė, o labiausiai pats rašytojas.

Nors ir labai sunkiai vertėsi rašytojo šeima, Jonas Marcinkevičius daug dirbo, kamavo nuolatiniai nepritekliai, bet niekada nematėme jo suirzusio, nelaimingo, pikto. Tik vieną kartą, kai namuose vėl nebuvvo pinigų, o mama jų papraše pietums, jis neišlaikė: „Tik pinigai, pinigai. Paimčiau Andriuką už rankos, padegčiau tą namuką ir išeitume, kur akys veda...“

Gyvenimas šiek tiek palengvėjo, kai Jonui Marcinkevičiui už romaną „Benjaminas Kordušas“ buvo paskirta premija. Daugumos rašytojų teigimu, tai – geriausias Marcinkevičiaus romanas. <....>

Ejo laikas. Aprašydamas nusikalstamo pasaulio astovus, paprastų žmonių sunkią dalią, pats nelengvai versdamasis, rašytojas liko toks pat idealistas kaip jaunystės laikais, eidamas į savanorius. Tik dabar tikejo tarybų valdžia, manė, kad ji palengvins darbo žmonių dalią. <...> Taip, nerašė tuo metu Jonas Marcinkevičius liaupsią nei Raudonajai armijai, nei Stalino saulei, nevažiavo jis į Maskvą prašyti priimti

Su augintine Audrone Rapolevičiute

Lietuvą į Sąjungą. Jis tiesiog tikėjo, kad paprastam lietuviui, darbininkui, valstiečiui, gyvenimas taps geresnis. Juk tokios puikios idėjos, tiek gražių žodžių. <...>

Atėjo lemtingoji 1941 m. birželio 22-oji. Buvome pakviestos kartu su Marcinkevičių šeima važiuoti tą sekmdienį į pikniką. O, koks paslaptingas, vilijojantis buvo tas nesuprantamas žodis... Jis žadėjo kažką ypatingą, ir aš visą savaitę nedaviau mamai ramybės, vis klausinėdama, kada gi ateis sekmdienis. Štai ir ilgai laukta diena, tik kažkokia neįprastai susirūpinusi mama, ir to laukimo nebeliko. Sakė, kad išgąsdino kažkokie sprogimai, bet tai tikriausiai kariniai mokymai. Viskā pamiršusios, lekiam į rašytnamį. Dėdės veidas susirūpičė, nieko gero nežadantis. I mano klausimą „Ar greit važiuosim į pikniką?“ jis tik sužaižaravo akimis ir piktais atšové: „I uodegą, o ne pikniką važiuosime. Ar nematote, karas prasidėjo.“ Jis išsiuntė mus į namus pasiimti bent šiek tiek šiltų drabužių ir tuo pat grįžti, o toliau matysime, kas bus. Lekiamo per Vilijampolės tiltą, o virš mūsų sukas lėktuvai, šaudo, mėto bombas.

Grįžę radome susirinkusius rašytojus, jų šeimas. <....>

Sproginėjant virš Kauno zenitinį pabūklų sviediniams, kaukiant lėktuvams, susirinkę rašytojai sprendė, ką daryti. „Nelaimė užklupo taip staiga, jog daug kas pasimetė. Visi spietėsi prie radio imtuvų, laukė pranešimų apie įvykius. Greit paaiškėjo, kad reikia trauktis nuo fronto į šalies giliumą“, – taip pasakoja apie šį momentą Teofilis Tilvytis. <...> Mano mintyse užsifiksavo, kad paskutiniai išvažiavo Salomėja Néris ir Jonas Marcinkevičius, jis vis delsė, vis abejojo: „O kas jo laukia ten, toje nepažįstamoje šalyje, kaip palikti nežiniančią šeimą?“ Tik artimųjų prašymai, ašaros pastumėjo rašytoją žengti lemiamą žingsnį. Netikėjo jie, kad ilgam išvyksta <...> Kai kurių rašytojų, dailininkų šeimos likome laukti, kada pasirodyb sunkvežimis, ir mes galėsime važiuoti paskui jau pasitraukusius rašytojus. O tuo metu mašinos, išvežusios rašytojus, dingo iš mūsų akių. <...>

**Jonas Marcinkevičius (kairėje) ir Liudas Gira
Antrojo pasaulinio karo metu**

Buvęs 16-osios divizijos karys Juška prisimena, kad jie su Marcinkevičiumi važiavo atviroje platformoje, juodi garvežio dūmai uždengdavo saulę, vėjas draikė plaukus ir drabužius, nevalgę, negérę jie šiaip taip prisikapsté iki Borisovo. Čia skrido kalbos, kad išmestas vokiečių desantas, ir Marcinkevičius, pajuodęs kaip negras, išsidraikius tamsiais, garbanotais plaukais, nekalbantis rusiškai, aišku, atkreipé j save démesj. Jokių dokumentų rašytojas neturėjo; išvykdamas apie tai nepagalvojo, ir apskritai jokios reikšmės popieriams neteikdavo. O tai vos netapo jam lemtinga. Irėmę į nugarą šautuvus, budrūs raudonarmiečiai vedé jį prie sienos sušaudyti. Tik laimingo atsitinkumo déka jį pastebėjo kiti lietuviai, rašytojai, iškišo J. Paleckis, ir J. Marcinkevičius liko gyvas....>

„Tarp pirmųjų patriotų, skubėjusių į Balachną, kur nuo 1941 m. pabaigos buvo formuojama 16-oji Lietuviškoji divizija, buvo Jonas Marcinkevičius, tapęs tame junginyje aktyvus divizijos laikraščio „Tėvynė šaukia“ bendradarbis, kareivių saviveiklos organizatorius“, – iš J. Macijausko „Atsiminimai apie A. Venclovą“... <...>

J. Marcinkevičius buvo karių mylimas. Suprasdavo juos, iš vieno katiliuko valgė kareivišką košę, nesistengė trintis užnugaryje, toliau nuo fronto. Tai patvirtina ir rašytojas A. Venclova: „Marcinkevičius turi nuostabią dovaną prieti prie žmonių, bematant su jais susidraugauti. Jis – miegas draugas ir tada, kada jiems labai sunku, tikras kareivio brolis. Uždeda ranką, būdavo, pavargusiam kareivui ant peties, pasako šiltą paguodos žodį, kartu sudainuoja daina, padrąsina prieš mūšį, priklaupia, padeda sutvarstyti sužeistą karį. Ir čia pat, pritūpęs ant griuvésio akmens, būdavo, rašo kareiviškus fronto išpūdžius... <....>

– Einu tankų ryti...

Tai buvo jo mègstamiausias priežodis. Tankų jis, žinoma, nerijo. Neprariojo nė vieno. Bet vyros buvo dråsus – tikrai dråsus. Priešakinéje ugnies linijoje Jonas Marcinkevičius jautési taip, kaip knygus ar bùsimas klasikas jaukiame savo darbo kabinete – gausioje savo knygų šeimoje. Jam knygas čia atstodavo gyvi kareivių žygiai ir gyvi jų pasakojimai. Priešakinéje ugnies linijoje, apkase ar žeminéje bùdavo dažnas, labai dažnas svečias. Kartais išmetęs dël dråsos burnelę, o kartais ir ne. Bet su automatu niekada nesiskyrė. Ir nesiskyré su įgimtu humoru, kuris gyvenime taip pat atstojo ginklą. Kazin ar bùtų tokį krūvį atlaikęs, jeigu ne šis ginklas.“ <...>

Mūšiai nusirito į Vakarus. Dar porą kartų rašytojas buvo atvykës pas savo artimuosius. Bet lauké jau kiti darbai, kiti planai... J. Paleckis prisimena: „Daugelis traukia į Kauną, tiesiog „kauniška“ liga susirę, nes daugumai ten viskas artima, pažystama. Išvažiavo ten ir P. Cvirka su Jonu Marcinkevičiumi“. Tačiau rašytojas suprato, kad visas literatūrinis gyvenimas iš laikinosios sostinės persikels į Vilnių. Todél ir Marcinkevičius su šeima išvažiuoja į sostinę.

Véi visa šeima kartu. Prasidéjo normalus gyvenimas. Kaip ir anksčiau visas démešys – darbui ir bendražygei žmonai Marijai. <....> Véi Marcinkevičių buto durys placių atvertos. Kaip ir prieš karą, čia gyvena Marcinkevičių augintiné, rašytojo dukteréčia Regina Juškutė. Abu Marcinkevičiai buvo nepraktiški žmonės, todél ir dabar dažnai trûkdavo pinigų. Marcinkevičiaus nemačiau ką nors meistraviant, taisant, o Marcinkevičienės – siuvant, adant. Tai buvo ne jiems. Kai po karo atvažiavau į Vilnių mokyties, aplankiau Marcinkevičius Maloniojoje gatvė-

je. Visur švara, tvarka. Tai turbüt Reginos ir Audronės déka. Tačiau spintos durys vos laikosi, o spintoje kabø vienintelis, nuostabiai gražus japoniškas kimono. Atsimenu, rašytojo žmonos brolis Jonas Virakas baré savo seserį Marytę, kad tokia nepraktiška: „Geriau karvę bùtum nupirkusi, bent pieno vaikai turėtų iki soties“. Nemanau, kad šeima bùtų laimingės, turédama karvę negu ši chalatą. Kiek buvo kalbų, matavimosi, kai Marcinkevičiené nematydavo, grožéjomės kiekviena prieš veidrodį ne savimi, o tuo apdaru. Išivaizdavome, kaip nuostabiai atrodys Jonas Marcinkevičius su žmona, vaikščiodami po Soči, kur jie ruošesi atostogauti, visai pamiršę, kad apsirengę chalatu niekas po miestą nevaikštö.

Po kurio laiko šeimoje atsirado Marcinkevičienės dukteréčia Audronė Rapolevičiutė. Marcinkevičiaus šeimoje visos priglaustos giminaitės rašytojo žmoną vadindavo mama, o patį rašytoją – tévuku, todél nenuostabu, kad ir Audronė, esant gyviems tévams, Marcinkevičius vadindavo mama ir tévuku. Matyt, ši šeima kiekvienam mokédavo suteikti pakankamai daug širdies šilumos.<...>

Pokario metai rašytojui buvo nelengvi. <...> Prisidéjo šeimyninės bédos. 1947 m. mirė rašytojo motina. Prie kapo Jonas Marcinkevičius prisipažino, kad visą savo talentą, humoro jausmą, optimizmą jis paveldėjo tik iš savo motinos, dékingas jai ir skolinges, nes iki šiol dar neparašė knygos, kurioje norėjo parodyti savo motiną. Tačiau pasiryžo tokią knygą bùtinai parašyti.<...>

Ruošdamas spaudai anksčiau parašytų romanų naujas laidas, rašytojas bandé jas praturtinti naujomis istorinio vystymosi ir gyvenimo koncepcijomis, kai kada (charakteringas pavyzdys „Benjaminas Kordušas“) pagilindavo charakterius, sušvelnino kriminalinius fabulos posūkius. <...> Dauguma kùrinių dažniausiai sutiki palankiai, bet tik prisieltus rašytojui prie sudétingesnių gyvenimo realijų, tuo iš visų pusų girdėjos bùgštavimai ir pamokymai. <...>

Tie visi svarstymai, kritika ir priverstinis jos pripažinimas nepraejo rašytojui be pèdsakų. Pamenu, atvažiavo rašytojas į Klaipédą. Čia, teatre, repetavo Jono Marcinkevičiaus pjesę. Apsistojo jis pas savo seserį Marytę. Sunku buvo beatpažinti ši energingą optimistą. Nedaug jis pasakojo apie savo bédas, bet buvo palùžes, pasimetęs. <...>

Rašytojas jau guléjo ligoninéje, tačiau ir sirgdamas jis buvo šalia savo draugų, jie prisimindavo Joną Marcinkevičių, stengdavosi pakelti jo nuotaiką, ijkvëpti gyvybës, tik gaila, kad vis rečiau tai pavykdavo. <...> Apie ką jis mąsté, gulédamas vienas palatoje? Gal apie neišspildžiu-sias svajones, apie savo šeimą, artimuosius. O gal galvojo apie laimę, kurios taip ir nepasisekė „nutverti už uodegos“, ištikimybę, kurią jis taip brangino, gal perkainojo moralines vertybes <...>.

Atéjo 1953 m. liepos 31-osios rytas. Negalestinga mirtis išplėše iš gyvenimo dar pilnà jégą rašytoją Joną Marcinkevičių. „Aš pagalvojau, – prisimena Marija Marcinkevičienė, – kad saulé apverkia mirštanti rašytoją, kuris norejo sukurti dar ne vieną romaną.“

Rasų kapinës priglaudé visiems laikams rašytoją. Nu-skambėjo paskutinės gedulingos kalbos prisiminimai. Kiek daug gražių žodžių pasakyta apie rašytoją. O, kad bent dalį jų bùtų gyvas girdéjës... Tuščia nyku. Atrodo, niekas neužpildys šio praradimo. Bet juk liko rašytojo knygos, jo herojai, mintys. <..>

Autorës nuotraukos

TĖVO TILTU

KAZIMIERAS MANDRAVICKAS BUVO ŠEDUVOS VALSČIAUS VAIDULONIŲ KAIMO ŪKININKO SŪNUS, LIETUVOS NEPRIKLAUSOMYBĖS KOVŲ SAVANORIS KURĖJAS, SENIŪNAS, VIENAS IŠ KRAŠTO ŠVIESUOLIŲ, TREMTINYS. SPAUSDINAME JO SŪNAUS PRISIMINIMUS APIE TĒVĄ IR TO METO GIMTINĘ.

BRONIUS MANDRAVICKAS,

kraštiečis inžinierius

Mano tėvas įsikūrė jam, kaip savanoriui, paskirtoje 11,02 ha žemėje, tuometiniame Pašušvio valsčiaus Balandiškių kaime. Čia jis 1924 metais vėdė Adelę Balinskaitę iš kaimyninio Pliuškių kaimo, susilaukė keturių sūnų ir dukters. Tarp jų buvau vyriausias, pirmas tévo pagalbininkas. Su didžiausiu dėmesiu klausydavausi jo pasakojimų apie jaunystę, gyvenimą téviškėje, apylinkės kaimų problemas. Menu, 1933 metais, vadovaujant Pašušvio valsčiaus viršaičiui Vladui Brazauskui, mūsų troboje įvyko seniūnijos sueiga, kurioje mano tévas Kazimieras Mandravickas buvo išrinktas Ramoškių apylinkės seniūnijos seniūnu. Seniūnijai priklausė šie kaimai: Balandiškiai, Dvareliai, Kalančiai, Pagomerčiai, Minaičiai, Kelmynai, Ramoškiai ir Pašušvio bei Žitiškių dvarai. Nuo 1936-ųjų Pašušvio valsčius buvo panaikintas, Ramoškių apylinkės seniūnija priskirta prie Grinkiškio valsčiaus. Tévas liko Ramoškių seniūno pareigose.

1940 metais baigiau Grinkiškio šešiametę pradinę mokyklą. Birželio 15-ąją vyko mokyklą baigusių mokinį išleistuvės, moksleivių sporto šventė, kuriai vadovavo mokytoja V. Sadauskaitė. Po šventės mokiniai susėdo prie bendro vaišių stalo su tévais ir mokytojais. Tačiau tuomet į Grinkiškį įriedėjo niekad anksčiau neregėti apdulkėjusių kareivų vairuojami sovietiniai tankai. Šventę nutraukė širdgėlos dėl trypiamos nepriklausomybės ašaros. Tévas dar kelis mėnesius dirbo seniūnum, bet buvo atleistas, pakeitus jį sovietams plankiu žmogumi.

Išaušo saulėtas 1941 metų birželio 22-osios, sekmadienio, rytas. Nuo Radviliškio pusės skrido gaisro dūmai, girdėjosi kanonados griausmas. Buvo sprogdinamas geležinkelio mazgas, Linkaičių ginklų dirbtuvės. O pirmadienį virš mūsų galvų virė oro mūšis. Vokiečių „meseršmitai“ mūsų apylinkėse per kelias minutes numušė tris sovietų léktuvus. Laimei, žmonės nenukentėjo. Antradienio rytą pasirodė vokiečių tankai. Vietos gyventojai karius sutiko draugiškai, vaisino juos pienu, o šie vaikus – šokoladu, virus – cigaretėmis. Pro mus frontas praėjo ramiai, tik Minaičių kaimė buvo nukautas vokiečių motociklininkas.

Pasikeitus okupantams, vėl buvo atkuriamas sena tvarika. Frontas nuriedėjo į Rytus, vietinė valdžia liko ta pati, kuri buvo, iki užplūdus sovietams. Tévas toliau éjo seniūno pareigas. Ramybę sudrumstė fašistų įvykdytos žvériškos Grinkiškio žydų žudynės. Visi jie buvo sušaudyti ties Krakémis. Tokio žiaurumo žmonės negaléjo suvokti. Žuvo ir Grinkiškio mokykloje kartu besimokę tos nežmoniškai

Kazimieras Mandravickas 1921 m. Nuotrauka iš karo lauko

naikinamos tautos vaikai.

Mūsų šeima gyveno ramiai. Aš iš pradžių mokiausiai Radviliškio, vėliau Šeduvo gimnazijoje. Bet nuožmus karas buvo permanentas, prie Stalingrado sutriuškinti vokiečiai traukėsi, iš abiejų pusų tekėjo kraujuo upės. Frontas iš Rytų artėjo ir prie mūsų krašto. 1944 metų liepos 26 dieną vėl atslinko sovietų kariuomenė. Ties Grinkiškiu vyko vietinio pobūdžio mūšis, kurio metu sudegė visi namai, liko tik valsčiaus savivaldybės pastatas ir naujai pastatyta mokykla.

Seniūnas tarpukario Lietuvoje – žemiausioji administracijos grandis tarp kaimo gyventojų ir valdžios. Jis turėjo išnešioti visus reikalingus dokumentus: mokesčinius pranėsimus, šaukimus į teismą ir kitokius. Vidaus kelių priežiūra buvo viena iš svarbiausių seniūno pareigų. Jis nustatydavo

**Kazimiero Mandravicko (antras iš dešinės)
nuotrauka iš karo lauko 1921 m.**

tiesiamo naujo ar esamo kelio ruožo, jo taisymo (žvyravimo, griovių atnaujinimo ilgį), prievolės kiekvienam seniūnijos ūkininkui dydžius. Išnešioti seniūnijos gyventojams įvairius raštus tévas dažnai patikédavo man. Daugiausia jam talkininkavau 1942 metais, seniūnijoje, kaip ir visoje Lietuvoje, vykstant gyventojų surašymui. Visa tai padėjo man artimiau susipažinti su tuometinio kaimo problemomis, skatino dométis visuomeniniu gyvenimu. Jau vaikystéje imponavo tévo raginimas mokytis, švestis, traukė jo asmeninis pavyzdys Kadangi tévas nebuvo lankęs jokios mokyklos (tarp to meto gyventojų nedaug būta raštingų žmonių), mokési rašto savarankiškai, padedant vienam Pašušvio pradžios mokyklos mokytojui.

Dar tebevykstant karui, nauji „išvaduotojai“ netrukėti savo tikrajį veidą. Tévas kuriam laikui buvo pasitraukęs iš namų. Iš pradžių niekas jo nė neieškojo, tai ir sugrižo namo. Šaukiamas į valsčių jis, nesijausdamas kam nors prasikaltęs, pats ten prisistatė. Gržo po poros dieną, bet neilgam – po poros dieną atvykës Grinkiškio enkavestistas išsivede tévą, ir nuo tos dienos mes jo jau nebematemė. Kelis ménescius buvo varinéjamas po Lietuvos kaléjimus, galiausiai ištremtas į Vorkutą (Vorkutlag). Ten jis 1945 metų birželio 7-ają ir mirė. Po arešto nesame gavę iš jo nė vieno laiško; žmogus dingo kaip į vandenį...

Mama liko su penkiais vaikais. Man, vyriausiajam, gimusiui 1926 metais, buvo aštuoniolika. Gavau šaukimą į sovietų kariuomenę. Šiek tiek pasislapstęs pas dédę ir tetę, su pusbrolio Vytauto, gimusio 1927-aisiais, gimimo liudijimu nuvykau į Šeduvą. Čia gimnazijos direktorės O. Butkienės rūpesčiu man buvo išduotas mokinio pažymėjimas su nešaukiamujų į kariuomenę 1927 metų gimimo data. 1946-aisiais sékmingai baigiau šią gimnaziją ir įstojau į Vytauto Didžiojo universiteto Statybos fakultetą. Iš jo 1948 metais buvau pašalintas „už netikslių žinių apie savo kilmę suteikimą“. Tik vėliau, užtarus Politechnikos insti-

tuto rektoriui K. Baršauskui, buvau priimtas į šią aukštąją mokyklą ir 1961 metais ją baigiau. Visus jaunystės metus tvirtai laikiausi tévo man įdiegtų tautinio patriotizmo nuostatų, mane lydėjo jo asmeninis pavyzdys, ypač savanoriško dalyvavimo kovose už Lietuvos nepriklausomybę ryžtas.

Mano tévas Kazimieras Mandravickas, būdamas devyniolikos, 1919 metais su kitais giminuvių Vaidulonių vaikiniais, tévams išvykus į turgų, pabėgo į tada besikuriančią Lietuvos kariuomenę. Jam, raitujų žvalgų grandiniui, teko kovoti su lenkais ties Širvintomis ir kitur. Vieno netikėto susidūrimo su priešu metu buvo sužeistas ir paimtas į nelaisvę. Lenkų ligoninėje išgydytas, uždarytas į Lukiskių kalėjimą. Iš jo vieną naktį su draugais, iš trečio kalėjimo aukšto kameros nusileidus lietaus vamzdžiais, pasisekė pagėtis. Laimingai pavyko lenkų užgrobtame Vilniaus krašte persikelti per Nerį ir pasiekti savuosius. Gržës toliau tarnavo Lietuvai. Už tai buvo apdovanotas „Savanorio medaliu“ (1918–1920), „Lietuvos dvidešimtmečio medaliu“.

Daugelio nuotraukų su tévu aršiais pokario metais nepavyko išsaugoti. Liko tik ypač šeimos brangintos jo – savanorio – nuotraukos.

Iš visų tévo – seniūno – darbų labiausiai atmintin įstrigojo aktyvus dalyvavimas 1936 metais tilto per Šušvę šalia Pašušvio dvaro statyboje. Būtinai reikėjo pakeisti seną, susidévėjusį tiltą, nebeatitinkantį kelių seniūnijų gyventojų išaugusius poreikių – persikelti į Grinkiškį, Pašušvį ir gržti atgal. Tévas turėjo būti visur ir laiku, kad sklandžiai organizuotų reikalingų statybinių medžiagų įsigijimą bei pristatymą – darbus, kuriuos atliko savo arkliniais vežimais važiuoti seniūnijos ūkininkai, taip pat žiūrėti tilto statybos darbininkų, neturėjusių pakankamos tokiomis statyboms kvalifikacijos, darbų kokybės. Tad dažnai, jeigu kam skubiai reikėdavo seniūno, rasdavo jį prie tilto statybos. Seimai tuo laiku teko didesnis namų ūkio darbų krūvis. Pagaliau naujas tiltas savo betoninėmis atramomis, ažuolinėmis grindimis sušvytėjo nustatytu laiku. Tévas buvo patenkintas, komisija gerai įvertino statinį. Kai kas tą tiltą ir vadindavo seniūno tiltu. O man tai buvo tévo tiltas, kuriuo žengiau į mokslus Grinkiškyje.

►

**Mandravickų šeima: Adelė Mandravickienė
ir jos sūnūs Bronius (pirmoje eilėje, dešinėje),
Aleksandras, Vytautas, Algirdas, dukte Zita. 1960 m.**

Grinkiškį šiame rašinyje norisi prisiminti todėl, kad iš to anų laikų klestėjusio valsčiaus centro man ir beliko prisiminimai. Pirmiausia atsiminimuose iškyla šešių skyrių pradinė mokykla, kurią lankiau nuo 1938 metų. Jai vadovavo nuostabus pedagogas Jonas Poderys, jau silpnaregis, bet labai jautrus, mokėjės skieptyti savo auklėtiniams patriotizmą, humanistinius idealus. Mes labai mylėjome savo mokytoją, ižymiausią tų metų grinkiškietį.

Kuo skyrėsi tuometinis Grinkiškis nuo pokarino? Tuomet miestelis turėjo savo veidą. Čia vyko gana plati komercinė, administracinė, kultūrinė, žemės ūkio veikla. Čia, miestelio centre, nuo seno stovėjo puošni katalikų bažnyčia. Prieš ją, aikštėje, antradieniais vykdavo turgūs, į kuriuos suvažiuodavo aplinkinių kaimų ūkininkai, pardavinėjė javus, sviestą, kiaušinius, gyvulius, paukščius. Buvo miestelyje ir žydų sinagoga. Menu, Grinkiškis turėjo policijos nuovadą, kuriai priklausė Šaukoto vachmistras, teismą, net du agronomai darbavosi, rūpindamiesi plačios apylinkės žemės ūkio kultūra. Grinkiškį puošė naujos pieninės, 1938 metais pastatytos mūrinės mokyklos rūmai, į kurių erdvias klases persikelta 1939-ųjų rudenį. Mokyklos pastate buvo elektra, vandentiekis bei kanalizacija. Kartais Jame vykdavo teatro spektakliai. Matėme Panevėžio dramos teatro „Nuodėmingąjį angelą“, kuriame vieną iš pagrindinių vaidmenų atliko garsus aktorius ir režisierius Juozas Miltinis.

Grinkiškis turėjo nemažai parduotuvų. Paminėtiniosios: Goldbergo – audinių, Mero – metalo dirbinių ir ūkininių prekių, brolių Kaplanų – dviračių parduotuvės. Veikė trys restoranai, kelios mėsinės ir smulkių prekių parduotuvės. Užtvenkus Šušvę, pastatytas vandens malūnas, miestelio gyventojų poreikiams gaminta elektra. Vokiečių okupacijos metais žydų tautybės verslininkui priklausęs malūnas perduotas reemigrantui rudmarškinui Albertui Šeflerui. Šis vokietis buvo kilęs iš Minaičių kaime gyvenusiu ir 1941 metais į Vokietiją emigravusiu malūnininkų šeimos.

Mano tėviškė – dvidešimt trijų naujakurių kaimas, įsikūręs po Neprikalnusomybės paskelbimo išparceliuotoje Pašušvio dvaro žemėje. Naujakuriams vyriausybė skyré miško medžiagos trobesių statybai, teikė paskolą, bet jie kūrėsi nelengvai, žemę dirbo senais metodais. Pagrindinė darbo jėga – arklys. Išaugintą derlių ūkininkai suveždavo į kluonus, o rudenį ji kuldavo talkomis. I kiekvieną ūkjį arkliais atitempdavo kuliamają ir garvežį, kūrenamą malkomis. Skusdavosi žmonės, kad taip būdavo sudegina namai žiemai jų paruošto kuro didžioji dalis. Vėliau garvežius pakeitė sunkūs, gazoliu varomi „Blakstone“ motorai. Ilgainiui pradėtos naudoti arkliniųjavų pjaunamos mašinos. Stengtasi auginti grynesnių ir geresnių veislių grūdines kultūras. Kiekvienas ūkis augino po keletą karvių pienui ir po keletą darbių arklių. Daugelis kaimiečių pieną veždavo į pieno nugriebimo punktus, kur jis būdavo separuojamas rankomis, vėliau – arkliniu maniežu varomu separatoriumi. Nugriebta grietinė būdavo pristatoma į Grinkiškio pieninę, kur buvo mušamas sviestas. Kiekvienas ūkis išaugindavo daug kiaulių – sau ir parduoti. Iš jų tik geriausias išsirinkdavo supirkėjai, o turinčių bent nedidelių defektų nepriimdavo. Būdavo dažni atvejai, kai ūkininkai, išstovėjė keliolika valandų eilėje Baisogalos geležinkelio stotyje, grįždavo namo su kiaulėmis. Mano tėvai išėjo daug jégų, tobulindami žemės apdirbimą, statydami sodybos pastatus. 1930 metais pasistatė gyvena-

Mandravickų namas tuometiniame Balandiškių kaime

majį namą; jis pasirodė netinkamas, nes turėjo per daug langų, tad pardavė ir pasistatė naują.

Gimtoji sodyba išsilaike palyginti ilgai. Dar pirmajį Neprikalnusomybės dešimtmetyj, išėjės į pensiją, aš, gyvendamas Kaune, dažnai joje lankydavausi, buvau įsikūrės net medžio darbų dirbtuvėlę, sodinau obelis. Bet, mirus joje šeimininkavusiam broliui, ryšiai su gimtine nutrūko. Tėviškė buvo šalia kaimynų Sajų sodybos, kurioje pokario metais ilgai laikėsi partizanai. Jie kartais užsukdavo į mūsų pirtį pasimaudyti. Čia, Balandiškių ir Minaičių kaimuose, 1949 metų vasario 16 dieną įvyko visos Lietuvos partizanų vadų suvažiavimas, paskelbęs šalies neprikalnusomybės deklaraciją.

Tas mano tėvo tiltas per Šušvę iki šiol taip ir liko neperstatytas, tik atnaujintas – gal ne kartą teko keisti laiko nudėvėtas jo ažuolines grindis. Jis man ir liko tėvo tiltas, padėjės, kaip ir tėvų mokykla, daugeliui to krašto mano kertos žmonių išeiti į pasaulį, palikti ryškesnius ar mažiau pastebimus pėdsakus Lietuvos gyvenime.

Nuotraukos iš Kazimiero Mandravicko šeimos albumo

Tiltas, tapęs simboliu mokslo kelyje

PROSENELIU IŠMINTIES LOBYNAI

PRADEDAME SPAUSDINTI ŠEDUVĖS EMILIJOS BRAJINSKIENĖS (VISIEMS GERAI PAŽIŪSTAMOS KAIP ŠEDUVOS BABA) SURINKTĄ, UŽRAŠYTĄ IR DAR NIEKUR NESKELBĄ TAUTOSAKĄ APIE VAIKŲ AUKLĖJIMĄ SENOVĖJE. MEDŽIAGA PATEIKIAMA ŠIAURĖS LIETUVOS PANEVĖŽIŠKIŲ AUKŠTAIČIŲ, TAI YRA ŠEDUVIŲ, TARME. PASIRINKTAS VARIANTAS YRA DALINĖS TRANSKRIPCIJOS BŪDAS, KAI TEKSTE NAUDOJAMA TAM TIKROS RAIDĖS, APOSTROFAI, ŽYMINITYS PRIEBALSIŲ MINKŠTUMĄ, IR KIRČIO ŽENKLAI, RODANTYS NUKRYPIMĄ NUO BENDRINĖS LIETUVIŲ KALBOS (PAVYZDŽIUI: VAIKES – VAIKAIS, AMŽ – AMŽIŲ, JOS – JIS).

EMILIJA BRAJINSKIENĖ,
etnografinio ansamblio „Šeduva“ vadovė

VAIKŲ AUKLĖJIMAS SENOVĖJE

Seniau žmon's vaikų amž' skirstydava teip: ligi 5 metų – kūdikyste, nu 5 metų ligi 9–10 metų – vaikyste (žosiaganė, kaip žmon's sakydava), nu 10 metų – jo piem', nu 16–17 metų – pusbern's, pusmerge, 19–20 metų – jo berns – vaikasis i mergaite.

Su mažes vaikas elgdavas švelniau, daugiau juos glubodava. Piemen's jo turėje pareigs, iš ja reikalava, kad jös juos geres atlioktų. Su pie-men' mažes kas skaites, jeigu tik iš gailesče. Pusbern's, pusmerge irgi buva pastumdelé, kor liep', čė reik' ait'. Riomta darba da jiem nepatikėdava. Mergaitė, berniukas – vaikasis – jo turėje balso i sava žod'. Jeigu ger mergaitė a vaikasis, su jais labė skaitydavas i gaspadorė. Tvkarkėng, darbštūs vyre i mergaitės turėje paklauso.

Parėjima į kito amžios tarpsn' nieks neatžymėdava. Seje tiek metų, susitiprėj i aik tarnaut' už pusbern' a pusmerge. Mana amžinatil's tévuks sakydava i darydava teip: pajomdava plaštakės už ausų i pastatydava ont suola. Teip pagerbdavas, kad vaiks jo nebe piem'. <.....>

Šeimō vaikas daugiaus' auklėdava senelę. Seniau gyvendava vés' kart: i téve, i vaike, i anūke. Jeigu senelé būdava išmiré, gal' būdava kok' neveds sesela. Jeigu jo nieka nebūdava, tad motin pat' augindava, u véliau vaikas augina. Ale dažniaus' senelę.

Už sav' vyresn' žmon's vaike gerbdava, neduok Diev', priš suaugus' žmogo priešes kalbet'. Sveikindavas sutiké, jei naidava į nams, pasisveikinė ronko pabučiuodava. Seniau būdava mad: vaike bučiuodava ronks tévam, vyresniem žmuném, u vyre moterém bučiuodava ronks.

Tévs vadindava: tete, tetuks, papun's, mamyte, mamute, mam. Motinos sesela – cioce. Cioc' vadindava i kaimyn's, i, šeip, vyresn's moter's. Téva sesela – tetula. Téva a motinos brol's – déde. Dédés žmon – dédin, dédinyte, jeigu labe ger. Dé' vadindava i kaimyns, i, šeip, vyresn's vyrs.

Poter's mukindavas daugiaus' babutės. Da vaiks maže kalb – ji moka žegnot's. Kaip išmokst kalbet', moka poter's. Žmon's daug poteriaudava. Atsikélé poter's kalbėdava, pri stala séd valgyt' – poter's kalb, vakar', ai-

dam' gult' – vé melsdavas. Jeigu Adviont a Gavén', žmon's labė melsdavas. Vakares dirbdam' giedodava. Kad i teip: tévs rytes, užkûrės jaujo, atein pusryčiaut' i gied gudzinks, motin i vios šeim pritar'. Kitur giedodava karunko. Vaikė girdėdava, matyda, kaip téve dara, i jie teip pat' darydava. Sekmadienės, jei neišeje išeit' į bažnyčio, vios šeim meldžes namie. Suklaup' į bažnyčios pusė i meldžes. Vai-kams, kaip melsdavas, liepdava suklaup' į bažnyčios pusė.

Téve važiuodava abu aidava į bažnyčio i vesdava vaiks. Labe mazių nevesdava i nenešdava. Nekrikštita vaika į bažnyčio nešt' negalem. Daugiaus' viosis vaiks vesdava i nešdava į bažnyčio par Devéntin'. Da priš Devéntin' – Oktovs, kožno vakaro, kas galėdava, vesdava i nešdava į bažnyčio.

Komunijos laisdava ne mažiau 10 metų, kad jo turėtų supratimo. Pirmai Komunijé mergyt' aprengdava balte, jeigu neišgalėdava, tad šviesé, berniuke su baltes baltiniukes i kelnám tamsiom. Mergytém užded ont galvos rūtų vainikél'. Tieki mergytés, tieki berniukę tur' žvakę, su uždét rūtų vainikél' i balt kaspin. Mergytém pri baltų suknycių két' prisegdava ružavo banté.

Krikšta téves kviesdava daugiaus' iš giminės. Jeigu ne, – tad artimo kaimyno, ale gero, tvarkingo žmogo, bo žmon's tikéje, i daba tik', kad vaike sek į tével's. Krikšta motino vadindava, i daba vadin, motinéla, krikšta tévo – tével's.

Par pirmo Komunijo būdava visaip: i dalyvaudava krikšta tévelé, i – ne, žiūrint, kor jie gyvendava. Dovano-dava rožonč'. Viliau atsimondava krikšta sūno a dukro. Sutiké saldainė duodava, baronko, par Velyks vaike aidava

►

pas krikšta motinėlės kiaušinių. Jeigu motin miordava, tad krikšta motinėla turėdava krikšta dukro a sūno privest' pri Komunijos. Jeigu būdava moček, jon naidava pasižiūrėt', kaip vaike gyven. Teip pat' i tėvel's. Jei tévs miordava, tad tik padėt' motine darbuos'. Jon sava vaikų neskriaus. Jei yra patėv's, tad reik' kontrolės.

Kad vaike žinotų, kad ne viskō galem daryt', ko nor', kad yra mėrtinos nuodémës, už juos žmogs po mėrtës ain į pragaro, kor reikës degt' liepsnos' i bus verkims, i dunčių griežims. Negalem vogt', žudyt', neklausyt' tévę, linkéti daryt' žmoném bloga. Vaike labe bijodava pragara. Da atsimen, kai rodydava mum paveikslo, kad griešniko numirus', tiesiog iš lovos, velk velnę į pragaro. Sakydava, kad neš jie turtuol', katras skriaude žmon's i krove sau torts. Numirusem torte nereikaléng', ale dušio prarada ir jon verk', kad reik' ait' į pragaro. Pragara vaike tiokrē bijoja.

Nu pat mažumës moke vaiks dirbt'. Mažs dirbk, ko gal'. Jei neišeis darbs gere padaryt', – motin pataisys, ale dirbt' reik'. Mažesn' gryčio šluodava, bliūdel's plaudava. Didesn' šveisdava suols, stalo. Ruden' reikédava onkst' vaikam kelt's i ait' į jaujau saujels lionų padavinéti', arkl' pavarinéti'. Pavasar' – biržyt', kiaulem žolių priraut'. Nu 6–7 metų jo ganydava žosis. Pri lionų apdirbima be vaikų neapseidava.

Tévs, aidams dirbt', vesdavas sūns, motin pri savës moke dirbt' dukter's: ravét', šieno grébt', namų darbs dirbt'. Vaike dirbt' išmokdava dirbdam' kart su téves. Pavasar' i vasaro ganydava gyvul's. Nebuva žiūrem, a tu somdin's, a tu ükininka sūns a dokte – nieks dykā nelaike.

Reikédava i girns sukt', i milts malt'. Jei nepasiek', pastata pri girnų kalade abu jkel' į girns, tad longy sukt' i pasiek' ronkeno. Vaike greit pavargdava, bu čė darbs sonks. Maldava rytes i vakares. Turtingesn' veždava į malūns, biednesn' viosis grūds girnom susimaldava. Toliau nu akmena byrédava ašakos, daugiau rūpūs milte – kruopos, pri pat' girnų akmena – smulkūs milte, iš katru virdava klecks, raguol's, kepda ragaiš'. Vakar' sumal, įmaiša ragaiš', parnakt' iškyl, ryto iškep.<...>

Vaike ligi kokių 5 metų vaikštiodava su suknytëm. Tieki berniuke, tiek mergytës. Saka, atskirdava berniuko, bo ja priek's šlap's marškiniuik, mergycių sausis. Suknytës drobinës. Jo nu 6–7 metų berniukam pasiūdava kelnytes iš drobës, mergytës vaikštiodava be kelnių.

Vaikus apaudava nagném tiek žiemo, tiek vasaro. Žiemo apaudava vilnoném kojiném i nagném. Véliau atsirada kundaliuke, medinpadzé, medžiaike – visaip juos vadindava. Su jais nešalt kojom, ale kaip ain' par sniego, kaip bûn atadrék's, teip prisimûs sniega, kad nebegal' pait', reik' nusimaut', nudaužyt'. Daužyt' reik' tanké. Jei užkuln's labe kiets, jös būdava tiokre kiets, labe nugriaudžava koju čiurnioks. Nagines geriau daug kartų. Išeigén's – susiegams. Tos buva gražsnës, vaike į mokyklę su tukiom aidava.

Mažs vaiks migdydava lopšy, didesn's guldydava į lovo i po do. Rete kad būdava, kad kožns kiekviens vaiks turėtų sava lovo. Guldydava sesot's su sesutém, brolioks – su broliukës. Jei jo teip neišeidava, jolge broliukų su sesot' vino lovo miegot' neduodava. Ilgiaus' ligi 10 metų. Tan-kiaus' nieks jų kart neguldydava nu pat' kûdikystës.

Priš miego reikédava pasimelst'. Be maldos nieks ne-naidava miegot'. Sakydava: „Anils sargs verks i nesaugos – gal' nakt' velniuks ateit'." Mažesn', katrie negaledava iš-mokt' poterių, liepdava kalbet' tokio maldele: „Ačiū Dievu, Motinytë Švinčiaus', duok mon' sveikato i dvasio šviont, amen." Aš i sava anoks išmokio. Daba jie poteriaudam' vi-sad i to maldele sukalb. Sugulé jo nebekaib. Vakares babos sakydava pasaks, sake i senel's, i tete, i mam – katram patik-dava, sakyt' pasaks i jiem patiem malon' sakyti', i klausyt's. Rudene i žiemos vakare elg', žmon's dirbdava gryčio i ne

jo tyles. Sakydava pasaks, atsitikioms. Bašių pasaką vakares nesakydava.

Vaike turéje žiūrėt' tvarko, nemetyl', jeigu numeté – pakelk. Duono numeté – pakelk, pabučiuok i atsiprašyk duonytés, kitaip duon iš namų išeis. Kart vios šeimyn sessdava už stala valgyt', kart poter's kalbedava. Dirba užduoto vaikam darbel'. Sakydava: nesiskubink dirbt', stengt's reik' gere darbo atlikt'. Sakydava: „Kas skubin, tas – į subiné." Trobô kabédava kryž's i švent' paveiksle, užtat rékaut', bart's, mušt's negalem. Nusikaltims, nuodémë. Švélpt' gryčio negalem, bo veln' prišauk's. Jei sop' kojs atsisédës, sop' velne vaiks. Jei kas sušviolpdava, tévs sakydava: „Viðios ūvlpoks į subiné sukiš, da viens lika". Jei garsë rikoj gryčio, sakydava: „Čé tau ne lauks i ne mišks."

Negalem sédët' supintom kojom. Įžeid' Kristo. Jį nukryžiava supintom kojom. Jei vaike neklausydava, gaudava beržinës košës abu téva diorža. Kiekvienous' namuos' būdava beržine žab. Neužauga ni viens neragavés beržinës košës. Tévs užkiorsdava i su diorž. Dažniaus' užtek-dava tik piokte pasižiūrėt' abu už diorža pasižiupinéti' – i vaike švent'. Klupdydava i statydava į kampo. Pastata i kačergo įduod i ronks, i liep' iškëls laikyt', paklupda į kampo ont žirnių už didel' nusikaltimo. Labe bijodavam diržiuka, katras ont sienos kab i tévs britvo gelond – labë plunut's i skauds būdava. Kituos' namuos' ont sienos pakabits ramo-šiuks, stirnakojs. Čé skauds įnag's. Bausdava labiaus' tok's augunc's, nors, kaip Mironiene sake, lupdava, kol' užveikdava. Jei iš mažomës vaike išmokst tvárkos i dràusmës – jų neberek' daugiau lupt'.

Jei vaike susimušdava tarpusavy, nieks kalta neieškodava, gaudava i tas, i tas. Atsimen mana brol' ruošes lupt' mam. Saka: „Vaike, atneš-kit žabo iš kampa." Nulakio tos žabos, nuréjo mame įtikt'. Padavio i mam ne broliu, ale man – su žab par kinks: „A galem bût' išdavik, to tor' verkt', kad tava brol' lup, daba da žabo atnes'." Viso gyvenimo atsimén's, kad negalem linkéti tā kitam, kas tau nemalon. Syk' brol's mana, pats jaunel's, gal' jam buva 5–6 metukę, parsinešė iš žyda kalvës uknol'. Kalve buva kitõ pusē gatvës. Mam klaus' brole: „Iš kor gave?" Tas pradëje verkt' i pasisake, kad parsineše iš žyda kalvës. Liepe broliu iškelt' uknol' aukšte i neš' pas žydo atiduot'. Mam éje iš paskos i su žab lupe brol'. Liepe atiduot' i atsiprašyt'. Svetima émt' nebuva galem, ne tava i nejomk, nors té i auksa krūv bûtų. <....>

Vaiks gozdidava, kad neitū iš kiema, kad nesibastytu pu lauks. Sakydava: „Méšk' gyven raganos." Baisios bobos, jos verd tok' viralo, jei vaiku užduos, jös pasivers į šerniuoko i namo nebegales pareit'. Jeinunt' į miško, būdava beržuoš' raganų šluotų. Su jom raganos méšk' vaiks muš. Maumel' gyvendava vanden, labë basis. Két' sakydava, kad šulin gyven liul's. Jos įtrauk' vaiko į šulin' i tiek. Vaike labë nurédava pasižiūrėti' į šulin', bo jie pat's matas, labiaus' – surikt'. Labë gražé skamb. Jei jolge žiūrės' į veidrod', pamaty' velniuko, jei poterių nepakalbës', gal' pamaty' velniuko. Vakares, nežiono kodë, mom gozdidava i gryčio. Saka, va jo temst, ubage stov' kertës'. Smil's gyven rugiuos' i gauda vaiks. Laumës pievos' vaikšcioj, vakares negalem tol' nu namų ait', bo pagaus laume i nebeatiduos, suvels, plauks suverps. Gozdidava, kad vaike neitū kor nereik' i neprisišauktų nelaimës.

Jeigu šeimō būdava moček, jon skirdava sava vaiks nu siratų. Saka žmon's: „Neginimdyts – ne vaiks, nesumdyts – ne šeimyn." Būdava i gerašrdžių moter, ale rett. Dainō saka: „Kaip jkela močekéla į gryčio kojelę, tuo sustate siratéls į kairé pusele." Sava vaikam saldainių par-vež, tiem – nieka. Jos vaike draboz's nunešioj – atiduod siratélem. Mo-čekos vaike nučioli p' saldainé, da žemé numet i liep' siratélem pasijemt'. Tévs taikydava apsivest' moter, katra netur' sava vaikų. Būdava visaip: i tava, i mana, i mūsų vaike. Tévs su moček i bardavas, bandydava užstot' siratéls, ale, kaip žmon's saka, naktës gegute viskō parkukuoj. Užtat sakydava: „Jeigu mire tévs – puse siratos, mire motin – ciel sirat." Žmon's apkalbedava močeko, smerkdava. Nelong' būdava i jai. Sava vaiku gal' su žab kail' iškaršt', nieks nieka nesakys, u svetimam i žod's stojes skerse gerkles. Būdava, kad i siračiuke būdava neger'. Sakydava: „Siračiuks – velne račiuks." Jös suprant, kad jį žmon's užjauc', gailes – praded neklausyt' ni téva, ni močekos, dara sava. <....>

Vaikų vardadieniu nieks nešvësdava, gimima dienų iš vis nebūdava. Atsirada gimima dien pri ruske. Vaikam šeduviuos' nieks nedare specialë subuvimų, šokių. Ni vaikam, ni pusberniams.<...>

**Parengė Vilma Merkytė, etnomuzikologė
Redakcijos archyvo nuotrauka**

IŠNYKĘS AUKSUČIŲ KAIMAS

APRAŠYTI IŠNYKUSIUS GRINKIŠKIO SENIŪNIJOS KAIMUS PASIŪLĖ GRINKIŠKIO SENIŪNIJOS SENIŪNAS VINCAS PETRAUSKAS. ESU KILUSI IŠ TOS SENIŪNIJOS AUKSUČIŲ KAIMO, TAD PANORAU PAPASAKOTI KRAŠTIEČIAMS APIE MŪSŲ GIMTINĘ, KURIĄ BEPRIMENA PAMINKLINIS AKMUO IŠNYKUSIŲ KAIMŲ PARKE, ĮKURTAME BUVUSIO GRINKIŠKIO DVARO SODYBOJE. TUO TIJKSLU SUSITIKAU IR KALBĖJAUSI SU VISAIS IŠLIKUSIAIS AUKSUTIEČIAIS, UŽRAŠIAU JŪ PRISIMINIMUS, PASAKOJIMUS, MINTIS. PRISIMINĖME, KAIP LAIKO TÉKMĖJE AUGO, BRENDΟ, MYLĖJO, KURĖ ŠEIMAS, STATĒSI NAMUS, AUGINO VAIKUS, KAIP DARBAVOSI ŠIOKIADIENIAIS, ŠVENTĖ ŠVENTES, ILSĖJOSI IR... ATGULĖ AMŽINAM POILSIUI MIELI MŪSŲ TÉVIŠKÉNAI. NORISI, KAD NEIŠNYKTŲ IŠ ATMINTIES ŠVIESŪS JŪ VEIDAI, SODYBOS, AUKSUČIŲ LIKIMAS.

EUGENIJA ŠLIORAITĖ-MOCKAITIENĖ,

buvusi Auksučių gyventoja

Senasis Zaliesės kaimas ir dvaras po 1919–1926 metų žemės reformos, sudarant Lietuvos Respublikos žemės kadastrą, buvo suskirstytas į Auksučių ir Šašelių vienkiemius. Žemės sklypai buvo permatuoti, suregistruoti ir išdalinti naujakuriams, Lietuvos savanoriams. Auksučiuose liko 16 ūkininkų, turėjusių 20–24 hektarus žemės. Žinoma, kad 1919 metais išskirstytas

Zaliesės palivarkas, kurio savininkas buvo Kazimir Urbonavičius. Jo sūnus Teofilis kaip tėvų palikimą atgavo 20 hektarą ir nugyvento dvaro pastatus. I po 20 hektarų išdalytus sklypus pirmieji atsikėlė savanoris Antanas Banevičius su šeima, mažažemis Vladas Ančerevičius iš Rudžių kaimo, daugiaavaikė Kleivų šeima. Urbonavičiai jau anuomet gerai sutarė su ten gyvenusiais ūkininkais Batkauskais, Nekrošiais, Vaitkais, Turskiais. Galutinai kaimas susiformavo apie 1920 metus. Tais metais Auksučiuose žemės sklypą nupirko Balaišiai, sumažinus Vaitkų, Nekrošių ir Batkauskų žemes, 16 hektarų sklypas buvo paskirtas savanoriui Vincui Kačerauskui. Apie 1936-uosius į Auksučius, nusipirkusi praskolintą žemę, atsikėlė Urbų šeima.

Auksučių naujakuriai sparčiai kūrėsi: statėsi namus, ūkinius pastatus. Nuo seniau čia gyvenusieji, nusizūrėjė į kaimynus, kurie statėsi pastatus naujoviškiau, keitė šiaudinius stogus skiedriniais, gyvenamuosis namus rentė su didesniais langais, priemenėmis ir verandomis; be virtuvės, buvo ir daugiau kambarių, juose – gražiais užtiesalais, dažnai pačių šeimininkų austais, paklotos lovos. Garsiausia kaimo audėja buvo Joana Pletkuvienė. Neatsilikdavo ir Elena Šliorianė. Daugelio tvartai buvo drėbtiniai iš molio, šiaudų, medžio šakų mišinio. Daugelio namuose grindys buvo plūktinės, iš molio, tik labiau pasiturintieji (J. Gineitis, S. Lizaitis, K. Šliora, A. Turskis) kambariuose turėjo lentines, dažytas grindis. Visur buvo krosnys maistui gaminti, kambariams apšildyti ir duonkepės krosnys (kiekviena šeimininkė duoną namuose kepdavo pati). Krosnis tiek žiemą, tiek vasarą kūrendavo malkomis, tad jų reikėdavo daug ir sausų. Visas sodybas supo senesni ar naujai pasodinti vaismedžių sodai, gėlių dar-

Paminklinis akmuo Auksučių kaimui atminti
Grinkiškio dvaro parke

**Tokia būdavo linarūtė
Auksučiuose**

Linų šukos

želiai. Kiekvienas ūkininkas turėjo geriamo vandens šulinį, sukrautą iš akmenų ar keturkampiai sujungtų medinių rastelių, o keletas – iš betoninių žiedų. Gyvuliams girdyti būdavo skirtos išskastos vandens duobės (kūdros). Prie kūdros, toliau nuo kitų pastatų, kad nesukeltų gaisro, statydavo pirtį. Ne bet kuris krošnininkas sugebėdavo sumūryti pirčiai „pečių“, kad nerūktų. Beveik prie kiekvienu sodybos būdavo sodinami apyniai, kurie vyniodavosi aukštyn ant jiems įkastų karčių.

Visi auksutiečiai laikydavo karvių, arklių, kiaulių, avių ir paukščių. Didesnė kaimo dalis augindavo gerų veislių gyvulių, užsienyje įsigytų olandų veislės juodmargių karvių, juodgalvių ilgavilnių avių, stiprių trakėnų veislės arklių, bekoninių ir lašininių veislės kiaulių. Arkliais nudirbdavo lauko darbus, jais važinėdavo ratais ir rogiemis. Pagrindiniai ūkio padargai: plūgas, akėčios, dalgis, gréblys, kauptukas ir kastuvas. Paskutiniaisiais tarpukario metais kai kurie ūkininkai nusipirkо javų pjaunamąją, šieno pjaunamąją, arklinę grébiamąją. Keli susidėję įsigijo rankinę grūdų valymo mašiną. Javus kuldavo kuliamosiomis su gariniu ar dyzeliniu varikliu. Javus maistui ir pašarams sumalti veždavo į Grinkiškio malūną, o kai kurie turėjo ir girnas.

Lygumoje įsikūrę Auksučiai neturėjo ne tik ežerų, bet nė mažų upelių. Kai kur telkšojo nedidelės balutės, kurios vasarą išdžiūdavo. Ten žemė likdavo nedirbama. Kiek didesnių miškelių buتا tik Adomo Balaišos, Jono ir Stasio Lizačių, Antano Turskio, Andriaus Urbos sodybose, Antano Kleivos, Klemenso Šlioros sklypuose – maži alksnynukai. Medžius saugodavo, nenaikin-

davo, kad vasaros karščių metu galėtų į pavėsi suvesti gyvulius.

Didžiausias nuošalaus lygumos kaimo turtas – jo žmonės, darbštūs, nagingi, draugiški, paslaugūs, mokėdavę bėdoje užjausti ir pagelbėti vieni kitiem. Netrūkdavo Auksučiuose muzikantų, dainininkų, pasakorių. Apie juos – daugiausia šviesių prisiminimų, apie juos labiausiai ir norisi kalbėti bei rašyti.

Pirmausia atmintin ateina linų auginimo ir darbų ciklas, nors šios kultūros kiekvienas ūkininkas tesėdavo nedidelį plotelį savo reikmėms. Sėdavo linus pavasarį, o nuraudavo rudenį. Stengdamiesi išsaugoti kuo ilgesnį pluoštą, būtinai turėdavo išrauti linus taip, kad galvutes su sėklomis būtų viename lygyje. Paliekant piktoles lauke, linų stiebeliai būdavo surišami į nedideles šluoteles (saujas) – tiek, kiek telpa į ranką, ir sustatomi kupetėlėmis, kad išdžiūtų. Kupetėlės atsargiai sukraunamos į vežėcias ir, parvezus į klojimą, nukuliamos. Kuldavo linus medinėmis kultuvėmis dažniausiai moterys. Patiesdavo klojimuose didelį audinio gabalą ar seną nenaudojamą užtiesalą ir švelniai kultuve daužydavo per linų galvutes. Išbyréjusius sémenis išvalydyavo nuo pelų, o pluoštą paruošdavo mirkyti, surišdami saujas į ryšlius. Išvalytų sémenų palikdavo sėklai, o

Trūksta tik verpėjos...

likusius, išvirę buzą, sunaudodavo veršeliams ir paršeliams gydyti nuo viduriavimo. Jaujos kaime niekas neturėjo. Linų pluoštus išmirkydavo linmarkose, o apdžiūvusius pakaitinti sudėdavo ant duonkepės krošnies. Linams apdoroti kiekviename kieme turėta kultuvė, mintuvų, šukų pluoštui šukuoti, taip pat verpimo ratelių, audimo staklių. Moterys verpdavo, ausdavo, o vyrai vydavo virves, sukdamo pančius.

Be linų, moterims tekдdavo suverpti vilnų, išaussti audeklų, primegti pirštinių, kojinų. Šiuos darbus privalėdavo mokėti kiekviena, nes šeimyną aprengti, lovų patalynę sutvarkyti ir kambario jaukumą sukurti – moterų ir merginų pareiga. Gražiai megzdavo Kleivų moterys. Pagalvių, užvalkalų įsiuvai, papuošti nériniais vāseliu, raštuotos kojinės, virbalais megztos skaros – merginų puošmena.

Milo kostiumams, paltams, kailiniams siūtis kiekvienas ūkininkas kviesdavosi siuvėją į namus iš kitų vietovių. Garsios lengvų rūbų siuvėjos kaimė buvo Stefa Pletkutė-Liutkuviene ir Ona Urbonavičienė. Be namuose išauštų ir siūtų drabužių, siūdavosi ir iš parduotuvėse pirkę medžiagų. Rankinių ar kojinų siuviimo mašinų mažai kas turėjo. Iš išdirbtų odų siūdavosi puskailinius, kepure, žiemos metu puikuodavosi juodomis, rudomis ar pilkomis skrandomis.

Namuose moterys dažniausiai dėvėdavo sijonus ir palaides, ryšėdavo prijuostes. Žiemos metu apsivilkdavo paltus su puošniomis lapės ar sabalo apykaklémis, apsigobdavo gražiomis skaromis. Klaudija Balaišienė, Genė Turskiene, Ona Urbonavičienė, o panelės – Jadvyla, Janina, Ona, Stefa ir Zofija Batkauskaitės, Ona ir Zenona Ginaitytės, Juzė ir Ona Vaitkutės, Irena Nekrošiūtė, Elena Urbonavičiūtė – dar ir skrybėlaitės užsidėdavo. Švenčiu metu, vykdamos į atlaidus ar pasgimines, jos atrodydavo tikrai šauniai.

Vyrai, į turgų, bažnyčią ar į svečius vykdami, apsimaudavo „galifė“ kelnėmis, audavosi auliniais batais, vasarą – bateliais. Tiekyrų, tiek moterys avalynę pirkdavosi Grinkiškio parduotuvėse ar užsisakydavo pas batsiuvius. Žiemą avėdavo veltinius, kuriuos veldavo Grinkiškio amatininkai. Namuose nepakeičiamā avalynė buvo medinės klumpės, skobtos ar oda apkaltu viršumi. Vasarą, dirbdamas laukuose, dažnas apsiaudavojas nagines.

Ir Auksučių vyrai, ir moterys apranga kiek skirdavosi nuo aplinkinių kaimų gyventojų: drabužiai darbui namuose – su jais net pas kaimyną su reikalu neidavo, o išeiginiai – būtinai švarūs, laikomi spintoje, kad kiekvienu momentu būtų galima jais apsivilkti.

Auksutiečiai buvo darbštuoliai, tinginių, mėgusių alkoholi, nesigirdėjo. Visi džiaugdavosi, kad nebuvavo savo ubago, jokių prisiglaudėlių. Šeimų nariai, nuo mažiausio iki didžiausio, turėdavo pareigų, užsiėmimų, darbų. Šeimos galva dažniausiai būdavo vyras. Nors mokslo

Apynėlis apsivijo...

nedaug teragavę, skaityti ir rašyti mokėjo visi. Moterys per daug nesireikšdavo – joms virtuvė, vaikai, daugybė ruošos, ūkiškų darbų. Daugelis šeimų buvo gausios, tad moterims tekėdavo kantriai nešti nelengvą naštą.

Auksučių ūkininkai nebuvovo pinigini. Vykdavo statybos, pastatų remontai, tačiau visi mokesčiai būdavo sumokami laiku. Niekam negrėsė varžytynės. Pagrindinės pajamos – parduoti gyvuliai ir pienas, turguje parduotas sviestas, sūriai, paukščiai. Mėsa ūkininkai apsirūpindavo iš savo ūkio, pjaudamai kiaules, veršelius, avis ir paukščius.

1918 metais atkūrus nepriklausomą Lietuvos valstybę, stiprėjo lietuviybės jausmas, palengva daugelis atprato nuo anksčiau vartotos lenkų kalbos. Dažnas prenumeruodavo ir skaitydavo lietuviškus laikraščius („Ūkininko patarėjas“ ir kt.), žurnalus („Sodyba“, „Ūkininkas“). Vienas kitas turėjo knygų bitininkystės, veterinarijos ar žemės ūkio klausimais. Audėjos pirkdavosi audimo, mezgimo knygų, madų žurnalų, viena kita lankė Grinkiškyje veikusią namų ruošos ir ekonomės mokyklą.

Gydytojo paslaugomis iki 1940 metų retas tesinaudavo. Moterys gimdydavo namuose. Susirge gydydavo žolelių arbatomis, kompresais. Pačių reikalingiausių vaistų įsigydavo Grinkiškio vaistinėje. Kaip ir visoje

Senoji kaimo pirtis

Lietuvoje, susirgus senesniams žmogui, be gydytojo, vi-suomet parveždavo kunigą.

Pirmieji Auksučių gyventojai, vos ne visi, palaidoti Grinkiškio kapinėse. Mirus žmogui, visada tam tikrą laiką skambindavo bažnyčios varpu. Jo aidas kartais girdėdavosi net Auksučiuose. Šarvodavo mirusijį na-muose, dažniausiai didžiausiam kambaryje. Jি nuprausdavo, švariai aprengdavo. Jei numirdavo vyresnio amžiaus žmogus, jি aprengdavo tamsiais, dažniausiai juodais drabužiais, jei jauna mergina, vaikelis, apreng-davo baltais. Jei mirdavo jaunas žmogus, į švarko atlapą įsegdavo mirtę ar rūtų šakelę. Jokių vainikų ar gėlių prie karsto nedėdavo. Karstą su mirusiuoju statydavo ant sukaltų lentų „stalo“, užtiesto baltu užtiesalu taip, kad kojos būtų durų kryptimi ir kad iš abiejų pusų būtų galima prieiti prie mirusiojo. Galvūgalyje pastaty-davo vieną žvakę, kryželį. Jei šeima gyveno turtingiau, uždegdavo keturias ar šešias žvakes iš abiejų karsto pusų. Ant sienos pakabindavo Švč. Marijos ir Jézaus paveikslus.

Kai viskas būdavo paruošta, pasiūsdavo vaikus pas tolimesnius kaimynus ir gimines, kad praneštų apie laidotuvės ir pakviestų į šermenis. Kuris nors iš vyresniųjų vykdavo į Grinkiškį susitarti su klebonu dėl gedulingų mišių ir palaidojimo. Iki 1940 metų visus civilinius dokumentus tvarkė bažnyčia.

Šarvojimo maldas pradėdavo, susirinkus daugiau žmonių. Kalbėdavo rožinį (nuo 1950 metų), giedodavo giesmes. Be giesmių ir litanijų, paskutinę naktį būdavo giedami „kalnai“ (Kalvarijos kančia). Balsingų vyrų ir moterų netrūkdavo, tačiau sėsti už balta staltiese užtiesto stalo ir visų akivaizdoje vesti giesmes nedaug kas drįsdavo. Gies-mininkai būdavo gerbiami. Jiems ant stalo padėdavo vai-sių, medaus, gérīmų – giros, kavos arba sulčių.

Mirusijį laidodavo trečią dieną. Tada suvažiuodavo arkliais pakinkytais ratais arba rogėmis. Karstą veždavo dviem arkliais pakinkytame vežime. Karstą uždarydavo ir užkaldavo vinimis namie, pastatydavo ant paaukštinimo kojomis į priekį. Vežimo priekyje – važnyčiotojas. Šias garbingas pareigas patikėdavo ne bet kam. Antrajame vežime – „giedoriai“ vyrai, trečiąjame – „giedorkos“ moterys, toliau – giminės, artimieji, kaimynai. „Šventas Antanai patronai, dūšia jo“, – traukia vyriški balsai. O po pauzės kaip aidas nuskrieja laukais moteriški balsai: „Melskis už dūšią jo...“ Įvažia-vus į miestelį, iki pat šventoriaus skamba varpas, laukia kunigas. Karstas įnešamas į bažnyčią, pastatomas ant pakylos. Aukojamos gedulingos šv. Mišios. Po jų – ke-lionė į kapines...

Palaidojus į velionio namus sugrždavo tik giesmininkai ir artimi giminės. Trumpai pasimeldę, pavalgė gedulingus pietus, visi išskubėdavo prie nesibaigiančių ūkio darbų. Po mėnesio būdavo užsakomas gedulingos pamaldos už mirusijį ir suruošiamas kuklus giminėjus. Mirties metinės būdavo minimos iškilmingiau ir turtingiau. Giminės ir kaimynai ta proga visada nešdavosi ką nors valgomu bendram stalui. Vyrai iš kišenių išsitraukdavo butelaitj.

Taip giminėjų apraudoti, kaimynų palydėti atgulė amžinam poilsiu siunieji auksutiškiai.

Tegul ilgai stovi paminklai su jų vardais ir pavardėmis!

Tarpukario metais kaime netrūkdavo kultūrinį ren-ginių, pasilinksminimų. Būdavo rengiami klojimų vai-dinimai, jaunimo gegužinės, šokiai. Vaidinimų vieta – naujas Antano Turskio klojimas, gegužinių – didelis, lygus Banevičiaus kiemas. Sekmadienio vakarais toli skambėdavo šaulių pučiamųjų instrumentų orkestro, armonikierių melodijos, liaudies dainos. Renginius, kuriuose dalyvaudavo tévai, vaikai ir senoliai, dažniausiai rengdavo Šašių pradinės mokyklos mokytojai.

Ausinį radijo aparatą kaime pirmasis įsigijo A. Klei-va, po jo – J. Lizaitis. Pirmas baterinį radijo aparatą ir dviratių nusipirko K. Šliora. 1945 metais radijo aparatai bei dviračiai buvo konfiskuoti.

Kaime gyveno nemažai nagingų, sumanių ir autorite-tingu žmonių. Iš jų pirmiausia prisimenamas K. Šliora, nepriklausomos Lietuvos kariuomenės puskarininkis, šaulys, apskaitės žmogus, atėjęs į žentus Urbanavičių ūkin. Jis labai mylėjo gyvulius, ypač arklius, išmanė ve-terinariją, todėl būdavo kaimynų kviečiamas, susirgus gyvuliu. Dalyvaudavo gyvulių parodose. Buvo labai darbštus, tvarkingas. Šeima gyveno pasiturinčiai, nes visi dirbo išvien. Pastatė naujus ūkio pastatus, užveisė vaismedžių sodą. 1951-ųjų spalio 2-ąją šeima ištremta į Krasnojarsko kraštą, iš kur sugržo 1958 metais.

►

Andrius Urba prie savo drožinių

Paskutinė kelionė iš gimtujų namų

Tais pačiais metais į Sibirą buvo ištremta ir darbštus, apsukraus ūkininko Juozo Turskio šeima, gyvenusia pasiturinčiai, turėjusi gražiai sutvarkytą sodybą. Pats šeimininkas buvo geras stalias, darydavo baldus pagal užsakymus. Ūkio reikalus, pasitelkusi samdinių, tvarkydavo senoji Turskienė. Vaikai buvo mokomi muzikos. Sūnus Antanas mėgo bites, turėjo nemažai aviolių. 1958 metais sugrįžusi Lietuvon, šeima apsigyveno Kaune.

Nepriklausomos Lietuvos savanorio Vinco Kačerauskio šeima buvo ištremta 1948 metų gegužės 22 dieną. Jis ne tik sumaniai ūkininkavo, bet buvo ir nagingas šaltkalvis, mechanikas, turėjo kalvę, savo lentpjūvę, kuriai energija buvo tiekama garo mašina, elektra apšviesdavo namus, dirbtuves, tvartus. Spėjama, kad kažką viliojo lentpjūvės įrengimai, kurie tuoju buvo išmonuoti ir išvežti.

Stasio Batkausko šeimoje augo keturiolika vaikų. Tačiau tą šeimą persekiojo nepagydoma tais laikais liga – džiova, kuri ne vieną iš vaikų pusamžį numarino.

A. Urba, apskaitės žmogus, tarnavęs nepriklausomos Lietuvos kariuomenėje, vienas iš paskutinių Auksučių naujakurių, buvo račius. Turėdamas šeisis hektarus nuosavo miško, visai apylinkei gamindavo vežimus, ratus, roges, baldus bei kitus medžio dirbinius. Tarpukaryje pasistatė gražius namus, tvartus, užveisė didelį sodą. Kieme augo visos šeimos gerbiamas ąžuolas. Mégdamas medį, pradėjo drožinėti skulptūras, paveikslus, ornamentus. Tapo žymus tautodailininkas, dalyvaudavo pa-rodose Sūnus Robertas nuo pat vaikystės kaimynų vaikų ir paauglių susibūrimuose grieždavo armonika. Sūnus Vilius – fizikas, mokslo daktaras, universiteto docentas.

Pasiturinčio ūkininko S. Lizaičio šeima turėjo gražiai išstatytus pastatus: erdvų gyvenamąjį namą, mūrinius

tvartus. Sodybą supo didelis sodas. Pokaryje šeima, praradusi viltį išgyventi, kai buvo nuolat okupantų gąsdinama areštai, sušaudymu ar trėmimu pas „balto meškas“, 1947 metais išpardavė gyvulius, padargus ir slapta išvyko iš kaimo. Įsikūrė Kaune. 1948 metais žemė buvo sukolektyvinta, namuose įkurdintos kelios iš kažkur atklydusios šeimos, kolūkio kontora.

Likęs savo ūkyje vidutiniokas J. Lizaitis, pats griežęs armonika ir subūrės į orkestrą šeimą, 1949 metų kovo 25 dieną buvo ištremtas į Irkutsko sritį. Išvežė tėvą, sūnų Mečislovą, dukterį Janiną, o motinai ir dukrai Stasei pavyko pabėgti, teko slapstytis pas svetimus. Sūnus Vladas buvo nuteistas už šaudmenų gabenimą „žaliukams“ ir tuo metu kalėjo Rusijos lageriuose. Duktė su tėvu iš tremties grįžo 1958 metais, o Mečislovas, baigęs Irkutsko finansų-ekonomikos institutą ir dirbęs srities būtinio aptarnavimo sistemoje, grįžo 1966 metais. Jis su šeima buvo perkeltas į Vilnių, įdarbintas Lietuvos gyventojų būtinio aptarnavimo ministerijos sistemoje. Apgynė socialinių mokslų daktaro disertaciją. Dirbo mokslinį ir pedagoginį darbą. Jam buvo suteikti docento ir Lietuvos nusipelninės ekonomisto vardai.

Dideliami, lygiame Lietuvos savanorio Antano Banevičiaus namų kieme vasarą jaunimas ruošdavo gegužines, į kurias susirinkdavo ne tik jauni, bet ir vyresni žmonės, šeimos. Muzikantai atvykdavo iš kitų kaimų, o kartais grieždavo Grinkiškio ar Vosiliškio šaulių pučiamieji orkestrai. 1947 metais dėl ryšių su „žaliukais“ buvo nuteisti sūnūs Kazys ir Liudvikas. 1948 metų gegužės 22 dieną sodybos neaplenkė tremtis. Kol šeima ruošėsi, krovė menkus ryšulius, dukros Elena, Ona, Bronė ir sūnus Jonukas pabėgo. Sibiran buvo išvežti tik senieji Banevičiai. Jie su dukra Brone, kuri pati buvo nuvykusi pas tėvus, grįžo 1958 metais.

Gausi Kleivų šeima apylinkėje garsėjo gražiausiu kaimine gėlių darželiu, pakelės liepų alėja, moterys – gražiausiais kaime mezginiais, įvairiaspalvėmis pirštinėmis, kojinėmis, skarelėmis, pagalvių įsiuvais. Sodyboje buvo supynės. Laisvalaikiu čia pasisupti rinkdavosi jaunimas, paaugliai.

Iki 1945 metų Auksučiuose gyveno šeoliika šeimų: Antano Banevičiaus šeimoje buvo tévai, trys sūnūs ir trys dukros, Antano Kleivos – tévai, keturi sūnūs ir keturios dukros, Teofilio Urbonavičiaus-Klemenso Šlioros – seneliai, tévai ir dvi dukros, Vlado Ančerevičiaus – senelė, tévai, sūnus ir dukra, Agnieškos Vaitkuvienės – motina ir sūnus, Jono Lizaičio – tévai, du sūnūs ir trys dukros, Stasio Lizaičio – tévai, du sūnūs, ir dvi dukros, Adomo Balaišio – tévai ir sūnus, Vinco Kačerausko – senelė, tévai ir du sūnūs, Juozo Ginaito – tévai ir penkios dukros, Antano Turskio – seneliai, tévai, sūnaus šeima (tévai ir keturi jų vaikai), Vlado Nekrošiaus – tévai, du sūnūs ir dukra, Joanos Pletkuviénės – tévai ir dvi dukros, Andriaus Urbos – tévai, trys sūnūs ir dukra, Antano Dapkaus – seneliai, tévai ir penki vaikai, Kazimiero Dapkaus – tévai ir sūnus. Iš viso Auksučiuose gyveno 96 žmonės.

Pirmosios sovietinės ir vokiečių okupacijos metais kaimas liko beveik nepaliestas, niekas nenukentėjo. Tik darbui į vietinę policiją buvo paimtas karinės tarnybos vermachte vengės Stasys Kleiva, kuris 1944 metais pasitraukė į Vakarus. Įvykdžius kolektyvizaciją, vyresnio amžiaus auksutiečiai nesiryžo kur nors išvykti, o mokslus baigęs jaunimas ar vaikinai, atlikę privalomą tarnybą sovietinėje kariuomenėje, į kaimą negrįždavo. Kaip jau rašyta, pokario metais ištremtos į Sibirą penkios šeimos. Per represijas kaimas neteko 35 žmonių, jis merdėjo. Po 1965–1970 metų melioracijos Auksučiai išnyko iš seniūnijos žemėlapio.

Čia paminėjome tik pačius svarbiausius, mūsų nuo-

Elena Urbonavičiūtė-Šliorianė ir Klemensas Šliora. 1981 m.

mone, kai kurių tarpukario auksutiečių gyvenimo bruožus ar epizodus. Visiems kaimo gyventojams prisi minti reikėtų atskiro straipsnio ar net visos apybraižos. O ir iš šių negausių pastraipų, tikimės, galima susidaryti to, deja, jau tik buvusio, kaimo vaizdą, kurį tiesiog ištrynė slogūs penki bolševikmečio dešimtmečiai. Išsiblaškė išlikusieji kas kur – vieni persikėlė į kolūkio gyvenvietę Grinkiškyje, kiti įsikūré Lietuvos didmiesčiuose ar rajonų centruose. Daug jų amžinam poilsiu atgulė Grinkiškio kapinėse. Daugelis, atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, susigrąžino savo žemę, duodavusių neblogą derlių tévų ir artimųjų išpuoseletoje buvusių krūmynų bei dirvonų vietoje, bet grįžti į gimtinę jau nesiryžo. Neliko ežių, riboju sių kaimynų žemes, neliko kelelių, skiriančių sodybas. Béra tik žvyrkelis, vedantis iš Grinkiškio pro Auksučius, Būdus ir Degésius toliau – į Baisogalą. Pastatai nuniokoti, prie jų klestéjë sodai sunaikinti, užrausti po žeme. Dalis žemės apsodinta mišku, nemaži plotai apželę krūmynais.

Išnyko Auksučių kaimas, taip entuziastingai susikūrės, kuriame tikėjosi patys auksutiečiai nugyventi, svajojo, kad čia gyvens jų vaikai, anūkai. Deja...

Gyvavo šis kaimas, du dešimtmečius statytas, tris dešimtmečius griautas ir perstatinėtas, vos penkiasdešimt metų...

Šliorės gyvenamasasis namas, statytas 1936–1937 m., 1951 m. nugriautas ir perstatytas Šeduvoje

Autorės nuotraukos

NETEKOME IŠKILIŪ KRAŠTIEČIŪ

MIRDAMI LAIKUI, GIMSTAME AMŽINYBEI

STASYS GENTVILAS

1918 04 04–2009 12 05

PRIEŠ METUS MIRĖ BAISOGALOJE GYVENĘS ŠVIESUOLIS, KAIMO RAŠYTOJŲ SAJUNGOS, RAJONO LITERATŪRŲ KLUBO „JONVABALIS“ NARYS, KNYGŲ IR GAUSIŲ STRAIPSNIŲ AUTORIUS STASYS GENTVILAS. SPAUSDINAME DUKROS MINČIŲ APIE IŠJUSIJĮ AMŽINYBËN IR JO INDÉLĮ KRAŠTO KULTŪROJE.

VILIJÀ KAŠČIONIENË,
Baisogalos kultūros namų direktorë

Tarsi gélių jūros bangos, lydimos liūdinčių mūsų širdžių, į amžinimojo poilsio uostą atplukdė iškilų žmogų, Baisogalos garbës pilieti, publicistą, istorijos tyrinėtoją, rašytoją Stasį Gentvilą.

Šiandien nereikia ieškoti gražių žodžių, kurie apsaikytų velionio gyvenimą. Jie liejasi savaime, jie buvo ir liks kartu su išėjusiojo vardu ar pavarde. Jie neatsiejami, kaip neatsiejama buvo velionio Stasio gyvenimo dalis garbë, padorusas, nuoširdumas, dëmesingumas, atjauta. Šiandien tai – retai vartojami žodžiai. O velionio jie nebuvvo sakomi, jais buvo gyvenama. Ar nedėl to tarp artimųjų velionis buvo vadinamas Bočelius? Gal tai, kad vaikystė prabėgo Žemaitijoje, kad augo gausioje šeimoje, o jaunystėje anksti neteko mamos, kad reikėjo

kuo greičiau pradėti savarankišką gyvenimą, pamatyti daug vargo, suteiké jo charakteriui stiprybës ir atkaklumo.

Netekome ištikimo ir kruopštaus metraštinko, kuris visuomeninį mūsų gyvenimą rüpestingai aprašydavo spaudoje. Net negalèdamas dël ligos rašyti ranka, prisiiminë spausdinimo mašinèlę, išmoko rašyti kompiuteriu. Netekome darbštumo, atsakingumo pavyzdžio ir gyvo įrodymo, kad pensinis amžius – ne pabaiga. Išejo orus, susikaupës, neverkšlenantis ir nepalikës šeimai jokių rüpesčių dël savës – tai ženklas, kad jis artimuosius labai mylëjo. Toks jis – orus ir susikaupës, dažnai besiypstantis – išliks mūsų atmintyje...

Taip 2009 metų gruodžio 8-ają su velioniu Stasiu Gentviliu savo ir Baisogalos bendruomenës vardu atsisveikino seniūnas Romas Kalvaitis.

...Išižiebia likimo žvaigždë ir iš mums nežinomų slépinių į pasauli atkeliauja žmogus. Atkeliauja tam, kad, apgaubtas meilës ir šilumos, pradëtų savo žemiškają kelionę, kad mokytusi gyventi ►

žemėje, kad kiekvieną akimirką gertų į save išmintį ir sielos gerumą, kad pats dalytų, ką sukaupęs. Kaip ir kiekvienna kelionė, ši pareikalauja daug valios ir ryžto, pamėtėja daugybę kliūčių ir tik retkarčiais – dangaus mėlio, saulės spinduliu.

Jeigu aš būčiau rašytoja, iš tų pačių mažyčių, visaip sudėliotų raidelių nutiesčiau žodžių kilių ir pasakočiau vienos ilgos, sudėtingos gyvenimo kelionės istoriją, kuri prasidėjo 1918 metų balandžio 4 dieną Šilėnų kaime, Klaipėdos rajone. Pasakočiau istoriją, apipintą liūdnais įvykiais ir juokingais nutikimais, pasakočiau apie paklydimus ir meilę, tikėjimą ir viltį, dievišką kūrybiškumo galią, medžio šakose besislepiančias mintis, ant debesų skriekančias svajones, aitvarais kylandžias viltis, paukščio giesme išgodotas godas...

Bet nesu rašytoja. Tū gražiųjų žodžių nesurikiuoju. Tik prisiminimai lanko apie atsisveikinimą, įvykusį prieš metus. Atsisveikinome su vyru, tėvu, seneliu, dėde, kaimynu, bičiuliu Stasiu Gentvilu. Jo žemiškojo gyvenimo kelio šventė baigėsi 2009 metų gruodžio 5 dieną, išraižyta daugiau nei 90 metų vinegiais. Metų, nuo pat vaikystės, nelengvos jaunystės paženklintų negandomis, karos ir pokario sunkumais, daugybe rūpesčių ir netekčių, ligų ir praradimų. Tai – juodos spalvos.

Laimė, žmogaus gyvenimas dabinius visomis vaivorykštės spalvomis. Todėl ir Bočelio gyvenime buvo gausybė ryškių, įsimintiniausių tonų spalvų. Tai ir pirmoji meilė, ir santuoka su gražiaja mokytoja Jadvyga, gimė ir užauginti vaikai, jau susuge anūkai, pirmoji proanūkė, dar spėtas sušokti jaunavedžių valsas-prisiminimas, minint deimantinę bendro gyvenimo suakty su „Jadzele – mergaite raudonu paltuku“, pamilia prieš 60 metų. Juk didžiausia laimė – sutikti žmogų visam gyvenimui – merginą, mylimąją, žmoną, vaikų motiną, močiutę, kuri ir sunkiausiais momentais lieka ištikima bendražygė, patarėja bei guodėja, šeimos židinio saugotoja, kritikė, svajonių įkvėpėja. Tai tikra likimo dovana, sodriausia gyvenimo spalva.

Gražiosios spalvos – ir darbštaus bei sumanaus Bočelio pasiekimai profesinėje veikloje, ir daugybė kartų išsakytos pirmolio oracijos, ir nuotaikingu švenčiu, susibūrimu siela, ir puikus, visų mėgstamas draudėjas, ir pripažintas kaimo šviesuolis, kupinas energijos, pilietiškumo bei kūrybinių galių, pelnės „Radviliškio rajono kultūros darbuotojo 2007“ titulą. Baisogalo Garbės piešiečio vardą. Kaimo rašytojų sąjungos narys, išleidęs 11 knygą.

Daugelį dešimtmecius Stasys Gentvilas rašinėja buvo spausdinami rajoninėje ir respublikinėje spaudoje: straipsniai apie praeitį, dabartį ir ateitį, apie žemę ir žmogų, apie kasdienį gyvenimą ir tautai svarbius įvykius. Jam buvo „tik“ 77 metų, kai išleido pirmą savo knygą „Kanauninkas Stanislovas Budvytis – Sibiro kalinys ir kankinys“ (1995 m.). Prasidėjo naujas gyvenimo kelio vingis, kurį Bočelis jvardijo taip: „Rašau, kad iš atminties neišnyktų.“

Bendramintis ir patarėjas kūrybinių ieškojimų labirintuose Kostas Fedaravičius, Lietuvos kaimo rašytojų sąjungos pirmininkas, rašė: „Gyvenime yra kategorija žmonių, kurie labai daug kalba apie kelią, bet tuo keliu nesiryžta eiti, nes stinka valios, pasitikėjimo savo jėgomis, atsakomybės sau ir kitiems. Stasys Gentvilas šiai žmonių kategorijai nepriklauso. Jis nekalba apie gyvenimą, o gyvena. Jis nekalba apie darbą, o dirba ir kitus savo pavyzdžiu skatina tai daryti. Jam kiekvienas darbas – tai didžiulė atsakomybė ir sązinės patikrinimas. Tikrinti save sąžine ji išmokė tévai ir savanorių Lietuva.

Gyvenimo keliuose, kuriais Stasys Gentvilas éjo, nebuko subedžiotos rodyklės, bylojančios laimés kryptį. Juose jam pačiam teko susmaigstyti gaires, rodančias kelelių į būsimą laimę. Tū kelių kelelių buvo daug – platesnių ir visai siaurų, bet nebubo vieno plataus, kuris būtų pagrindinis į laimę ir tikslą.

Mindamas savo kelią į laimę, Stasys Gentvilas įrodė, kad niekas kitas negali kelio į laimę nutiesti – tai reikia padaryti pačiam.

Jis gimė, kai kūrėsi savanorių Lietuva, maté kaip užaugo nauja karta, kuri nebe medine žagre aré, nebe vyžota vaikščiojo. Jis maté, kaip lietuvis glaudės prie lietuvio, kaip kai-

mai išbėgo į vienkiemius, kaip visi Lietuvos vaikai atsivertė pradinio mokslo vadovėlius, kaip naujakuriai plėše dirvonus, sausino pelkynus vardan vaikų ateities.

Stasys Gentvilas – teisingas žemaitis, gerai žinęs gyvenimo vertę, kuri labai greitai gali būti prarasta, jei slidinėsi ant kasdienybės ledo. Ir saugojo Stasys Gentvilas savo tikro gyvenimo vertę kaip akies vyzdį. Todėl jo gyvenimo nesupurvino ir nesugriovė karos ir pokario kataklizmai. Jis pakelta galva atlaikė tris okupacijas, artimųjų tremtį į Sibirą, išsaugojo tévų įdiegtus papročius ir tradicijas, jų neatsisakė net tada, kai grësë mirtinias pavojas, jog rytojus gali nešausti. Jis neatmetė tévų tikėjimo, Dievo palaimos déka grijo iš Karelijos pragaro, kuris prario šimtus lietuvių.

Stasiui Gentvilui brangios téviškės vietas, kuriose įmintojo pėdos. Išvaikščiojės Rietavą, Salantus, Gargždus, Skuodą, Klaipėdą, valges sprangią zootechniko duoną, 1966 m. atėjo į Baisogalą, kuri jam tapo ir džiaugsmų, ir rūpesčių namais. Čia Stasys Gentvilas išpavijo XXI amžius, ir atvertė jo dešimt publicistikos knygų bei eilių tomelį.

Stasio Gentvilio knygose – ne tik jo gyvenimo išpažintis, konkretūs gyvenimo faktai, jų analizė, pastebėjimai, pasakojimai apie pažiastamus ir iðomius biografių žmones, bet ir griežta kritika buvusiam laikui, dabarčiai. Stasys Gentvilas gyvenimo negražina, nevynioja žodžio į vatą, pateikia faktus taip, kad žmogus pats analizuotų, kodėl toks faktas buvo arba šiandien yra. Todėl jo publicistika – dorovinga, atvira, veikėjų paveikslai nuspaldinti tokiomis spalvomis, kokias autorius matė, kokiomis spalvomis jie jam švietė.

Stasys Gentvilas – spalvinga asmenybė, jo giedra akis pastebi ir smulkmeną, ir tai, kas svarbiausia. Jis tikras kaimo filosofas, kaimo rašytojas, kurio žodžiuose nestinguo išminties.

Stasys Gentvilas, paklaustas žurnalistės Virginijos Lapienės, kas jį paskatinė rašyti knygas, atsakė: „Aš tiek išgyvenimų patyriau prieš karą, karos metais, per rusų okupaciją, kad panorau papasakoti apie tai, kad iš atminties neišnyktų praeitis, kad vairai ir vaikaičiai apie tai žinotų.“

Stasys Gentvilas – laimingas žmogus. Jis prasmingu gyvenimu amžių sandūroje liudijo savanorių Lietuvos gimimą ir Ne priklausomos Lietuvos prisikėlimą.“

Tėvynė gyveno Bočelio širdyje. Jis ją dainavo savo darbais, savo gyvenimu, savo knygomis:

*Susikaupę, šventi ir tylus
Ažuolų šimtamečių pavėsy,
Įsiklausom į Viešpaties tylą,
Įsiklausom į Lietuvą šviesią*

*Tai jos šventė. Tai mūsų šventė.
Ir dangus kaip šventė nušvito.
Mes, vasario pūgas iškentę,
Vėl sulaukėm Šešioliktos Ryto.*

(„Vasario 16-oji“)

Svarbu turėti vardą. Vieną vardą gauname su krikštu. Kitu vardu mus paženklina mūsų pačių gyvenimas, nuveikti darbai ir išgyvendintos svajonės.

Turėjai daug vardų, Bočeli, nes daug žmonių savo gyvenimo kelionėj sutikai, daug darbų nuveikei...

Vaikams neduota gerai pažinti savo tévų, nes jie kartu nešokinėjo per balas, nematė jų paauglystėje, negirdėjo širdies plakimo, aplankius meilei, niekada nesužinos, kokius jausmus jie išgyveno, belaukdami naujos gyvybės. Yra tik nuoauta, kuri susidėlioja, prasidėjus pažinimui, patyrus tai, ką prieš daugelį metų išgyveno dar jauni tévai. O ta nuoauta man kužda, kad šalia kitų Bočelio vardų drąsiai galiai rašyti dar vieną – Optimistas. Toks jis liko iki paskutinio atodūsio. Gal todėl, kad visada žinojo: tam, „kuris ištraukia gyvenimo bilietą, tenka ir mirties bilietas“, tikėjo, kad po žemiškojo gyvenimo ateina gyvenimas po mirties. Dievo karalijoje ir žmonių atmintyje.

JANINA MONKUTĖ-MARKS 1923 09 21–2010 11 13

Gimė Radviliškyje, geležinkelinių šeimoje. Dėl tėvo darbo specifikos šeima paskui persikelė į Pagėgius. Ten Janina lankė pradžios mokyklą. 1939-aisiais vokiečiams okupavus Klaipėdos kraštą, tévas buvo perkeltas dirbtį į Kėdainius. Dukra mokėsi tenykštėje gimnazijoje. Dar nebaigusi mokyklos, įstojo į Kauno valstybės dramos teatro studiją, kartu mokėsi ir Kauno 5-ojoje gimnazijoje. Artėjant Antrojo pasaulinio karo frontui, pasitraukė į Vakarus. Susituokė su poeto Henriko Nagio broliu dvyniu Martynu. Karo pabaigos sulaukė Austrijoje. Buvo priimta į Innsbruko universitetą, kur studijavo archeologiją, meno istoriją ir italių kalbą. Vėliau tekstilės meno bei piešimo mokėsi Freiburgo (Vokietija) menų ir amatų mokykloje. 1949 metais menininkė su šeima išvyko į JAV ir apsigyveno Čikagoje. Ten, atsiradus galimybėms, grįžo prie tapybos, tobulinosi kitose meno srityse. Ji aktyviai įsijungė į lietuvių išeivijos, amerikiečių meno bei kultūros veiklą, priklausė įvairioms meno organizacijoms bei sambūriams, rengė parodas, pelnė įvertinimus bei apdovanojimus. Keliavo po pasaulį, kaupė įvairių tautų kūrinius ir sukaupė jų didelę kolekciją.

„Mano kūryba – vis su manimi. Aš audžiu gobelenus, dalyvauju parodose, meno ir visuomeninėse

organizacijose. Keliau... Tieki daug planų, tieki daug idėjų! Sveikinu kiekvieną saulėtekį, džiaugiuosi jūros spindesiui, bangų ošimui ir saulėlydžio žara“, – su stebétinu optimizmu ir gyvenimo meile teigė Janina Monkutė-Marks. Ir jos darbuose vis atispindėjo amžiniosios vertybės, tiesos. Menininkė neslėpdavo, kad jos kūrybai daug įtakos turėjo Tėvynės ilgesys, liaudies menas. Gal ir tai lémė šios kūrėjos tapybos paveikslų, gobelenų, kilimų, lino raižinių ir kitų kūriinių išliekamąją vertę, kurią akcentuoja meno žinovai, specialistai.

Dailininkė nuolat dalyvaudavo Amerikos dailės centrų, kitose parodose, pati jas organizuodavo. Buvo viena iš Lietuviai moterų dailininkų draugijos Čikagoje steigėjų bei vadovų. Didžiąją savo tapybos, tekstilės bei grafikos darbų dalį padovanojo Kėdainiuose pačios įsteigtam muziejui-galerijai. Kartu tai – garsios menininkės dovana visai Lietuvai. Šia savo neįkainojama dovana ji pelnė Lietuvos Respublikos Seimo, Vyriausybės ir kitų institucijų apdovanojimų, jai suteiktas Lietuvos dailininkų sąjungos Garbės naario vardas.

88-asis talentingos, aktyvios menininkės rudoj ją išsivedė visam...

JONAS VYTAUTAS VINCEVIČIUS 1935 08 12 – 2010 10 31

Gimė Radviliškyje. Mama buvo audėja, tėvas – mieste gerai žinomas geležinkelinių balsiuvys. Vytautas nuo mažens pamėgo skaityti ir piešti, akvarelinių dažų dėžutę laikė savo brangiausiu turtu, vertingiausia dovana. Po septynių klasių išvyko mokytiškį Kauno S. Žuko taikomosios dailės technikumą, kurį baigė 1957 metais, įgijęs dailininko dekoratoriaus specialybę. Atlikęs karinę tarnybą, buvo pakviestas dirbtį Kauno dramos teatro dekoratyviniam ceche. Čia gerai susipažino su teatro butaforija, susižavėjo rūbų kūrimu bei modeliavimu. Netrukus teatrą pakeitė Vilniaus modelių namai: ten tapo iš pradžių modeliuotoju, vėliau – vyriausiuoju meno vadovu. Jautė žinių alkį bei poreikį, tad ryžosi studijuoti valstybiniam Dailės institute (dabar akademija). Čia galutinai susiformavo dailininko talentas, estetiniai idealai, lietuviškojo meninio koncertinio kostiumo credo.

1968 metais baigus studijas ir įgijus rūbų modeliuotojo specialybę, prasidėjo naujas dailininko gyvenimo etapas: intensyvūs kūrybiniai ieškojimai ir atradimai, vis didesni užmojai ir siekių. Net dvidešimt metų paskirta kurti naujiems kostiumams, studijuoti muziejų bei archyvų medžiagą. Lietuvoje ir visoje tuometinėje Tarybų Sąjungoje ėmė garsėti Vytauto ir jo žmonos Onos kūrybinis duetas, jų sukurtais kostiumais puošėsi dainų švenčių, iškilių koncertų, ceremonijų dalyviai. Dirbtą stropiai, kvalifikuotai, perspektyviai.

Nuo 1974 metų kraštietis, jau Dailininkų sąjungos narys, darbavosi Dailės fonde. Buvo vyriausiasis dailininkas,

rūpinosis „Dailės“ kombinatų veikla, domėjos monumentaliaja daile, kaupė vaizduojamosios ir taikomosios dekoratyvinės dailės kūrinius, buvo atsakingas už įvairių parodų meninę brandą, katalogus, reklamą, dalyvavo meno tarybų darbe. 1980 metais visas šis triūsas įvertintas, su teikiant V. Vincevičiui nusipelnusiui meno veikėjo vardą.

Dailininko indėlis vis labiau ryškėjo taikomosios dailės, tapybos, grafikos, akvarelės srityse. Jis projektavo interjerus, apipavidalino daugelį šventinių renginių. Nuo 1963 metų dalyvavo respublikinėse, sąjunginėse bei tarptautinėse parodose. Dailininko sukurti rūbų modeliai atspindėjo lietuvių liaudies istorinio bei etnografinio kostiumo tradicijas. Vytauto Vincevičiaus darbų įsigijo Vilniaus ir Maskvos dailės fondai, Vilniaus dailės muziejus, dailės galerijos tuo metinėje Jugoslavijoje, Vokietijoje, Suomijoje, Prancūzijoje, daugelio užsienio šalių privatus kolekcinkai.

Kraštietis savo kūrinių yra padovanojės ir Radviliškio viešajai bibliotekai, kurios bičiuliui vadino save ir toks iš tikrujų buvo. „Man knyga yra pati didžiausia vertybė. Džiaugiuosi, kad mano tapybos darbai pakabinti Jūsų bibliotekos skaityklos salėje“, – dar 1997 metais, sveikindamas šią biblioteką jos 60 metų proga, rašė Vytautas Vincevičius.

Kitame laiške, rašytame 2001 metų rugsėjį, jis žadėjo būtinai apsilankytį Radviliškio bibliotekoje.

Deja...

Redakcijos informacija ir nuotraukos

BELETRIZUOTŲ PRISIMINIMŲ IR POEZIJOS KNYGU AUTORIUS

Jonas Dauguvietis gimė 1928 metų rugpjūčio 16 dieną Bargailių kaime, tarnautojo šeimoje. Netrukus šeima persikėlė į Kėdainius, kur gyveno iki 1934-ųjų. Kai tévas išėjo į pensiją, vél sugrįžo į Bargailius: ten tévas, kaip savanoris, buvo gavęs ūki. Jonas Dauguvietis pradžios mokyklą lankė tame kaime. Baigęs ją, įstojo į Grinkiškio mokyklos penktąjį skyrių. 1941 metais bai-gė šeisis skyrius. Užėjus vokiečiams, 1941–1942 metais niekur nesimokė. 1942-aisiais pradėjo lankyti tos pačios Grinkiškio mokyklos septintąjį skyrių, kuris buvo įsteigtas mokyklos vedėjo Jono Poderio déka. 1943 metais mokykla buvo perorganizuota į progimnaziją. Atvyko dirbtinai naujų mokytojų. Tarp jų – ir Jono Poderio sūnus Vytautas Poderys, Kauno Vytauto Didžiojo universiteto studentas, kuris dėstė lietuvių kalbą ir buvo ketvirtos klasės auklėtojas bei literatūrų būrelės vadovas. Šiame būrelėje buvo ir Jonas Dauguvietis.

1944 metų pavasarį Vytautas Poderys iš vyresniųjų moksleivių suorganizavo Lietuvos laisvės armijos (LLA) kovotojų grupę. Traukiantis vokiečiams, LLA būrys irgi

pasitraukė į šalies vakarus, o moksleiviai, grupės nariai, liko pogrindyje.

1945-ųjų gegužės 16-ąją beveik visa moksleivių grupė buvo suimta ir įkalinta. Iš pradžių – vietinėje daboklėje, vėliau – Kėdainių apskrities kalejime. Jos teismas (tarp teisiamųjų buvo ir Jonas Dauguvietis) įvyko 1945 metų gruodžio mėnesį Kauno kalejime. Teisė sovietų karų tribunolas ir beveik visiems skyrė po dešimt metų lagerio bei penkerius metus – su teisių apribojimu. Tų pačių metų gruodžio 24 dieną iš Kauno išvežė į Vilnių, iš ten – į Komijos ATSR.

1954 metų liepos 19 dieną pagal TSR Aukščiausiosios Tarybos įsaką „Dėl nepilnamečių teistumo“ Joną Dauguvietį paleido, nors iki bausmės pabaigos buvo likę dar šešeri metai. J. Dauguvietis, grįžęs namo, įstojo į Kauno J. Gruodžio muzikos mokyklą, įsigijo aukštąjį mokslą Leningrade (Sankt Peterburge). Dirbo chorvedžiu, Kauno miesto Kultūros skyriaus metodininku, vadovavo meno saviveiklos kolektyvams.

Jonas Dauguvietis išleido beletrizuotų atsiminimų knygą „Gyvenimas duobėje“ (1997). Pakartota laida – 2008 m. Jo plunksnai priklauso ir eiléraščių rinkiniai „Trykšta skaidrūs šaltinėliai“ (2000), „Man dar vieno pavasario trūksta“ (2008).

**Parengė Kostas Fedaravičius,
Lietuvos kaimo raštojų sąjungos pirmininkas.
Redakcijos archyvo nuotraukos**

METŪ TĒKMĖ

Metai senieji, metai naujieji,
Metai po metų gula į eilę.
Kaip juos praleidom, kaip atžymėjom:
Su neapykanta, džiaugsmu ar meile?

Vos tik pasauly šiame užgimę,
Pradedam savo nelengvą kelią,
Mes juk kiekvienas paliekam žymę:
Didvyriai, ponai, vargo smūtkeliai.

Kiekvienas savo menką grumstelį
Pasaolio rūmuos kukliai paliekam.
Pabaigę sunkų žemišką kelią,
Mes su savim nepasiūmam nieko.

Metai po metų gula į eilę.
Nieks jų pakeisti, išmest negali.
Viskas lai dingsta. Telieka meilė,
Lai ji apšviečia nueitą kelią.

2002 01 01

Į NAUJĄ GYVENIMĄ

Ateik kambarėlin, kuris apdainuotas,
Pabūk su manim ligi ryto.
Rytoj gi išplauks mūsų pasakų luotas
Į šalį, lig šiol nematyta.

Mes plauksim drauge, ir siūbuos mūsų laivas
Pro rūką į švytinčią saulę.
Mes būsim jame pirmutiniai keleiviai,
Išplaukę į šviesų pasaulį.

Ten mūsų jau laukia ir ruošia mums puotą,
Ten muzika skamba ir dainos.
Vėjelis vilties tegu gena mūs luotą,
Gyvenimas naujas ateina.

2002 12 27

PEIZAŽAS

Mėnulio balto ragas
Už sodo kyšo išblyškės,
Žvaigždė Vakarė dega,
Taip ilgesingai ir ryškiai.
Laukuose kvepia šienas,
Nuo miško plaukia rūkas,
Kažkur toli sau vienas
Vis vambrija šuniukas.
Sudubusios pirkelės,
Maži langai juoduojas.
Smėlėtas driekias kelias
Ir dingsta toluoje.

1956

MANO BARGAILIAI

Pasimetęs bekraščiuos laukuos
Kaip šunelis aš suinkščiu gailiai.
Kas man jus sugrąžins, atiduos,
O Bargailiai, jūs mano Bargailiai.

Nebéra tū namų ir žmonių,
Kur kadais pažinau ir mylėjau,
Tik platybėj beribių laukų
Kažkoks svetimas stūgauja vėjas.

Karčias ašaras rydamas, aš
Nežinau, kaip išreikšt savo meilę.
Gal ją vasaros vėjas nuneš
Jums, Bargailiai, o mano Bargailiai.

Grinkiškis,
2001 07 06

MANO ELEMENTORIUS

Baltos lankos, juodos avys,
Kas išmano, gano jas,
Dar gerai, jeigu išmano –
Išbyréjo avys mano
Po lygias baltas lankas.
Kaip sugaudyt, kaip surinkti
Tas neklaužadas avis.
Kaip suburt į būrį mintį,
Kaip sušaukti, nuraminti,
Jei jos blaškosi dar vis.
Blaškos jos galvoj dar mano,
Bėga, slysta pro rankas...
Kas išmano, tas jas gano,
Tas avis, lakstūnes mano,
O gerai išmano – kas?

2003 02 02

TĖVYNEI

Buvai Tu, Tėvyne, man visas pasaulis;
Čia bėgo, prabėgo jaunystė basa.
Mane sutikai Tu su tekančia saule,
Su tekančia saule, su ryto rasa.

Ir pievų tavųjų žolynai taip kvapūs,
Kvapus toks dvelkimas žvaigždėtų naktų.
Mane aplankė Tu kaip spindintis sapnas,
I ji iš klajonių ilgų pareinu.

Priimki mane. Jau baigtos klajonės –
Jų buvo taip daug ir drauge taip mažai.
I gimtajį kraštą sugržta vėl žmonės,
Kad liktų jame amžinai...

RADVILIŠKIO KRAŠTO KALENDORIUS 2011 M.

SAUSIS	VASARIS	BALANDIS
<p>90 m., kai 1921 01 04 Grinkiškyje gimė Juozas Mečinskis, poetas, mokytojas.</p> <p>115 m., kai 1896 01 07 Paežeriu k. gimė ir 85 m., kai mirė Leonas Jonaitis, Lietuvos kariuomenės karininkas.</p> <p>45 m., kai 1966 01 09 mirė Aleksandras Polišaitis, Lietuvos konsulas, diplomatė, gimus Reginėn k.</p> <p>75 m., kai 1936 01 10 Kutiškiuose gimė Kazimieras Giedra, inžinierius mechanikas, technologijos mokslų daktaras.</p> <p>185 m., kai 1826 01 12 Mantviliškiuose gimė Juozapas Silvestras Dovydaitis, kunigas, prozininkas, publicistas, pedagogas.</p> <p>130 m., kai 1881 01 15 Radviliškyje gimė ir 55 m., kai mirė Vytautas Račkauskas, geodezijos inžinierius, visuomenės veikėjas.</p> <p>75 m., kai 1936 01 19 gimė Vytautas Vladislovas Tarvydas, zootechnikas, agrarinių mokslų daktaras, dirba Baisogaloje.</p> <p>75 m., kai 1936 01 25 Asteikiuose gimė Romualdas Grigas, publicistas, prozininkas, sociologas.</p>	<p>135 m., kai 1876 02 02 Šiaulėnuose gimė Aleksandras Rymas, gydytojas, visuomenės veikėjas.</p> <p>60 m., kai 1951 02 10 Radviliškyje gimė Violeta Gaidamavičiutė-Kisieliūnė, grafikė, Lietuvos dailininkų sąjungos narė.</p> <p>115 m., kai 1896 02 16 Raginėn k. gimė Ignas Urbaitis, teisininkas, visuomenininkas.</p> <p>105 m., kai 1906 02 16 Radviliškyje gimė Chaimas Tokeris, gydytojas.</p> <p>120 m., kai 1891 02 17 (05) Bružių k. gimė Stasys Naginskis, poetas, kritikas, vertėjas, pedagogas.</p> <p>90 m., kai 1921 02 19 gimė Stepas Mikolaitis, miškininkas, dirbęs Radviliškyje.</p> <p>110 m., kai 1901 02 23 gimė Jonas Jaraminas, Lietuvos kariuomenės savanoris, istorinio mūšio su bermontininkais 1919 m. dalyvis ir viena iš jo aukų, gimus Biržočių k.</p> <p>35 m., kai 1976 02 23 mirė Rapolas Skipitis, teisininkas, visuomenės veikėjas, gimus Baukų k.</p>	<p>100 m., kai 1911 03 15 Pakalniškių k. gimė Petras Urbaitis, kunigas, misionierius.</p> <p>10 m., kai 2001 03 23 mirė Algimantas Žukas, žurnalistas, gimus Vilgirdaičių k.</p> <p>90 m., kai 1921 03 24 mirė Juozas Šnapštys (Margalis), kunigas, poetas, prozininkas, vertėjas, gimus Margių k.</p>
KOVAS		GEGUŽĖ
<p>60 m., kai 1951 01 26 Rudelių k. gimė Juozas Eismontas, urėdas, Lietuvos miškininkų sąjungos narys.</p> <p>20 m., kai 1991 01 27 mirė Ona Tučaitė, inžinierė technologė, docentė, gimusi Burbiškio k.</p> <p>145 m., kai 1866 01 29 (02 10) Kaičių k. gimė Kazimieras Daukša, kunigas, lietuviškosios spaudos platinėjas.</p> <p>105 m., kai 1906 01 29 gimė Ona Lukauskaitė-Poškienė, poetė, vertėja, visuomenės ir politinė veikėja, dirbusi Radviliškyje.</p>	<p>135 m., kai 1876 03 02 Daugėlaičių k. gimė Juozas Čepulis (Čepas), knygnešys.</p> <p>115 m., kai 1896 03 12 Baukų k. gimė Ignas Vaitiekūnas, ateitininkas.</p> <p>85 m., kai 1926 03 13 Radviliškyje gimė Kristina Pakarskytė, biochemikė, profesorė.</p> <p>25 m., kai 1986 03 14 mirė Domas Cesevičius, ekonomistas, literatas, visuomenės veikėjas, gimus Dapsionių k.</p>	<p>85 m., kai 1926 04 26 Vabalių k. gimė Mečislovas Jučas, istorikas, istorijos mokslų habilituotas daktaras.</p> <p>90 m., kai 1921 05 03 Palonų k. gimė ir 15 m., kai mirė Vaclovas</p>

Balčiūnas, inžinierius architektas.

15 m., kai 1996 05

07 mirė **Henrikas Jagminas**, baleto

artistas, gimės Baiso-galoje.

90 m., kai 1921 05 08 Radviliškyje
gimė **Jonas Stankus**, inžinierius ar-chitektas.

20 m., kai 1991 05 21 mirė **Vytautas Vonsavičius**, geologas, gimės Šeduvoje.

50 m., kai 1961 05 23 Šeduvoje
gimė **Rytis Martinionis**, dailininkas, Lietuvos dailininkų sąjungos narys.

115 m., kai 1896 05 23 Piepalių k.
gimė **Vaclovas Senkevičius**, JAV lietuvių visuomenės veikėjas, literatas.

70 m., kai 1941 05 26 Šašių k. gimė
Algimantas Bartaševičius, fizikos ir matematikos mokslų daktaras.

50 m., kai 1961 05 26 Kalvelių k.
gimė **Arvydas Andrijauskas**, UAB „Alma littera“ generalinis direkto-rius.

135 m., kai 1876 05 27 Kudinių k.
gimė ir 50 m., kai mirė **Marcelė (Marcijona) Jurgauskaitė**, knygnešė.

70 m., kai 1941 05 30 mirė **Algirdas Jakševičius**, teatro aktorius, režisie-rius, pedagogas, gimės Sidabrave.

BIRŽELIS

80 m., kai 1931 06 07 Skamaičiuose
gimė **Vladas Auga**, aktorius.

160 m., kai 1851 06 15 Karčemų k.
gimė **Aleksandras Savickas (Savickis)**, knygnešys.

65 m., kai 1946 06 15 Ožaičiuose
gimė **Jonas Tauginas**, miškininkas, mokslininkas, literatas.

70 m., kai 1941
06 22 Radviliškyje
gimė **Linas Leonas Katinas**, tapytojas.

70 m., kai 1941 06 26 mirė **Juozas Šarauskas**, pulkininkas, gimės Komariškių k.

95 m., kai 1916 06 27 Užuožerių k.
gimė **Jonas Kudžma**, prozininkas, kritikas, pedagogas.

LIEPA

75 m., kai 1936 07 06 Papušynio k.

gimė **Jonas Varnas**, dailininkas, karikatūristas, grafikas.

70 m., kai 1941 07 06 Vabalių k.
gimė **Saulius Bronislovas Rulys**, automobilių kelių inžinierius.

255 m., kai 1756 07 10 Jankaičiuose
gimė **Laurynas Bortkevičius**, reli-ginių raštų rengėjas, vienuolis domi-nikonas.

100 m., kai 1911 07 10 gimė ir 15 m.,
kai mirė **Vytautas Marijosius**, diri-gentas, muzikos pedagogas, kompo-zitorius, gyvenęs Radviliškyje.

100 m., kai 1911 07 12 (05 29) Juo-džių k. gimė **Jonas Švėgžda**, dailininkas, pedagogas, literatas.

85 m., kai 1926 07 14 Jankūnų k. gimė
ir 10 m., kai mirė **Stasė Bernotienė-Stulgytė**, etnologė, muziejininkė.

140 m., kai 1871 07 20 (02) mirė
Jonas Goštatas, prozininkas, de-mokratas, gimės Šilelių dvare, netoli Baisogalos.

110 m., kai 1901 07 25 Radvilišky-je
gimė ir 25 m., kai mirė **Gerardas Bagdonavičius**, dailininkas, grafi-kas, tapytojas, pedagogas.

105 m., kai 1906 07 27 (08 09) Bi-liūnuose gimė **Jurgis Jankus**, išeivijos rašytojas.

RUGPJŪTIS

10 m., kai 2001 08 17 mirė **Stasys Citvaras**, išeivijos dainininkas, gi-mės Radviliškyje.

130 m., kai 1881 08 22 gimė **Konstantinas Boleckis**, Lietuvos karinis veikėjas, pulkininkas, kilęs iš šeimiос, gyvenusios Palonuose.

140 m., kai 1871 08 26 (14) Žironų k. gimė ir 50 m., kai mirė **Antanas Povylis**, publicistas, visuomenės veikėjas, draudžiamosios lietuviško-sios spaudos platintojas.

RUGSĖJIS

115 m., kai 1896 09 03 gimė **Petras Biržys (Pupu Dėdė)**, istorikas, poetas, dainininkas, dirbęs Radviliškyje.

75 m., kai 1936 09 06 Kubiliūnų k.
gimė **Algimantas Urba**, inžinierius mechanikas, technikos mokslų habili-tiuotas daktaras.

75 m., kai 1936 09 09 Butkių k.

gimė **Algimantas Jasaitis**, kultūros darbuotojas, buvęs Kupiškio etno-grafijos muziejaus direktorius.

95 m., kai 1916 09 12 Pavartyčių k.
gimė **Kostas Dočkus**, metalurgijos ir chemijos inžinierius, visuomenės veikėjas.

5 m., kai 2006 09 12 mirė **Laima Kūrienė**, buhalterė, poetė, Lietuvos kaimo rašytojų sąjungos narė, gimusi Šeduvoje.

50 m., kai 1961 09 12 Radviliškyje
gimė **Lidija Skačkauskaitė-Kuklienė**, grafikė, Lietuvos dailininkų sąjungos narė.

170 m., kai 1841 09 14 (26) gimė
Antanas Vienažindys, kunigas, poetas, kunigavęs Šiaulėnuose.

60 m., kai 1951 09 21 gimė **Žilvinas Skačkauskas**, poetas, vertėjas, humoreskų kūrėjas, gyvenęs Radvi-liškyje.

160 m., kai 1851 09 23 (10 04) Juo-džių k. gimė **Matas Miežinis**, ku-nigas.

105 m., kai 1906 09 29 Valatkonių k. gimė **Vladas Žaromskis**, agro-nomas, poetas.

35 m., kai 1976 09 29 mirė **Juoza-pas Pletkus**, vyskupas, gimės Gu-jėnų k.

SPALIS

130 m., kai 1881 10 01 gimė **Antanas Marijošius**, chorvedys, muzi-kos mokytojas, vadovavęs Radviliš-ko šaulių chorui.

5 m., kai 2006 10
01 mirė **Bronė Katiniene**,
pedagogė, dirbusi Radviliškyje.

80 m., kai 1931 10 15 gimė **Romaualdas Alekna**, dailėtyrininkas, Lietuvos dailininkų sąjungos narys, gimės Kubiliūnų k.

170 m., kai 1841 10 21 (12 02) Man-kiškių k. gimė **Silvestras Baltra-maitis**, bibliografas, etnografas.

75 m., kai 1936 10 24 Grinkiškyje
gimė **Rožė Stasiulevičienė**, ranki-ninkė, sporto meistrė.

45 m., kai 1966 10 25 mirė **Kazi-mieras Pusnikas**, inžinierius, gi-mės Lopų k.

95 m., kai 1916 10 28 mirė **Jonas Zubrys**, knygnešys, gimės Radviliškio parapijoje.

LAPKRITIS

105 m., kai 1906 11 06 Komariškių k. gimė **Martynas Šarauskas**, karininkas.

105 m., kai 1906 11 13 Aukšteliukų k. gimė **Karolis Mekas**, archeologas, etnografas, filosofijos mokslo daktaras.

95 m., kai 1916 11 14 Vériškių k. gimė **Antanas Valantinas**, kulininkas, poetas, tautasakos rinkėjas.

70 m., kai 1941 11 14 Mantviliškių k. gimė **Marijona Birutė Kudulytė-Navakauskienė**, geografė, muzejininkė.

70 m., kai 1941 11 16 mirė **Vladislavas Juozapas Marijonas Komaras**, Baisogalos dvaro savininkas, vienas iš pažangiausių Lietuvos ūkininkų, visuomenininkas, gyvenęs Baisogaloje.

100 m., kai 1911 11 25 (12 08) Dauderių k. gimė ir 15 m., kai mirė **Balys Gaidžiūnas**, poetas, memuaristas, publicistas, agronomas, JAV lietuvių visuomenės veikėjas.

30 m., kai 1981 11 25 mirė **Stasys Paska**, aktorius, gimės Radviliškyje.

GRUODIS

115 m., kai 1896 12 01 Komariškių k. gimė **Bronius Šarauskas**, karininkas.

105 m., kai 1906 12 05 gimė **Vladas Tiškus-Tiškevičius**, agronomas, visuomenininkas, gyvenęs Šiaulėnuose.

80 m., kai 1931 12 12 Vantainėliuose gimė **Algirdas Taunys**, inžinierius statybininkas.

140 m., kai 1871 12 15 Bružių k. gimė ir 75 m., kai mirė **Jeronimas Šliogeris**, inžinierius elektrotechnikas, profesorius.

110 m., kai 1901 12 22 Naujasodžio k. gimė **Izidorius Pucevičius-Radvila**, Lietuvos kariuomenės karininkas.

15 m., kai 1996 12 28 (29) mirė **Liudvikas Stroliš**, dailininkas, keramikas, gimės Gankių k.

KITOS SUKAKTYS

190 m., kai 1821 m. gimė **Ambraziejušas Pranciškus Kašarauskis**, kulininkas, gamtininkas, kraštotyrininkas, kunigavęs Baisogaloje.

175 m., kai apie 1836 m. Belazoriškio k. gimė **Adomas Bitė (Bitis)**, 1863 m. sukilio vadas.

145 m., kai apie 1866 m. Šeduvoje gimė **Antanas Vaitkevičius (Vaitkus)**, knygnešys.

95 m., kai apie 1916 m. mirė **Jonas Koncevičius**, tautosakininkas, bibliografas, istoriografas, pedagogas, gimės Šeduvoje.

75 m., kai 1936 m. mirė **Česlovas Milvydas**, teisininkas, visuomenininkas, gimės Matkaičių dvare.

65 m., kai 1946 m. mirė **Jonas Gregorauskas**, scenografas, gimės Grinkiškyje.

45 m., kai 1966 m. mirė **Kazys Mikalčius**, tautosakos rinkėjas, eilėraščių ir feljetonų autorius, gimės Šiaulaičių k.

425 m., kai 1586 m. istoriniuose šaltiniuose paminėtas Beinoravos kaimas.

230 m., kai 1781 m. atstatyta sudegusi Baisogalos Švč. Trejybės bažnyčia.

95 m., kai 1916 m. įkurta Šeduvo miesto tautinė lietuviška katalikiškos pakraipos pradinė mokykla.

95 m., kai 1916 m. įkurtas Radviliškio vagonų depas.

90 m., kai 1921 m. įsteigta Lietuvai pagražinti draugijos Radviliškio skyrius.

90 m., kai 1921 m. Radviliškyje įkurtas mokslo platinimo draugija *Viltis*.

85 m., kai 1926 m. Radvilonių dvare įsteigta pradinė mokykla.

80 m., kai 1931 m. Šiaulėnuose pastatytas paminklas žuvusiems kariniams atminti.

75 m., kai 1936 m. pradėtos statyti Linkaičių ginkly dirbtuvės.

60 m., kai 1951 m. įsteigta Skėmių pramogų ir šokių salė.

55 m., kai 1956 m. Baisogaloje įkurtas Lietuvos gyvulininkystės ir veterinarijos mokslinio tyrimo institutas.

55 m., kai 1956 m. įkurti Šiaulėnų kultūros namai.

40 m., kai 1971m. įsteigti Gražionių kultūros namai.

25 m., kai 1986 m. susikūrė Radviliškio kultūros centro folkloro ansamblis *Aidija*.

20 m., kai 1991 m. sausio 13 d. sovietiniams kariniams daliniams šтурmuojant Vilniaus televizijos bokštą bei Radijo ir televizijos komiteto pastatą, žuvo, buvo sužeisti žmonės. Radviliškio krašto gyventojai dalyvavo šiuose tragedijose įvykiuose sostinėje, po to organizuotai, vieni kitus pakeisdami vykdavo į laisvės gynėjų budėjimus prie svarbiausių objektų.

15 m., kai 1996 m. įsteigtas Šiaulėnų krašto muziejus

15 m., kai 1996 m. susikūrė Radviliškio kultūros centro liaudiškos muzikos kapela *Seni pažįstami*.

15 m., kai 1996 m. Radviliškio Vaižganto vidurinei mokyklai suteiktas gimnazijos statusas.

10 m., kai 2001 m. Radviliškio miesto kultūros rūmai, laisvalaikio studija *Lituaniika* ir miesto kultūros ir poilsio parkas reorganizuoti į Radviliškio miesto kultūros centrą.

10 m., kai 2001 m. susikūrė Radviliškio kultūros centro modernių ir tautinių šokių kolektyvas *Aistra*.

5 m., kai 2006 m. įkurtas Radviliškio turizmo informacijos centras.

Radviliškio rajono kultūros kronika

(2010 M. II PUSMETIS)

Liepos 2 d. Radviliškio viešojoje bibliotekoje atidaryta kraštiečio kariškio Eugenijaus Lastausko fotoparoda „Pasaulio vaikai“. Renginyje dalyvavęs autorius pristatė savo eksponuojamus darbus, pasidalijo įspūdžiais iš misijų „karštuosiouose taškuose“.

Liepos 3 d. Sidabrade surengta tradicinė miestelio gimtadienio šventė, į kurią atvyko prezidentas Valdas Adamkaus su žmona Alma, Seimo nariai kraštiečiai, kiti svečiai. Atidengta lenta, liudijanti, kad šalies prezidentas su žmona čia pirmą kartą apsilankė 2000 m. Pagerbtai jubiliejuš Švenčiantys gyventojai, gražiausiu sodybų šeimininkai.

Liepos 4 d. smuklė „Žaria“ surengė „Perkūno šventę“. Radviliškiečiai stebėjo baikerių ir senovinių automobilių bei motociklų koloną, po to galėjo apžiūrėti jų techniką.

Liepos 6 d. Radviliškyje paminėta Lietuvos valstybės (karaliaus Mindaugo karūnavimo) diena. Radviliškio Švenčiausios Mergelės Marijos Gimimo bažnyčioje sakralinės muzikos ir poezijos valandą „Giesmė ant Tavo lūpų ir širdies, o Lietuva!“ radviliškiečiams dovanoto vargonininkas Bernardas Vasiliauskas, solistai Asta Krikščiūnaitė ir Dainius Puišys, aktorė Gražina Urbonaite.

Liepos 7 d. Radviliškio miesto centre esančią fontaną papuošė 1979 metais skulptoriaus Aloyzo Toleikio sukurtas darbas „Rytas“. I miesto centrą skulptūra perkelta iš UAB Radviliškio komunalinės paslaugos kiemelio, kuriamė stovėjo nuo 1987 metų.

Liepos 8 d. Radviliškyje vyko aštuntasis tarptautinis garbaus amžiaus žmonių liaudiškų šokių festivalis „Ir ne tik iš Lietuvos“. Jame dalyvavo 10 kolektyvų iš Lietuvos ir du iš Latvijos. Tradicinio renginio iniciatorius – radviliškiečių kolektyvas „Patrepėlės“.

Liepos 23 d. Radviliškyje startavo „Vasaros kino festivalis“, kuris siūlė galimybę pamatyti įvairių kino juostų, pabendrauti su jų kūrėjais. Toks renginys suorganizuotas pirmą kartą.

Liepos 25 d. Šiaulėnuose vyko Šv. Onos atlaidai. Bažnyčioje iškilmingose šv. Mišiose giedojo Vilniaus miesto Šv. Jono Bosko bažnyčios choras ir solistė Nijolė Ščiukaitė.

Liepos 25–30 d. Kleboniškių pušyne (Daugyvenės kultūros istorijos muziejus-draustinis) vyko rajono vaikų etnokultūrinė stovyklą „O jūs, vaikai, taip darykit, kaip diedukai darė“. Stovyklautojai mokėsi amatų, tradicinių lietuvių liaudies šokių bei žaidimų, kūrė, keliaiavo po apylinkes.

Rugpjūčio 5 d. Viešojoje bibliotekoje atidaryta vadaktiečio Kęstučio Lapiniausko fotografijų ir baisogaliečio Vytauto Kontenio akvarelės darbų paroda. Renginyje dalyvavo autoriai, Savi-valdybės atstovai, kiti svečiai.

Rugpjūčio 14 d. Šeduvoje skardėjo 10-oji šventė „Žolinės vainikas“. Koncertavo kapelos iš Latvijos, Kaliningra-

do, įvairių mūsų šalies vietovių, taip pat radviliškiečiai ir renginio šeimininkai, buvo pristatyti amatai, apdovanoti gražiausių sodybų puoselėtojai.

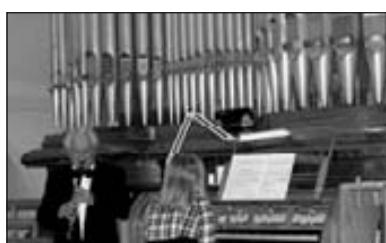
Rugpjūčio 16–26 d. Radviliškyje suorganizuotas tarptautinis medžio skulptorių ir kalvių pleneras. Dalyvavo Lietuvos, Latvijos ir Rusijos atstovai. Jie kūrė darbus, bendravo su radviliškiečiais, dalijosi kūrybos patirtimi.

Rugpjūčio 21 d. Baisogalos liaudiškos muzikos kapela „Žvangulis“ grįžo iš tarptautinio Azorų festivalio, kur sėkmėnai atstovavo mūsų šalies menui.

Rugpjūčio 21–22 d. Šaukote vyko Šv. Roko atlaidai ir miestelio šventė. Tarp jos renginių – bendra malda parapijos bažnyčioje, iškilmingas minėjimas, gražiausiu sodybų šeimininkų apdovanojimas, koncertas, įvairios varžybos ir pramogos.

Rugpjūčio 23 d. Radviliškio Švč. Mergelės Marijos Gimimo bažnyčioje aukotos šv. Mišios, skirtos Juodojo kaspino ir Baltijos kelio dienai. Pristatyta Radviliškio miesto kultūros centro politinių kalinių ir tremtininių choro „Versmė“ kompaktinė plokštélė „Miškas brolelis buvo mums“. Dalyvavo tremtininių chorai iš Kėdainių ir Šiaulių

Rugpjūčio 25–26 d. Radviliškyje ir Šeduvoje surengti tarptautinio vargonų festivalio „Vargonų legendos“ koncertai. Dalyviai vargonavo abiejų šių parapijų bažnyčiose. Klausytojai, be kitų atlilikę, turėjo progą išgirsti ir garsaus vargonininko Bernardo Vasiliausko, ižymaus klarnetininko, Radviliškio krašto garbės piliečio Algirdo Budrio atliekamus kūrinius.

Rugpjūčio 27–28 d. Surengta Radviliškio šventė. Jos metu vyko iškilmingas buvusios miesto tarybos posėdis, miesto parke atidaryta medžio drožėjų skulptūrą „Karžygų alėja“. Šventėje Radviliškio miesto garbės piliečio vardas suteiktas Lizdeikos mokyklos direktoriui Jonui Varkulevičiui, pagerbtai kiti nusipelnę radviliškiečiai.

Vyko koncertai, sporto varžybos, savo sugebėjimus demonstravo medkirčiai, pajėgiausi šalies sunkumų kilnotojai.

Rugsėjo 1 d. radviliškiečiai buvo pakviesti į šventę „Sveika, mokykla!“ Mokslo ir žinių dienai skirti renginiai vyko Radviliškio Šv. Mergelės Marijos Gimimo bažnyčioje, Kultūros ir poilsio parke, Viešojoje bibliotekoje, miesto ir rajono mokyklose bei kultūros įstaigose.

Rugsėjo 9–12 d. rajono delegacija, vadovaujama Radviliškio rajono savivaldybės administracijos direktoriaus pavaduotojos Rimos Tarbūniénės, lankési Lenkijos Respublikoje, Gniezno mieste, kur susipažino su vienos kultūros įstaigų veikla ir pasiraše kultūros centrų bendradarbiavimo sutartį.

Rugsėjo 12 d. Baisogalos kultūros namų moterų vokalinis ansamblis, dramos kolektyvas ir folkloro ansamblis „Dainoriai“ muzikinė grupė koncertavo Endriejavo (Klaipėdos raj.) miestelio šventėje.

Rugsėjo 15 d. Šeduvo bibliotekoje surengta popietė „Šiandien širdį pasivaikščioti išleisiu...“. Joje savo programą parodė Aukštakės (Šiaulių raj.) pensionato gyventojai.

Rugsėjo 17 d. Viešojoje bibliotekoje atidaryta kraštiečio Arvydo Každailio ofortų paroda „Prūsijos žemės kronika“. Susirinkusiesiems autorius pristatė savo darbus, pasidalijo mintimis apie kūrybą, šiuolaikinį meną.

Rugsėjo 18 d. Pociūnėliuose atidarytas „Nuotykių takas“ – jaunimo laisvalaikio leidimo vieta, kur, įveikiant įvairias kliūtis, galima pasivaržyti, išbandyti jégas, miklumą, parungtyniauti su bendraamžiais. Visa tai įgyvendinta pociūnėlietcių jaunimo, bendruomenės ir kitų entuziastų pastangomis.

Spalio 5 d. rajone vyko pirmoji akcija „Sustabdyta minutė – knygai“. Jos metu įstaigos, bendruomenės, pavieniai

gyventojai buvo pakviesi kelias minutes paskirti skaitymui. Akciją organizavo Savivaldybės Švietimo, kultūros ir sporto skyrius bei Viešoji biblioteka.

Spalio 9, 16 ir 17 d. radviliškiečiai atlikėjai dalyvavo respublikinio solistų ir vokalinų ansamblų konkursu „Sidabriniai balsai 2010“ finaliniame ture. Pirmojo laipsnio laureato diplomais apdovanoti Radviliškio kultūros centro solistas Romualdas Juzukonis ir duetas – Romualdas Juzukonis (Radviliškis) bei Edgaras Pylipaitis (Šakiai). Kamerinių ansamblų kategorijoje Radviliškio muzikos mokyklos mokytojų kvartetas OPUS10 pelnė I laipsnio diplomą. Muzikos mokyklos mokytojui Ryčiui Borusevičiui įteiktas geriausio koncertmeisterio diplomas

Spalio 15 d. į Radviliškį atvyko „Bardų vagonas“. Jo dalyviai surengė koncertus stotyje, ligoninėje.

Spalio 16 d. Radviliškio miesto kultūros centre rajono jaunimo klubas „Mix“ kartu su Radviliškio miesto kultūros centru suorganizavo „Šeštą turgi“, kuriame pagal seną lietuvių tradiciją pardavinėti šilti rūbai ir kita.

Spalio 19 d. Radviliškio miesto kultūros centre įvyko dainuojamosios poezijos festivalio „Tai – aš“ koncertas.

Spalio 26 d. Radviliškio delegacija lankési pas kraštiečius, gyvenančius Kaune. Maironio muziejuje vykusiam susitikime pristatytas Viešosios bibliotekos leidžiamas žurnalas „Radviliškio kraštas“, tartasi dėl bendradarbiavimo, klausytasi radviliškiečių muzikavimo grupės „Sidabrinė mėnesiena“.

Lapkričio 12 d. Radviliškio miesto kultūros centre atidaryta paroda „Lietuvos laisvės kovose naudoti ginklai“. Po to surengta istorinė diskusija „Įvykiai Radviliškyje pakeitė Lietuvos istoriją“. Tą patį vakarą, dalyvaujant autoriu, pristatyta V. Landsbergio knyga „V. Landsbergis-Žemkalnis. Iš amtingies ekrano“.

Lapkričio 16 d. Viešojoje bibliotekoje pirmą kartą surengta Tolerancijos diena. Šventėje dalyvavo kaimo bendruomenių ir bibliotekų atstovai, Savivaldybės vadovai, projekto „Bibliotekos pažangai“ vadovų komanda iš Vilniaus.

Lapkričio 20 d. Alksniupių kultūros namuose surengtas aštuntasis regioninis vokalinių ansamblų festivalis „Juodalksniai“ pavėsy“.

Lapkričio 21 d. Radviliškyje, prie senojo malūno, vyko 1919 metų mūšio prieš bermontininkus rekonstrukcija. Dalyvavo karo istorijos rekonstruktorių klubai iš Lietuvos, Latvijos, Estijos, pavieniai karo istorijos mėgėjai iš kitų šalių. Tai bene pirmoji Lietuvoje Nepriklausomybės kovų rekonstrukcija. Po inscenizuoto mūšio kvietė šalies atlikėjų koncertas, skirtas istoriniams mūšiui ties Radviliškiu atminti.

Lapkričio 22 d. Radviliškio rajo-ne, Minaičių kaime, Miknių-Petrėcių sodyboje iškilmingai atidengtas memorialas, skirtas Lietuvos laisvės kovų sajūdžio (LLKS) Tarybos 1949 m. vasario 16 d. priimta Nepriklausomybės Deklaracijai įamžinti. Dalyvavo Lietuvos Respublikos prezidentė Dalia Grybauskaitė, krašto apsaugos ministrė Rasa Juknevičienė, kiti aukšti šalies pareigūnai, svečiai.

Lapkričio 27 d. buvo susibūrė rajono literatų klubo „Jonvabalai“ nariai. Viešojoje bibliotekoje jie pamirėjo rašytojo Jono Marcinkevičiaus 110-ąsias gimimo metines, susipažino su klubo narių naujomis knygomis, aptarė veiklą.

Lapkričio 30 d. Radviliškyje vizito buvo atvykusi Chašurio (Gruzija) bibliotekos direktorė Diana Gelashvili. Ji lankési rajono Savivaldybėje, Viešojoje ir Raudondvario bibliotekose. Domėtasi rajono pasiekimais, kultūros veiklos patirtimi, aptartos bendradarbiavimo galimybės.

Gruodžio 10 d. Viešojoje bibliotekoje įvyko savivaldybės metų apdovanojimo „Gerumo šviesa“ įteikimo ceremonija.

Gruodžio 14 d. Radviliškio rajono delegacija dalyvavo Vilniuje, Rašytojų sąjungos klube, įvykusiam kraštiečio rašytojo Jono Marcinkevičiaus 110-ųjų metinių minėjime ir radviliškiečių įsteigtos šio rašytojo literatūrinės premijos įteikimo šiemečiui laureatui Rimantui Marčėnui įteikimo iškilmėse.

Резюме публикаций журнала «Радвилишкский край» №р. 13

„Поздравляем“ – это поздравления жителями Радвилишкиса земляку, почётному гражданину города, широко известному актёру Витаутасу Ромуалдасу Томкусу, который летом этого года отмечал 70-летний юбилей.

„О общности...“ – это мысли Софии Adomaitiene о сообщности людей, о жизни и журнале.

sielski, rykovoditielia В разделе „Листая страницы истории“ напечатана статья Эвалдаса Тамулёниса „Поместье Пакиршиняй и семья знаменитых инженеров“. Автор рассказывает о старом поместье Пакиршиняй, которое находится в Радвилишкском районе, об известном инженере Станислове Кербеди, имя которого связано с этим поместьем и которому в этом году исполняется 200 лет, говорится и о других представителях этой знаменитой фамилии.

„Борьба за свободу: мало кому известные поступки и факты“ – это ещё одна статья об истории нашего края. Автор Альвидас Тамошюнас делится накопленным документальным материалом о благородных борцах за свободу, о которых до сих пор мало публиковано и известно. Акцентируется их патриотизм, самопожертвование, предоставлены конкретные факты и цифры.

Эта же рубрика знакомит читателей с историей железной дороги. В статье Вилюса Лигейки „Радвилишкскому локомотивному депо – 140“ автор рассказал об истории депо, отмечавшее своё 140-летие, поэтапном его развитии, испытаниях и тяжестях, о сегодняшней деятельности.

Очерк Йонаса Линкявичюса „Рассказ о друге“ знакомит читателя с интересной и талантливой личностью – земляком Мячисловосом Лизайтисом, его жизнью, деятельностью. Это – музыкант, организатор, ссылочный, экономист, доктор социальных наук, заслуживший уважение и светлую память.

В разделе „Земляки и их труды“ напечатана статья „Байсогала. Вильнюс. Старое поместье“. Она как бы позволяет пообщаться с земляком, лауреатом Национальной премии культуры и искусства, известным художником Арвидасом Каждайлисом, который отметил свой 70-летний юбилей. Это мысли самого автора о себе, родине, творчестве. Представлены образцы его работ.

В этом году исполняется 110 лет со дня рождения писателя Йонаса Марцинкявичюса, который родился в городе Радвилишкис. Этой дате посвящено сочинение „Вся жизнь – борьба и

любовь“. Это воспоминания Янины Навицайте-Портянкины об этом писателе, его характере, семье, молодости и зрелом возрасте, извилинах судьбы, военных днях и, конечно, о творчестве.

В этой же рубрике представлена публикация „По отцовскому мосту“. Это воспоминания Бронюса Мандравицкаса об отце Казимерасе Мандравицкасе – сыне фермера, жившего в деревне Вайдулоню, Шядувского прихода, борца за независимость Литвы: старосты, ссылочного, одного из светил края, о его деятельности, Гринкишиксе и других местах, связанных с ним.

Рубрика „Обычаи и традиции нашего края“ представляет фольклор о воспитании детей в старину, собранный и записанный, но нигде ещё не опубликованный, Эмилией Брайнскене, всем хорошо известной как „Шядувская баба“. „Как старцы воспитывали детей“ – это лишь маленькая часть из архива этой светлой личности, которая вся будет опубликована в журнале.

В разделе „Из истории деревень и городков района“ помещённая статья Евгении Шлёрайтене-Моцкайтене „Пропавшая деревня Ауксучай“ предоставляет возможность вспомнить о бывшей деревне Ауксучай, узнать о людях, живших в ней и особых событиях.

„In memoriam. Умирая на время, остаёмся на вечность“. Это мысли Вилии Кашчёнене об ушедшем год назад отце – светеце нашего края, писателе, ссылочном, порядочном и активном человеке Стасисе Гентвиле также о землеках Янине Монкуте-Маркс и о Витаутасе Винцевичюсе.

„Творчество жителей Радвилишкиса“ – рубрика, в которой представлено творчество Йонаса Даугуветиса. Вступительное слово от Костаса Федеравичюса „Автор книг поэзии и беллетристованных воспоминаний“ и стихи самого поэта.

В журнале представлен юбилейный календарь Радвилишкского района 2011 года и иллюстрированная культурная хроника Радвилишкского района (II полугодие 2010 г.)

Рубрика „Рассказывают старые фотографии“ напоминает 1930 год, когда на Радвилишком кладбище был торжественно открыт памятник погибшим добровольцам Йонасу Яраминасу и Грациену Сакалаускасу.

На обложке – одна из работ Арвидаса Каждайлиса и новые издания жителей Радвилишкиса.

Перевела учитель русского языка Светлана Асачёва

Summary of the 13th edition Publication of „Radviliskio kraštas“

The magazine starts with the section “Greetings”, where local people of Radviliskis congratulate its honorary citizen and a well known actor Vytautas Romualdas Tomkus on his 70th birthday.

People’s communication, their life, and magazine “Radviliskio Kraštas” itself are all topics of Sofija Adomaitiene’s article called “About Community...”

“Flipping through the Pages of the History” section publishes an article by Evaldas Tamulionis called “Pakirsinio Manor and a Prominent Family of Engineers”. The article tells the story of an old Pakirsinio estate, an engineer Stanislovas Kerbedis, and other representatives of a famous family associated with this manor. This year marks 200th anniversary from the birth of Stanislovas Kerbedis.

“Struggle for Freedom: Exceptional and Little Known Deeds and Facts” is an article by Alvydas Tamosiunas about local history. The author shares documented facts about noble and little known deeds of freedom fighters for independence. He emphasizes their patriotism, dedication, and the specific historical facts and figures.

The same section introduces us to the history of the local railway. Vilius Ligeika, the author of the article “140th Anniversary of Radviliskis Locomotive Depot”, reviews the history, growth, challenges, and today’s activities of the depot.

A study called “The Story of a Friend” by Jonas Linkevicius is reader’s acquaintance with Mecislovas Lizaitis who was a talented musician, organizer, exile, economist, and doctor of social sciences. The study tells about his life and work that earned him respect and bright remembrance.

In the magazine’s section “Fellow-Countrymen and Their Works” readers will find an article called “Baisogala. Vilnius. Senadvaris”. It is about a famous painter and a winner of the National Culture and Arts Prize Arvydas Kazdailis, who celebrates his 70th birthday this year. It is his thoughts about himself, his native land, and his writings. There are also few examples of his works.

This year marks 110th anniversary from the birth of a famous writer Jonas Marcinkevičius, born in Radviliskis. An article called “The Whole Life – Fight and Love” is dedicated to this occasion. The author Janina Navickaitė-Portiankina shares her memories about the writer, his character, family, youth and adulthood, days as a soldier, and, of course, his works.

The same section presents an essay “On Father’s Bridge”. These are memoirs of Bronius Mandravickas about his father Kazimieras Mandravickas, who was a farmer’s son from Vaiduloniu village in Seduva’s district, a fighter for Lithuania’s independence, an exile, and one of the biggest local influential cultural figures. Readers can also learn about his work, Grinkiskis and other places associated with him.

A column called “National Customs and Traditions” presents never before published folklore about children’s upbringing and education in the old days. These stories were gathered by Emilia Brajinskaite, better known as Seduvos Baba. “How the Elders Taught Their Kids” is the first article on this topic, and the whole cycle of this valuable material will be published in the future editions of this magazine.

In the traditional section called “A History of the District’s Towns and Villages” readers will find an article “Vanished Auksuciū Village” by Eugenija Slioraite-Mockaitiene. It brings back to life a long gone Auksuciū village, its people, lifestyle, and memorable events.

“In Memoriam. Dying for Time, Remaining for Eternity”. In this essay Vilija Kascioniene laid down her thoughts about her father Stasys Gentvilas, who passed away a year ago. He was a true intellectual, a writer, an exile, an honest and active man from Radviliskis. It also talks about two painters from Radviliskis, Janina Monkute-Marks and Vytautas Vincevičius, who recently passed away.

“Art of Radviliskis People” is a section which introduces a writer from Radviliskis Jonas Dauguvietis. A foreword called “Fictionalized Memoirs and the Author of the Poetry Books” was written by Kostas Fedaravičius. Few poems of Jonas Dauguvietis are also introduced in there.

The magazine also publishes 2011 calendar of Radviliskis anniversaries and “Radviliskis District Cultural Chronicle (2010, 2nd half-year)”.

Section called “Old Photos Talk” recalls a ceremony in 1930 when a monument, dedicated to two volunteers Jonas Araminas and Gracijonas Sakalauskas, was unveiled in Radviliskis cemetery.

On the cover: one of Arvydas Kazdailis works (front), and photos of the new publications by local Radviliskis people (back).

Translated by Elvyra Gaideliene

ISTORINĖS RADVILIŠKIEČIŲ IŠKILMĖS

Šiemet – 80 metų, kai Radviliškio senosiose kapinėse iškilmingai atidengtas paminklas krašto savanoriams Jonui Jaraminui ir Gracijonui Sakalauskui, žuvusiems kovose su bermontininkais ties Radviliškio valsčiaus Daugėlaičių kaimu 1919 metų spalio 15 dieną.

Kaip tuomet rašė „Trimitas“ (1930 m. nr. 36), paminklo, kurį pastatė šauliai, atidengimo diena, rugpjūčio 31-oji, sutapo su metine Radviliškio šaulių švente. „Iškilmėse dalyvavo specialiai atvykę krašto apsaugos ministeris pulk. Giedraitis, karos technikos viršininkas pulk. Papeliučkis ir kiti aukšti svečiai. Iš Šaulių Sąjungos vadovybėje šventėje dalyvavo organizacijos skyriaus viršininkas pulk. leit. Bužinskas.“

Radviliškietė Irena Kazlauskienė „Radviliškio krašto“ redakcijai pateikė savo išsaugotą nuotrauką, kurioje įamžinta prieš 30 metų radviliškiečius subūrusios išskirtinės šventės akimirka.

Redakcija

NAUJI RADVILIŠKĘNU LEIDINIAI

